

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT BİLİM DALI

**TÜRKİYE’DE ENFLASYON VE İŞSİZLİĞİN
EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan:
Eren PEKTAŞ

İstanbul, 2021

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT BİLİM DALI

**TÜRKİYE’DE ENFLASYON VE İŞSİZLİĞİN
EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan:

EREN PEKTAŞ

17550190008

0000-0001-6973-3542

Danışman:

Dr. Öğr. Üyesi AYFER USTABAŞ

İstanbul, 2021

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Türkiye’de Enflasyon ve İşsizliğin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını, bu çalışmadaki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını, patent ve telif haklarını ihlal edici bir davranışımın olmadığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım. 12.04.2021

Eren PEKTAŞ

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
LİSANÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS SINAV TUTANAĞI

12/04/2021

Enstitümüz *İktisat* Anabilim Dalı *İktisat* Programı yüksek lisans öğrencilerinden 17550190008 numaralı **Eren PEKTAŞ**'ın "*Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim – Öğretim Yönetmeliği*"nin ilgili maddesine göre hazırlayarak, Enstitümüze teslim ettiği "*Türkiye'de Enflasyon ve İşsizliğin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri*" konulu tezini, Yönetim Kurulumuzun 27/10/2020 tarih ve 2020/30 sayılı toplantısında seçilen ve On-Line toplanan biz jüri üyeleri huzurunda, Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin 29. maddesinin 3. fıkrası gereğince 45 dakika süre ile Microsoft Teams programı aracılığıyla on-line olarak aday tarafından savunulmuş ve sonuçta adayın tezi hakkında "**OYBİRLİĞİ**" ile "**KABUL**" kararı verilmiştir.

İşbu tutanak, 2 nüsha olarak hazırlanmış ve Enstitü Müdürlüğü'ne sunulmak üzere tarafımızdan düzenlenmiştir.

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Ay*** US***
(Beykent Üniversitesi)

ÜYE
Prof. Dr. Öz*** Öm** ER***
(Beykent Üniversitesi)

ÜYE
Prof. Dr. Mu*** KA***
(İstanbul Üniversitesi)

Adı ve Soyadı : Eren PEKTAŞ
Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Ayfer USTABAŞ
Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans/2021
Alanı : İktisat
Anahtar Kelimeler : Enflasyon, İşsizlik, Ekonomik Büyüme, Granger Nedensellik Testi

ÖZ

TÜRKİYE’DE ENFLASYON VE İŞSİZLİĞİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Bu çalışmanın amacı, ekonomik büyümenin işsizlik ve enflasyon ile ilişkisinin Türkiye ekonomisi açısından araştırılmasıdır. Bu bağlamda, 2005-2020 dönemi için aylık olarak, enflasyon değişkeni için aylık TÜFE verileri, büyüme için aylık sanayi üretim endeksi verileri, işsizlik için harmonize edilmiş işsizlik oranı verileri kullanılarak bu değişkenler arasındaki ilişkiyi saptamak amacıyla ekonometrik analizler yapılmıştır. Araştırmada yöntem olarak, VAR modeli ve Granger Nedensellik Analizi kullanılmıştır. Bu analiz öncesinde, incelenen değişkenler ve değişkenler arasındaki ilişkiler, İktisat literatürü kapsamında kavramsal olarak açıklanmış ve bu değişkenleri açıklayan farklı İktisadi okulların görüşlerine yer verilmiştir. Daha sonra Türkiye’de bu değişkenlerin oluşumu ve seyrine yer verilerek ekonometrik analiz yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, %5 anlamlılık düzeyinde Türkiye’de;

- i. Ekonomik büyüme ile işsizlik arasında karşılıklı ilişki olduğu,
- ii. Büyüme ile enflasyon arasında büyümeden enflasyona doğru tek yönlü bir ilişki olduğu,
- iii. İşsizlik ve enflasyon değişkenleri arasında işsizlikten enflasyona doğru tek yönlü ilişki olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Name and Surname : Eren PEKTAŞ
Supervisor : Asst. Prof. Ayfer USTABAŞ
Degree and Date : Master, 2021
Major : Economics
Key Words : Inflation, Unemployment, Economic growth,
Granger Causality test

ABSTRACT

UNEMPLOYMENT AND INFLATION EFFECTS ON ECONOMIC GROWTH IN TURKEY

The aim of this study is to investigate the relationship between economic growth, unemployment and inflation in terms of Turkish economy. In this context, econometric analysis has been conducted to determine the relationship between economic growth (Industrial production index), unemployment (Monthly unemployment rate) and inflation (Consumer price index) variables for the period of 2005- 2020. For this purpose, VAR model has been used as econometric model, and the direction of the relationship has been analyzed using Granger Causality Analysis. Prior to this analysis, the variables and the relationships among the variables were conceptually explained within the scope of the Economics literature, and the thoughts of different economic schools explaining these variables were included. Then, econometric analysis has been made by covering the formation and evolution of these variables in Turkey. According to the results, it is concluded that, at 5% level of significance,

- i. there is a bidirectional causal relationship between unemployment and economic growth,
- ii. a unidirectional causality running from growth to inflation and,
- iii. a unidirectional causality running from unemployment to inflation variables in Turkey.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZ

ABSTRACT

TABLolar LİSTESİ iii

ŞEKİLLER LİSTESİ iv

KISALTMALAR v

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME, ENFLASYON VE İŞSİZLİK

1.1. Ekonomik Büyüme	3
1.2. Enflasyon	5
1.3. İşsizlik	6
1.4. Büyüme Teorileri ve Büyüme Teorileri Açısından İşsizlik- Enflasyon Yaklaşımı	7
1.4.1. Klasik Teoride Büyüme, İşsizlik ve Enflasyon	7
1.4.2. Neo-Klasik Teoride Büyüme, İşsizlik ve Enflasyon	12
1.4.3. Keynesyen Teoride Büyüme, İşsizlik ve Enflasyon	13
1.4.4. Modern Teoride Büyüme, İşsizlik ve Enflasyon	16
1.4.5. Yeni Klasik Teoride Büyüme, İşsizlik ve Enflasyon.....	18
1.4.6. İçsel Büyüme Modeli.....	19
1.4.6.1. Rebelo (AK) Modeli	20
1.4.6.2. Barro (Kamu Politikası) Modeli	20
1.4.6.3. Romer (AR-GE) Modeli	21
1.4.6.4. Lucas (Beşerî Sermaye) Modeli	22
1.4.7. Yeni Keynesyen Teoride Büyüme, İşsizlik ve Enflasyon	22
1.5. Büyüme ile İşsizlik Arasındaki İlişki.....	23
1.6. Büyüme ile Enflasyon Arasındaki İlişki	27
1.7. İşsizlik ile Enflasyon Arasındaki İlişki	30

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE EKONOMİK BÜYÜME, ENFLASYON VE İŞSİZLİK

2.1. Türkiye’de Enflasyon	35
2.2. Türkiye’de İşsizlik	42
2.3. Türkiye’de Büyüme	52
2.4. Türkiye’de Krizler	59
2.4.1. 24 Ocak Kararları.....	60
2.4.2. 1990 Krizi	64
2.4.3. 1994 Krizi ve 5 Nisan Kararları.....	65
2.4.4. 2001 Krizi	69
2.4.5. 2008 Küresel Krizi.....	71
2.5. Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Değerlendirme.....	72

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LİTERATÜR ÇALIŞMASI VE EKONOMETRİK UYGULAMA

3.1. Literatür Çalışması.....	77
3.2. Ekonometrik Analiz Yöntemleri ve Veri Seti.....	86
3.2.1. Veri ve Ekonometrik Yöntem.....	86
3.2.2. Zaman Serilerinde Durağanlık Kavramı ve Durağanlık Testi	87
3.2.3. Genişletilmiş Dickey- Fuller (ADF) Testi	89
3.2.4. Phillips- Perron (PP) Testi	91
3.2.5. Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi	93
3.2.6. Vektör Otoregresif (VAR) Analizi	94
3.2.7. Etki Tepki Analizi.....	98
3.2.8. Çoklu Doğrusal Bağıntı Testi	100
3.2.9. White Testi.....	101
3.2.10. Var Granger Nedensellik Testi	102
3.2.11. Ekonometrik Bulguların Değerlendirilmesi.....	107
SONUÇ	110
KAYNAKÇA.....	114

TABLolar LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 1. Türkiye Enflasyon Verileri	35
Tablo 2. Türkiye Hedeflenen Enflasyon Verileri.....	37
Tablo 3. Türkiye Hane halkı Tüketim Harcamaları	41
Tablo 4. Türkiye’de İşsizlik Oranları (%).....	43
Tablo 5. Türkiye’de İşsizlik ve İstihdam Oranları	45
Tablo 6. Türkiye’de Erkek Nüfus İşsizlik Oranları	46
Tablo 7. Türkiye’de Kadın Nüfus İşsizlik Oranları	47
Tablo 8. Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam Oranları.....	51
Tablo 9. Türkiye’de Yıllara Göre GSYİH Büyüme Oranları	53
Tablo 10. Türkiye’de Yapısal Değişim Dönemleri ve Büyüme oranları	55
Tablo 11. Tanımlayıcı İstatistikler	87
Tablo 12. Kullanılan Değişkenler ve Kaynakları.....	87
Tablo 13. ADF Test Sonuçları	91
Tablo 14. Phillips- Perron (PP) Test Sonuçları.....	93
Tablo 15. Uygun Gecikme Uzunluğu Sonuçları	94
Tablo 16. VAR Modeli Sonuçları	96
Tablo 17. Çoklu Doğrusal Bağintı Sonuçları	101
Tablo 18. White Testi Sonuçları	102
Tablo 19. Var Granger Nedensellik/Blok Dışsallık Testi Sonuçları.....	103

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa No.
Şekil 1. Türkiye’de Enflasyon (1980-2018) (TÜFE Oranları)	36
Şekil 2. Türkiye’de Hedeflenen Enflasyon Grafiği	38
Şekil 3. Türkiye’de İşsizlik Grafiği	44
Şekil 4. Türkiye’de Büyüme Grafiği	54
Şekil 5. Türkiye’de Enflasyon, GSYİH Büyüme ve İşsizlik Oranları Grafiği	57
Şekil 6. Etki- Tepki Analiz Sonuçları.....	99

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AR-GE	: Araştırma ve Geliştirme
BM	: Birleşmiş Milletler
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
MB	: Merkez Bankası
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TEFE	: Toptan Eşya Fiyat Endeksi
TL	: Türk Lirası
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
USD	: Amerikan Doları
ÜFE	: Üretici Fiyat Endeksi

GİRİŞ

Enflasyon ve işsizliğin, ekonomik büyüme üzerinde olan etkileri iktisat literatüründe oldukça fazla incelenen ve üzerinde tam olarak net bir fikir birliğinin sağlanamadığı konular arasında yer almaktadır. Ekonomik büyüme, işsizlik ve enflasyon değişkenlerinin arasındaki ilişkinin analiz edilmesine yönelik yapılan çalışmalarda farklı sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Söz konusu değişkenler arasındaki ilişkinin araştırılması ülke ekonomileri açısından oldukça önem taşımaktadır. Bu değişkenler arasındaki ilişkinin varlığı ve bu ilişkinin yönünün belirlenmesi, ekonomide alınması gereken önlemler ve uygulanması gereken iktisadi politikalar açısından çok önemlidir.

Ekonomik büyüme kavramı, ekonominin tüm sektörleri açısından önem arz etmektedir. Emek, sermaye, doğal kaynaklar ve girişimcilikten oluşan üretim faktörlerindeki ve teknoloji düzeyindeki ilerlemeler, ekonominin üretebileceği mal ve hizmetlerde artış sağlamaktadır ve ülkeler açısından büyümeyi hızlandırmaktadır. Bunun dışında büyümenin harcama yönünden önem arz eden kavramları ise kamu kesimi harcamaları, hane halkı tüketim harcamaları ve incelenen dönem içerisinde yapılan yatırımlar olarak sıralanabilir. Ülkeler açısından ekonomik büyümenin sadece talebi artırıcı yönde sağlanması, başka bir deyişle devlet tarafından kredi desteği verilmesi, vergi imtiyazı sağlanması, faiz indirimleri yapılması gibi tüketimi artırıcı yönde avantajlar sağlanmasına karşın yatırım düzeyini artırıcı etkilerin yaratılamaması büyümenin sürdürülebilir olması konusunda soru işaretleri yaratmaktadır.

Ekonomik büyüme ve işsizlik kavramları, iktisat kuramının birbirlerini tamamlayan konularından biridir. Hangi kavram incelenirse incelensin, bir diğerinden bahsedilmeden konunun incelenmesi ve sonuçlanması oldukça zordur. Ekonomik büyüme, ulaşılmak istenen olumlu durumu belirtirken işsizlik ise kaçınılmak istenen olumsuz durumu belirtmektedir.

İşsizlik, gelişmiş veya gelişmekte olan yani kısaca ekonomik büyüklüğü ne olursa olsun bütün ülkelerin en büyük problemleri arasında yer almaktadır. İşsizliğin ekonomik zararı olduğu kadar, sosyal ve toplumsal zararları olduğu da bilinmektedir.

Bundan dolayı işsizliğin çözümüne yönelik birçok politika uygulamaya konulmuştur. İncelenen dönem içerisinde, Türkiye ekonomisi açısından da işsizlik sorunu önemli bir boyuta ulaşmıştır. İncelenen dönem içerisinde genel kabul gören husus, işsizlik ve ekonomik büyüme arasında doğrusal bir ilişki olduğu yönündedir. Ekonomik büyüme oranının artmasının işsizlik oranını düşüreceği düşünülmektedir. Fakat son yıllarda yapılan çalışmalar arasında, büyümenin istihdam yaratmadığı yönünde olan görüşler de yer almaktadır.

Ekonomik büyüme ve enflasyon arasındaki ilişki uzun yıllardır tartışılan konuların başında gelmektedir. Bu ilişki hakkında iktisadi okulların birçok farklı görüşü olmasının yanında, enflasyonun ülke ekonomilerindeki seyri de bu ilişki hakkında fikir vermektedir. Enflasyon ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki, incelenen ülke ve bu ekonomilerin durumlarına göre farklı sonuçlar doğurmaktadır. Örneğin, 2. Dünya Savaşı sonrası gelişmiş ekonomilerde hızlı büyümeyle birlikte enflasyonun da yüksek olması enflasyon ve ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu görüşünü doğrularken, 1970’li yıllar sonrası birçok ekonomide görülen yüksek enflasyon ve düşük büyüme oranlarının bir arada yaşanması durgunluk ve enflasyonun birlikte izlendiği “stagflasyon” terimi ile açıklanmıştır. Deneysel literatürde ise, enflasyon ve ekonomik büyüme arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu yönünde çalışmalar olduğu gibi, pozitif yönlü veya enflasyon ve ekonomik büyüme arasında hiçbir ilişki olmadığı, enflasyonun ekonomik büyüme üzerinde hiçbir etkisinin olmadığını belirten çalışma ve sonuçlar da bulunmaktadır.

Çalışmanın amacı, Türkiye ekonomisinde 2005-2020 döneminde ekonomik büyüme ile işsizlik ve enflasyon arasındaki ilişki ve bu ilişkinin ekonomik büyümeyi nasıl ve ne yönde etkilediğini tespit etmektir. Çalışmanın ilk bölümünde; ekonomik büyüme, işsizlik ve enflasyon değişkenleri hakkındaki kavramsal bilgiler ve İktisat okullarının bu değişkenler ile ilgili görüşleri yer almaktadır. İkinci bölümde, Türkiye ekonomisinin 1980 yılından itibaren ekonomik büyüme, enflasyon ve işsizlik konuları hakkında gösterdiği gelişim incelenmektedir. Üçüncü bölümde literatür taraması ve ekonometrik analiz bulunmaktadır. Son bölümde ise, çalışmada ulaşılan sonuçlar genel olarak değerlendirilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME, ENFLASYON VE İŞSİZLİK

1.1. Ekonomik Büyüme

Ekonomik büyüme, bir ülke sınırları içerisinde, belirli bir zaman içerisinde üretilen tüm mal ve hizmetlerin parasal değeri olan reel GSYİH'da (Gayri safi yurtiçi hasıla) ve kişi başına reel GSYİH'da meydana gelen artışların ölçülmesi yoluyla hesaplanmaktadır. Üretim faktörleri ve teknoloji seviyesindeki ilerlemeler, ekonomilerin üretim kapasitesinde ve böylelikle üretebilecekleri mal ve hizmetlerde artışlara yol açmaktadır ve ekonomik olarak büyümelerine neden olmaktadır (Ertek 2008, 388).

İktisadi yaşamın temelinde bir yıldan diğer yıla fert başına sürekli olarak yaşanan ve yüksek reel artış sağlayan artışlara büyüme adı verilmektedir (Ertüzün, 1987, 18). Burada önemli olan husus, fiyat değişikliklerinin dâhil edilmediği, mal ve hizmet üretimindeki artışla birlikte, büyümenin kişi başına reel hasılda meydana gelen sürekli artışlar olarak ifade edilmesidir.

Bir ekonominin iktisadi açıdan büyümesi, o ekonominin bir önceki yıla göre reel gayri safi yurtiçi hasılasının artış göstermesi demektir. Reel gayri safi yurtiçi hasılanın büyüme kıstası, büyüme hızı kavramıdır. Büyüme hızı ise reel gayri safi yurtiçi hasıladaki yıllık artış miktarıdır (Bocutoğlu, 2016,61).

Bir ülkenin marjinal tüketim eğilimine bağlı olarak reel GSYİH'sının artması, ülkenin marjinal tüketim eğilimi yüksek ise insanların daha fazla tüketim ve harcama yapması anlamına gelir. Harcamaların artması ile talepte artış meydana gelecektir. Talepte yaşanan artış sonucunda üreticiler daha fazla üretim ve daha fazla satış yapacaktır. Üreticiler daha fazla üretim yapabilmek için, ya yeni iş gücü istihdam edecek ya da mevcut çalışanların ücretlerine artış yapacaklardır. Yeni işgücü istihdamı ile birlikte işsizlik azalış gösterecek, istihdam ise artış gösterecektir. İstihdamda meydana gelen artışla birlikte tüketim de artış gösterecektir.

Bir ekonominin büyümesi iki farklı şekilde gerçekleşir. Birinci durum tam istihdam düzeyi altında kullanılan kaynakların daha verimli bir şekilde kullanılması ile gerçekleşen büyüme ile, diğer durum ise tam verimde çalışan bir ekonomiye yeni üretim kaynaklarının aktarılması yoluyla gerçekleşen büyüme ile gerçekleşen büyümedir. Dolayısıyla, ekonominin üretim potansiyeli ve üretimin verimliliği ekonomik büyüme ile yakından ilgilidir. Büyüme kavramıyla ilgilenenlerin temel kavramları da tam istihdam düzeyinde meydana gelen ekonomik büyüme kavramıdır. Bundan dolayı ekonomik büyüme sayısal olarak meydana gelen değişiklikler ile ilgilidir (Taban, 2011). Bu anlamda ekonomik büyümenin gerçekleşmesi için üretim kaynaklarının tam kapasitede kullanılması ve ekonomiye yeni kaynakların aktarılması gerekmektedir.

Ekonomik büyüme yukarıdaki tanımdan da anlaşılacağı üzere üretim seviyesinde meydana gelen artış ile ilgilidir. Üretim seviyesinde artış olmamasına karşın fiyatlar üzerinde meydana gelecek bir artış, ekonomik büyüme sağlamayacaktır. Ekonomik büyümenin temel koşulu, GSYİH’da meydana gelecek artışın sürekli olmasıdır. Bu konuda bazı iktisatçılar bir yıllık dönemdeki değişimleri ele alırken, bazı iktisatçılar daha uzun süreli değişimleri ele almaktadırlar.

Ekonomik büyüme oranı, iktisadi değişikliklere göre bir yıldan diğer yıla değişiklik gösterebilir. Milli gelir, nominal olarak arttığı halde, reel olarak azalmış olabilir. Bu nedenle, bir ülkenin ekonomisini sadece bir yılı baz alarak değerlendirmek yanlış sonuçlara neden olabilir. Bu nedenle ekonominin uzun dönemli seyrine bakmak gerekmektedir (Pınar, 2014, 49).

Ülkenin büyüme patikasında bulunması o ülke açısından iyi bir durumdur. Fakat burada büyümenin sürdürülebilir olması konusunda dikkat edilmesi gereken husus büyümenin kaynağıdır. Kredi destekleri, faiz indirimleri veya sübvansiyonlar ile sağlanması büyümenin sürdürülebilirliği konusunda şüpheler yaratmaktadır.

Ekonomik büyüme bir ülke içerisinde yaşayan tüm insanların hayat standartlarının aralıksız olarak büyümesi açısından da önem taşımaktadır. Bu nedenle ülkelerin temel makroekonomik hedefleri arasında ekonomik büyüme önemli bir yer tutar. Öte yandan, ekonomik büyüme her zaman ekonomik kalkınma anlamına

gelmemektedir. Ekonomik kalkınma üretilenlerin ne olduğu ve nasıl dağıtıldığı konusunda ekonomik büyümeden farklılık göstermektedir. Kalkınma kavramının temel düşüncelerinden biri, gayri safi yurtiçi hasıla veya gayri safi milli hasılda meydana gelecek artışların ülkedeki herkesin eşit olarak paylaşması düşüncesidir. Buradan anlaşılacağı üzere ekonomik büyüme kavramı içerisinde ekonomik kalkınma kavramını bulundurmaz, tam tersine ekonomik kalkınma kavramı içerisinde ekonomik büyüme kavramı da bulunmaktadır. Kısaca ekonomik kalkınma, üretilenlerin neler olduğundan hariç olarak üretilenlerin miktarının ve nasıl paylaşıldığının da önemli olduğu bir kavramdır (Gönel, 2013, 11).

1.2. Enflasyon

Bir ekonomide fiyatlar genel seviyesinin sürekli olarak yükselmesine enflasyon denilmektedir (Bocutoğlu, 2016, 93). Enflasyonun oluşması için, fiyatlarda meydana gelen artışın sürekli olması ve sadece belirli bir ürün üzerinde değil ekonomideki bütün malların fiyatlarında artışların oluşması gerekmektedir. Enflasyon görülen ekonomide, toplam arz ve toplam talep arasındaki ekonomik dengede bir bozulma gözlemlenir.

Enflasyonun ortaya çıktığı bir ekonomide, tasarruflar, yatırımlar, üretim ve tüketim gibi olgular da etkilenmektedir. Tüketimde görülen bir düşüş üretimi etkilerken, tasarruflarda gözüken bir düşüş yatırımları etkilemektedir. Buna bağlı olarak yatırımların olmaması durumunda üretim artmamaktadır, dolayısıyla tüketim de artmamaktadır ve sonucunda ekonomik büyüme gerçekleşmemektedir.

Enflasyon bütün fiyatların aynı anda yükselmesi değildir, yalnızca fiyat endeksindeki yükselmedir. Enflasyon aynı zamanda bir ülkenin kendi parası cinsinden satın alma gücünün azalması anlamına da gelmektedir. Enflasyonist bir ekonomide ülkenin birim parası ile enflasyon öncesi döneme göre 1 birim para ile daha az ürün veya hizmet satın alınabilir veya aynı birimde ürün alabilmek için daha fazla ödeme yapmak gerekir. Yüksek ve süratli bir enflasyon ekonomide kalkınmayı engellemektedir ve insanların satın alma güçlerini düşürerek ekonomileri olumsuz olarak etkilemektedir (Gönel, 2013, 162).

Enflasyon çeşitli faktörlerin birbirleri olan ilişkileri ile etkileşimde olan bir olaydır. Yaşanacak içsel ve dışsal faktörlerin birbirleri ile olan ilişkisinden etkilenir ve bu durumlara göre değişiklik gösterir. Arz ve talep dengesinde meydana gelecek değişiklikler, üretim girdi maliyetlerinde yaşanacak artışlar, ülke içerisine karşılığı olmayan döviz veya değerli maden girişlerindeki artışlar veya para arzının artması enflasyonun artmasına sebep olan nedenlerden birkaçı olarak gösterilebilir.

Enflasyon dinamik bir olgu olup, çeşitli değişkenlerin aralarındaki ilişkilere dayanan bir olaydır. Enflasyon; para, talep, ücretler ve fiyatların birbiriyle olan ilişkilerinden etkilenir ve bu etkileşimlerin neticesi de farklılıklar göstermektedir (Aydoğan, 2004, 91-110).

Enflasyonun süresi ve etkisine bağlı olarak insanların davranışları da değişiklik göstermektedir. İşverenler, işçiler, yatırımcılar enflasyonun etkilerinden kendilerini korumak amacıyla farklı yöntemler geliştirmektedirler.

1.3. İşsizlik

İşsizlik kavramsal olarak “çalışmak isteğinde olup iş bulamadığı için çalışamayan çalışma çağındaki nüfusun, nedeni kendileri olmayan toplumsal merkezli bir olgudur” (Gök, 2004, 34). Diğer bir tanımla ise, “çalışma çağında ve arzusunda olan ve çalışmaya engel bir özrü bulunmayan kişilerin iş bulamaması durumudur” (Seyitoğlu, 1999, 294).

İşsizlik, çalışma isteği olan ve çalışma şartlarını yerine getirmesine rağmen iş bulamayan nüfusun oluşturduğu bir kavramdır. Bir diğer tanımı ile iş arayışında olmasına rağmen iş bulamayan kişilerin iş bulamaması durumudur.

TÜİK’e (Türkiye İstatistik Kurumu) göre, referans dönemi içerisinde bir işte istihdam halinde olmayan (Kâr karşılığı, yevmiyeli, ücretli veya ücretsiz hiçbir işte çalışmayan), aktif iş arama kanallarından en az bir tanesini son 4 hafta içerisinde kullanmış ve 2 hafta içerisinde işbaşı yapabilecek durumda olan kurumsal olmayan çalışma çağındaki tüm kişiler “işsiz” olarak tanımlanmaktadır (TÜİK 2020).

İşsizliği daha teknik anlamda tanımlamak gerekirse; “çalışma arzusunda ve gücünde olan ve cari ücretten çalışmaya razı olmasına rağmen iş bulamayan iş gücünün varlığı şeklinde tanımlamak mümkündür” (Yıldırım vd., 2001, 308).

Bir ülkede çalışabilecek yaşta ve durumda olan kişilerin çalışma istekleri olmasına rağmen çalışabilecek iş bulamama durumuna işsizlik, çalışma isteği olduğu halde çalışamayan bu kişilere ise işsiz denilmektedir.

Çalışma gücüne sahip ve çalışmak isteyen, fakat geçerli ücret ve çalışma koşullarında iş bulamayan kimselere işsiz denilmektedir.

İşsizliğin uluslararası standart tanımı dört kritere dayanır:

- İş olmama,
- İşbaşı yapmaya hazır olma
- İş arıyor olma kriterleri.
- 4 haftadan fazladır iş arıyor olma

Kişinin işsiz sayılabilmesi için bu kriterlerin tümüne aynı anda uyması gerekir (Kanca, 2012, 1-18).

1.4. Büyüme Teorileri ve Büyüme Teorileri Açısından İşsizlik- Enflasyon Yaklaşımı

Bu bölümde büyüme kavramına iktisat okullarının yaklaşımları, büyümenin ne anlam taşıdığı ve nasıl gerçekleştiği ve teorilerin işsizlik ile enflasyon arasındaki ilişkiye bakışı üzerinde durulacaktır.

1.4.1. Klasik Teoride Büyüme, İşsizlik ve Enflasyon

Ülkelerin gelişen ve yükselen bir ekonomi ile artan bir gelir seviyesine ulaşmalarının yollarını açıklamaya çalışan teoriler, ilk olarak 18. yüzyılın sonlarında Adam Smith ile oluşmaya başlamıştır. Smith, büyüme ile ilgili yaptığı analizinde iş bölümü ve uzmanlaşma olgusu üzerinde durmuştur. Smith, iş bölümü ve

uzmanlaşmanın büyümenin temelleri olduğunu belirtmektedir. Smith'e göre iş bölümü ve uzmanlaşma emeğin verimliliğini artıracaktır. Verimde yaşanan artış ise iş gücü başına üretim miktarında artış meydana getirecektir.

Klasik büyüme teorisi, Sanayi devriminin yaşandığı yılların etkilerini içermektedir. Sanayi devriminin meydana geldiği yıllarda İngiltere'de tasarruflar ve sermaye birikimleri artmış, üretim teknolojisinde yaşanan gelişmeler ile hızlı bir atılım yapılmıştır. Sanayi kesiminde yaşanan gelişmelere karşın, tarım kesiminde üretim verimi düşüktür. Klasiklere göre, kâr oranlarının yüksek olması ve tasarruf, yatırım, sermaye sahipleri teşvik edilerek büyüme sağlanmış olacaktır. Teknolojik gelişmelerde yaşanacak bu süreç içerisinde büyüme üzerinde pozitif yönlü bir etki yaratacaktır (Daşdemir, 2008, 69).

Klasikler devletin ekonomiye müdahale etmesine karşı çıkmışlardır. Onlara göre ekonominin işleyişi kendiliğinden dengelenerek devam edecektir. Klasiklerde Adam Smith'in 'görünmez el' kavramı savunulmaktadır. Adam Smith, 1776 yılında yayınlanan "Milletlerin Zenginliği" (The Wealth of Nations) adlı kitabında ekonominin görünmez bir el tarafından dengeye geleceğini savunmuştur. Buna göre, piyasanın dışarıdan müdahaleye gerek olmadan kendi kendine verimli bir noktaya geleceği düşünülmektedir. Herkes kendi çıkarını en iyi noktaya getirdiğinde, toplum da meydana gelen maksimum faydadan yararlanarak kalkınacaktır. Bu nedenle, devletin ekonomiye müdahale etmesine gerek yoktur. Klasiklere göre devletin ekonomiye yapacağı müdahale büyümeyi olumsuz yönde etkileyecektir.

Klasik iktisatçıların birçok farklı görüşü olmasına rağmen, klasik büyüme teorisinde klasik iktisatçıların birleştiği noktalar bulunmaktadır. Bu görüşlerden ilki, büyümenin iki aşamalı olarak gerçekleştiğidir. Bu aşamalar büyüme ve durgunluk aşamalarıdır. Nüfusta, yatırımlarda, vb. farklı unsurlarda meydana gelen artışla birlikte kendiliğinden gerçekleşen büyüme sonucunda üretim artar ve artan üretimle birlikte işgücüne olan talep de artar, işgücü talebinin artması ise ücretler genel düzeyini artırır. Ücretlerde meydana gelen artışla birlikte fiyatlarda artış görülür ve kâr oranları normal düzeyin üzerine çıkar. Tüm bu süreç sonucunda büyüme aşaması gerçekleşmiş olur. Ücret düzeylerinde meydana gelecek artış nüfus artışına neden olur ve emeğin arzı artar. Emek arzında yaşanan artış, ücretlerde düşüşe neden olur. Ücretlerde meydana

gelen düşüş, üretilen ürünlerin bir miktarının üreticinin elinde kalmasına neden olur. Bunun sonucunda yüksek kâr düzeylerinde bir azalma meydana gelir. Düşen kâr oranları ile yatırımlar azalır. Tüm bu süreç sonucunda durgunluk aşaması gerçekleşmiş olur (Daşdemir, 2008, 69).

Smith ve Ricardo ekonomik büyümenin sürekliliği olmadığını, belirli bir noktaya gelindiğinde ekonominin durgunluğa gireceğini savunmuşlardır. Ricardo büyüme kavramını incelemenin ötesinde üretimden, üretim sürecinde çalışan emeğin alacağı pay üzerinde incelemeler yapmıştır. Yani elde edilen gelirin paylaşılması Ricardo'nun ana konusudur. Smith ise büyüme ile ilgili yaptığı analizinde iş bölümü ve uzmanlaşma olgusu üzerinde durmuştur. Smith, iş bölümü ve uzmanlaşmanın büyümenin temelleri olduğunu belirtmektedir. Smith'e göre iş bölümü ve uzmanlaşma emeğin verimliliğini artıracaktır. Verimde yaşanan artış ise iş gücü başına üretim miktarında artış meydana getirecektir.

Smith'e göre ekonomik büyümenin bir üst limiti vardır ve büyüme uzun dönemde sınırlıdır. Çünkü arazi varlığı, doğal kaynak ve iklim limitlerinin sınırladığı ölçüde gerçekleşir ve tam zenginlik aşamasında durur. Zenginleşme doğal sınırlar ile sınırlanmaktadır ve olgun bir ekonomi de bu doğal üst sınıra gelince durağan dengeye gelip takılacaktır (Tezel,1989, 183).

Malthus ise iktisadi büyüme ile nüfus artışı arasındaki ilişki üzerinde durmaktadır. Malthus'a göre sürekli bir nüfus artışının gelecekte gıda yetersizliğine neden olacağı belirtilmektedir. Malthus'un teorisine göre insan refahını ve yaşamını iyileştirmek için gerekli yollar aranırken, aynı zamanda nüfus artışı hızını azaltma yolları da birlikte incelenmelidir.

Klasik iktisadın temel varsayımları özetle aşağıdaki unsurları içermektedir:

- Ekonomi her zaman tam istihdam seviyesindedir.
- Ekonomide "Say Yasası" geçerlidir. Yani her arzın kendi talebini yaratacağı düşünülür, para sadece işlem talebiyle elde tutulur.

- Reel değişkenler para arzından bağımsız olarak belirlenir. Para sadece ekonomik ilişkilere aracılık eder, bir değeri yoktur. Ekonomide klasik dikotomi geçerlidir.
- Klasik iktisat arz yanlı bir teoridir.
- Klasiklere göre faiz tüketimden vazgeçmenin bedelidir.
- Klasiklere göre ekonominin durgunluğa girmesi kaçınılmazdır.
- Ekonomi tam rekabet altındadır.
- Malthusyen nüfus teorisi geçerlidir.
- Emeğe denen ücret, kısa dönemde emek arz ve talebine bağlı olarak değişken olsa bile uzun dönemde Malthus'un nüfus kanunu dolayısıyla, fizyolojik olarak gerekli olan asgari seviyede sabittir (Daşdemir, 2008, 69).

Klasik teoride ekonomide tam rekabet koşulları geçerli olduğu ve fiyat ile ücret mekanizmasının muntazam bir şekilde işlediği durumda aktif nüfusun tümü üretime katılırken tam istihdam gerçekleşeceği için, Say yasası gereği talep eksikliğinden dolayı kaynaklanan bir işsizlik durumu söz konusu olmayacaktır. Klasik büyüme teorisi, ücretlerin de arz ve talep dengesinde doğal piyasa dengesinde belirlendiğini kabul etmektedir. Emekte geçerli olan azalan verimler kanunu nedeniyle de üretim fonksiyonu da azalan verimler yasasına göre çalışmaktadır (Takım, 2010, 27).

Klasik teoriye göre nüfus üzerinde meydana gelecek bir artış emek arzını artıracaktır, emek arzının artması ise işsizliğe neden olacaktır. İşsizliğin artması sonucu ücret düzeyi düşecek ve bunun sonucunda nüfus artışını tekrar sınırlayacaktır. Ücretlerin rn maliyetlerine eklenmesinden dolayı, ücretlerde meydana gelecek bir azalış ürün fiyatlarını da düşürecek, fiyatların düşmesiyle birlikte ürünlere olan talebi artıracaktır. Artan talebi karşılayabilmek için işsizler işe alınacak ve istihdam oranı artacaktır (Unay, 1996, 216).

Klasik teoride; yatırım ve tasarruf eşitliğinden faaliyetle, tasarruflarda meydana gelecek bir azalma yatırımları azaltacak dolayısıyla büyüme hızı azalacaktır

veya tam tersi şekilde tasarruflarda meydana gelecek bir artış yatırımları artıracak ve büyüme hızı artacaktır. Klasik teoride emek piyasasında ücretlerin de esnek olması nedeniyle büyüme hızı ile işsizlik arasında doğrusal bir ilişki bulunmamaktadır. İşsizlik kişilerin tercihi olup, ekonominin bir sorunu olarak kabul edilmemektedir (Paya, 1998, 181). Emek arz ve talebi, ücretlerin esnek olması özelliğinden dolayı her zaman denge noktasına gelmektedir.

Klasik teoride işsizlik ya geçicidir ya da kişiler kendi iradeleri ile çalışmamayı tercih etmektedirler. Başka bir deyişle, mevcut ekonomide seçenekler bulunduğu sürece işsizlik durumu kişinin kendi tercihinden kaynaklanmaktadır.

Klasik iktisatçılar enflasyonu açıklayabilmek için paranın miktar teorisini kullanmaktadırlar. Teoriye göre örnek olarak para miktarının iki misline artırılması, diğer şartlar veri iken fiyatlar genel seviyesinin de iki misline çıkmasına sebep olmaktadır. Bir diğer ifadeyle, fiyatlar genel seviyesi para arzının artan bir fonksiyonudur. Parayla ilgili bir olgu olan enflasyon ile mücadele etmek için ise para arzının azaltılması gerekmektedir (Kibritçioğlu, 2002).

Enflasyona yönelik klasik teoride yapılan açıklamada, enflasyonu parasal bir faktör olarak değerlendirmektedirler. Bu anlamda para arzında meydana gelecek bir artış ile enflasyon arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu belirtmektedirler (Özcan, 2014, 35). Para arzında meydana gelecek artışla birlikte faiz oranlarında bir azalma meydana gelecektir, faiz oranlarının azalmasıyla birlikte tüketim artacak ve enflasyon oranları artış gösterecektir.

Fiyatlarda meydana gelecek artış, klasik teoriye göre üç şekilde gerçekleşmektedir. Bunlardan ilki paranın hacminde meydana gelen artıştan kaynaklanan artış, ikinci olarak paranın dolaşım hızında meydana gelen yükselmeden kaynaklanan artış, üçüncü olarak da iki durumun da bir arada meydana gelmesinden kaynaklanan artıştır (Kılıçbay, 1984, 45). Burada bahsedilen tanıma göre toplam talebin, toplam arzdan fazla olmasından dolayı fiyatlar genel seviyesinde meydana gelen artış sonucunda talep enflasyonu meydana gelecektir.

1.4.2. Neo-Klasik Teoride Büyüme, İşsizlik ve Enflasyon

Neo-klasik büyüme modeli, 1956 yılında Solow tarafından geliştirilmiştir. Modele göre ekonomide homojen olarak tek bir ürün üretilmektedir. Ekonomi dışı kapalıdır ve ekonomiye müdahale edecek bir hükümet yoktur. Ekonomi tam istihdam seviyesindedir ve tam rekabet görülmektedir. Tasarruflar ile yatırımlar birbirlerine eşittirler. Solow, büyüme modelinde tam rekabet, tam istihdam, tam sektör varsayımları üzerinde hareket eder.

Neo-klasik büyüme teorisi nüfus artışı ve teknolojik gelişme ile tasarruflar, yatırımlar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceler. Neo-klasik model içerisinde kaynakların etkin dağıldığı düşünülür. Bir sektörden diğer bir sektöre geçiş yapacak emek veya sermaye miktarı ne olursa olsun, toplam üretim artmayacaktır. Çünkü tüm kaynaklar aynı marjinal verimliliğe sahiptirler. Faktör gelirleri ile faktörlerin marjinal maliyetleri birbirlerine eşittirler. Neo-klasik büyüme teorisinde ekonomi esnek bir yapıdadır ve büyümenin kaynağı sermaye birikimi ve uzmanlaşmış emek miktarında meydana gelecek artıştır.

Solow modeli, uzun dönem süren düzenli bir büyümeyi ifade etmektedir. Düzenli büyüme, uzun dönemde sermayenin kişi başına sabit durumda dengede olmasını belirtir. Modelde teknoloji, model içerisindeki değişkenler tarafından değil model dışında diğer etkenlerce belirlenir ve modelin işleyişine etki etmediği ve değişmediği varsayılır. Teknolojinin modeli etkilemediği varsayımı içerisinde kişi başına sermaye miktarının sabit kalması için sermayenin, nüfus artış hızı ile aynı oranda artması gerekmektedir. Sabit durum denge gelir seviyesini, nüfus artışı ve tasarruf miktarı belirler. Sabit durumda faiz haddi ile ücret haddi sabit durumdadır. Kısaca sabit durum, iki üretim faktörünün de değişmemesi nedeniyle dengeli bir büyüme olarak ifade edilmektedir (Gönel, 2013, 79).

Neo-klasik büyüme modelinde ekonomilerin sürdürülebilir bir büyüme göstermesinin nedeni teknolojik gelişmelerdir. Teknolojik gelişmenin olmadığı ekonomilerde azalan verimler kanunu nedeniyle büyüme bir süre sonra durmaktadır. Neo-klasik büyüme modeli istikrarlı bir büyüme modelidir.

Neo- klasik teoride işsizlik sorunu bulunmamaktadır. Neo-klasik teoride tam istihdam modeli hakimdir. İşsizlik sadece gönüllü olarak olan bir durumdur. Tam rekabet varsayımı altında işgücü arzı ve işgücü talebi, işgücü piyasasında karşılıklı olarak dengeye gelerek bir ücret düzeyi oluşmaktadır. İşgücü arz ve talebi birbirlerine eşit olduğundan dolayı, friksiyonel işsizlik dahil edilmediğinde bir işsizlik olgusundan söz edilemez. İşsizliği meydana getirecek tek durum gerçek ücretlerin düşmesine engel olunmasıdır. Neo-klasik teori tam istihdam teorisidir, bu teori neden sürekli olarak tam istihdam durumuna gelindiğini açıklamaktadır (Bulutay, 1995, 21).

Neo-klasik teoriye göre piyasaların kusursuz olduğu bir ekonomide, işsizlik kavramından bahsedilemez. Teori kusursuz bir ekonomide işsizliğin olmayacağını savunmaktadır. friksiyonel işsizlik dışında ekonomide işsizlik yoktur.

Neo-klasiklere göre emek piyasasında da tam rekabet şartları geçerli olmalıdır. Devletin ücretlere müdahale etmediği gibi, işçi sendikaları da ücretlerin belirlenmesi konusunda müdahil olmamalı, ücretleri belirlememelidirler. Ücretlerde, faizde olduğu gibi esnek olmalı, tam istihdam oranlarının gerçekleşmesine engel olmamalıdır (Hiç vd., 2014, 271).

Neo-klasik teoride, klasik teoride olduğu gibi enflasyonu paranın miktar teorisine dayandırmaktadır. Paranın miktar teorisine göre fiyatlar genel seviyesi ile para miktarı aynı anda ve aynı miktarda değişmektedir (Kibritçioğlu vd., 2002).

Neo-klasik büyüme teorisi bağlamında, enflasyonun büyüme üzerindeki etkilerini inceleyen Tobin, parayı değer tasarruf etme aracı olarak kabul etmiştir. Ekonomik birimlerin tasarruf ederek veya sermaye birikimi yoluyla elde ettikleri gelirlerin bir kısmını değerlendirmeyi tercih edeceklerini, bir kısmını da yüksek gelir seçeneğine rağmen işlem amacıyla elde tutacaklarını belirtmiştir (Haslag, 1997,12).

1.4.3. Keynesyen Teoride Büyüme, İşsizlik ve Enflasyon

J.M. Keynes, 1936 yılında “İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi” adlı eserinde, klasik iktisatçılar tarafından savunulan piyasa mekanizmasının kendiliğinden tam istihdamı sağlama konusunda belirtildiği gibi başarılı olamadığını savunmuştur.

Keynes doğrudan büyüme üzerine değil, ekonomilerin yaşadığı durgunluktan nasıl çıkacakları ve neler yapması gerektiği konusu üzerine yoğunlaşmıştır. Ekonomilerin yaşadıkları durgunluktan çıkabilmelerinin yolunu ise toplam talebi artırmak olarak belirtmiştir.

Durgunluk içerisinde bulunan ekonomilerin bu durgunluktan nasıl kurtulacakları konusu üzerinde yoğunlaşan Keynes'e göre durgunluktan kurtulabilmek için yapılması gereken harekete geçirici etken, talebin artmasıdır. Talepte meydana gelecek bu artış kendi artışından daha büyük bir artışı gelir üzerinde meydana getirecektir.

Teoride, kısa dönemde arzı artırmanın zor olmadığı bir ekonomide talebi asıl belirleyenin arz koşulları değil, talep koşulları olduğu belirtilmektedir. Ekonomilerde geliri ve istihdamı belirleyen kriterin arz ile ilgili olmadığı asıl belirleyicilerin taleple ilgili olduğu belirtilmektedir.

Teoriye göre ekonomilerin içinde bulundukları durgunluktan çıkabilmelerinin yolu toplam talep miktarını artırmaktır. Toplam talepte meydana gelen artışla birlikte üreticilerin stokları eriyecek, tekrar üretim yapılabilmesi amacıyla yatırımlar teşvik edilecek, artan yatırımlarla birlikte büyüme hızlanacaktır. Büyümede meydana gelen hızlanma sonucunda eksik istihdamdan tam istihdama geçiş meydana gelecektir.

Ekonomilerin içinde bulunduğu durgunluk nedeniyle ekonomi bir kriz içerisine girer, bu kriz neticesinde üreticilerin ve firmaların korumacı içgüdüsü nedeniyle işsizlik sorunu meydana gelir. Bu gibi durumlarda devlet, talebi artırabilmek ve işsizliği azaltabilmek amacıyla bazı politikalar uygulayarak durgunluğu ortadan kaldırabilir.

Özel harcamaların önemli miktarda azaldığı, büyük bir ekonomik buhranın yaşandığı ve işsizlik sorununun yaşandığı ekonomiye, hükümetler para ve maliye politikası araçları ile müdahale etmelidirler. Firmaların harcama yapmaması nedeniyle azalan yatırımları, piyasada bulunan para arzını artırarak canlandırmalıdır ve ekonominin tam istihdam seviyesine gelmesine yardımcı olmalıdırlar. Toplam talebin yetersiz olduğu durumda, yani toplam arzın toplam talepten fazla olduğu durumda

işsizlik sorunu meydana gelmektedir. Bundan dolayı maliye politikaları yoluyla toplam talep artırılmalı, yatırımlar hızlandırılmalı ve bunların sonucunda işsizlik sorunu ortadan kaldırılarak tam istihdam şartları sağlanmalıdır (Tomanbay, 2017, 12).

Keynesyen teoride enflasyonun büyüme üzerinde olumlu etkisi olduğu, enflasyon ve büyüme ilişkisinin pozitif yönlü olduğu görüşü hakimdir. Keynesyen teoride bu görüş, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Phillips eğrisi ile desteklenmiştir.

Enflasyon- büyüme ilişkisinin pozitif yönlü olduğu görüşü, ikinci Dünya Savaşı sonrası gelişmiş ülkelerde görülen yüksek enflasyon ve yüksek büyüme hızları ile gerekse bu dönemde damgasını vuran ve Keynesyen okulu zirveye taşıyıp daha sonra tartışılmasına sebep olan Phillips eğrisi tezi ile beslenmiştir (Berber ve Artan, 2004, 2).

Phillips eğrisi yaklaşımına göre yüksek enflasyon, işsizlik oranlarını düşürecek ve ekonomik büyüme olumlu yönde hareket edecektir. Enflasyonun, büyümeyi olumlu olarak etkileyeceğini düşünen Keynesyen iktisatçılara göre, büyümenin enflasyonu olumlu olarak etkilemesi şu sebeplere dayanmaktadır: Enflasyondaki artış insanların servetlerinde azalışa neden olacaktır. Bundan dolayı kişiler enflasyon öncesindeki servet dengesine ulaşabilmek için daha fazla tasarruf yaparlar bu durum tasarrufların artmasına ve tasarruf artışına yol açar. Tasarruf artışı faiz oranlarını düşürerek ve yatırımları artırarak ekonomik büyümeyi artırır. Enflasyon, yatırım portföyünü finans sektöründen reel sektöre doğru kaydırmaktadır bu durumda sermayenin yoğunluğunu artırarak ekonomik büyümeyi hızlandırmaktadır. Yüksek enflasyonlu zamanlarda kişilerin reel tasarruf miktarlarını koruyabilmek için ellerinde daha fazla para tutmak zorunda olmaları, senyoraj geliri ya da enflasyon vergisinin artmasına neden olmaktadır. Hane halkından devlete doğru yapılan gelir transferi sonucunda hükümet, elde edeceği parayı yatırımlar için kaynak olarak kullanacak ve enflasyon süreci ekonomik büyümenin artmasını sağlayacaktır. Enflasyon zamanlarında nominal ücretlerin kendi gidişlerini enflasyona uyduramaması, zam pazarlıklarının uzun sürmesi ve devletin istikrar politikaları ile reel ücretleri düşürme çalışması, tasarruf etme miktarı düşük olan kişilerin gelirlerini azaltırken, tasarruf eğilimleri yüksek olan grupların reel gelirlerini artırmak suretiyle

ekonomik büyümeyi pozitif olarak etkileyecektir (Berber ve Artan, 2004, 2). Enflasyon ve büyüme arasında pozitif ilişki olduğunu savunan görüşe göre enflasyon yükselmesi tasarrufları artıracak, artan tasarruflar ile faizler düşecek ve yatırımlar artacaktır. Artan yatırımlarla birlikte ekonomik büyüme artış gösterecektir.

1.4.4. Modern Teoride Büyüme, İşsizlik ve Enflasyon

Modern büyüme yazınının kökeni olarak kabul edilen Harrod, Keynes'in genel teorisinden hareket eder ve teorisinin sonuçlarını daha hareketli bir alanda inceler. Harrod ile aynı dönemler içerisinde, Amerikalı iktisatçı Domar'ın da benzer sorunları incelemesi sonucu buldukları sonuçlarla birlikte geliştirilen model Harrod-Domar modeli olarak, her ikisinin ismi ile anılmaktadır (Gönel, 2013, 66-67).

Harrod-Domar modeli hem kuram olarak hem de metodolojik olarak Keynesyen bir modeldir. Harrod-Domar büyüme modeline göre, kısa vadede büyüme gerçekleştirmek isteyen bir ülkenin kısa dönemde değişiklik yapabileceği tek değişken tasarruflardır. Diğer değişkenleri değiştirebilmek ancak uzun dönemde mümkün olabilir. Modele göre bir ülkenin fakir olmasının tek sebebi bu ülkede geçmişte tasarruf yapılmaması ve bundan dolayı yatırım gerçekleştirilememesidir.

Harrod-Domar büyüme teorisi toplam talep, üretim ve istihdam arasındaki ilişkileri açıklayarak ekonominin büyüme hızını marjinal tasarruf oranı (s) ve sermaye-hasıla katsayısına (k) bağlamaktadır. Büyüme oranı şu şekilde ifade edilmektedir.

$$\Delta Y/Y = s/y$$

Bu modelin en net ifadesi şu şekildedir; bir ekonomide büyüme oranı, sermaye hasıla oranı ve marjinal tasarruf oranına bağlıdır. Büyüme ile marjinal tasarruf oranı doğru orantılı, sermaye hasıla katsayısı ile ters orantılıdır. Yani marjinal tasarruf oranı ne kadar büyük olursa ve sermaye hasıla katsayısı da ne kadar küçük olursa o ekonomi o denli hızlı büyüyecektir (Özsağır, 2008, 6-7).

Harrod-Domar büyüme modelinde büyümenin dinamiğinin üç farklı kavramın birbirleri arasındaki ilişkiye göre belirleneceği ileri sürülmüştür. Bu kavramlar büyümenin temel dinamiklerini oluşturmaktadır.

Harrod-Domar modeli 3 farklı büyüme kavramı üzerine kurulmuştur;

-Gerçekleşen (fili) büyüme: Temel denklemin verdiği gerçekte gözlenen ve geçmiş döneme ait büyümedir.

-Doğal (tabii) büyüme: Bir ekonomide uzun dönemli büyümesinin gizli gücünün en üst limitini verir. Burada önemli olan, büyüme teknolojik gelişme yok ise emek artış hızından daha fazla olamaz. Doğal büyümeyi eğer teknolojik gelişme yoksa emek artış hızı ya da nüfus artış hızının uzun dönemli seyri belirler. Eğer teknolojik ilerleme gerçekleşirse, doğal büyümeyi teknolojik gelişme ve nüfus artış hızına göre belirlenir.

-Gerekli (uygun) büyüme: Gerekli büyüme bir ekonominin ulaşabileceği en yüksek büyüme hızını ifade etmektedir. Bu büyüme hızı yakalandığı zaman ekonomik tahminlerde gerçekleşmiş demektir. Girişimcilerin tahminlerinin gerekli büyüme ile eşitlenmesi halinde sistem istikrarlı bir hâl alır. Kısaca, gerekli büyüme sağlandığı zaman üretim tam kapasitede çalışacaktır, eksik veya fazla ürün üretimi olmayacaktır. Bu durumda girişimcileri memnun edecek bir büyüme hızı ve büyüme oranı sağlanmış olacaktır (Gönel, 2013, 68).

Harrod, modelinde yatırımların toplam taleple birlikte üretim kabiliyetini artırıcı etkisini de model içerisine dahil etmiştir. Dinamik bir ekonomide Keynes'in kısa dönemli analizini genişletmeye yönelik olarak yatırımların uzun dönemde büyüyen bir ekonomide ne şekilde hareket edeceğini incelemiştir.

1929 Dünya ekonomik buhranı sonucunda ortaya çıkan Harrod-Domar büyüme modelinde, büyümenin kesintisiz olarak istikrarlı bir şekilde sürmesi için gerekli olan durumlar incelenmiştir. Keynes'in gelir oluşumu modelini esas alan modelde, Keynes tarafından ihmal edilen unsurlar modele eklenmiştir (Alptekin, 2009, 70). Harrod-Domar modelinde temel belirleyici olarak iki farklı değişken bulunmaktadır. Bunlar tasarruflar ve yatırımlardır. Ekonomik dengenin süreklilik sağlaması açısından tasarruflar modelin lokomotifi konumundadır.

Harrod-Domar (1970) büyüme teorisine göre, bir ekonominin büyürken fiyat istikrarını da koruyabilmesi için yapılacak yatırımların kapasite artırıcı etkisi ile gelir

artırıcı etkisinin birbirleri ile eşit olması gerekmektedir. Tam istihdam seviyesini koruyabilmesi için ise fiili, doğal büyüme ve garantili büyüme oranlarının birbirlerine eşit olmaları gerekmektedir. Fakat bir yatırım malının beklenen geliri ile o yatırım malının maliyetine eşit kılan iskonto oranı, gelir değişikliği ile tasarruf edilen miktarda meydana gelen değişiklik, harcamalardaki artışın gelirdeki artışa oranı, nüfus artışı oranı ve beklentiler zaman içerisinde değişeceği için yukarıda bahsedilen durumların piyasa içerisinde kendiliğinden gerçekleşmesi olanaklı değildir. Bu nedenle bu durumların gerçekleşebilmesi için devletin ekonomiye müdahale etmesi gerekmektedir. Ayrıca emek model içerisine bir girdi olarak eklenmemiştir (Demir, 2002, 13).

1.4.5. Yeni Klasik Teoride Büyüme, İşsizlik ve Enflasyon

Yeni klasik okul, 1970’li yıllarda ayrı bir grup olarak ortaya çıkan iktisatçıların, Keynesyen iktisadın beklentileri karşılamadığını belirterek alternatif görüşlerini oluşturmalarından doğan bir teoridir. Bu teorinin temel figürü ise, Robert E. Lucas Jr.’dır (Brian, vd., 2017, 193-196).

Teoriye göre para miktarında meydana gelecek değişiklikler yansız olmalıdır ve reel büyüklükler de nominal büyüklüklerden bağımsız olacaktır. Fakat ampirik çalışmaların sonucuna göre, nominal para arzındaki değişiklikler ile reel GSYİH arasında ve nominal fiyat düzeyi ile reel GSYİH arasında pozitif bir korelasyon (kısa dönemde) ve enflasyon ile işsizlik arasında negatif bir korelasyon vardır (Brian, vd., 201, 197).

Yeni klasik teoriye göre öznel olan beklentiler, ekonomik birimlerin davranışlarına örnek teşkil ederler. Örneğin ekonomik faaliyetlerin gelecekteki değerleri ile ilgili beklentiler, ekonomik birimlerin arz ve talep kararlarını etkilerler. Alınacak tüm ekonomik kararlar, gelecekteki belirsiz ödüller için şu an harekete geçmeyi gerektirdiği için, gelecek beklentileri ekonomik birimlerin karar almalarında çok önemlidir (Brian, vd., 2017,198).

Teoriye göre işsizlik yürürlükte olan ve beklenen gelecek reel ücretlerindeki hareketlere karşılık olarak, çalışmak ile boş zaman arasında tercih yapan işçilerin en

elverişli kararlarını yansıtan bir dengein sonucu olarak görülmektedir. İşgücü piyasasında işsizlik olmayacağı için yürürlükte olan ücret düzeyinde çalışmak isteyen herkes çalışabilir. Sadece gönüllü olarak işsiz olanlar reel ücret düzeyinde çalışmazlar. Üretim ve istihdamdaki değişiklikler, bağıntılı fiyat algılamaları altında firmalar ve işçilerin denge arz kararlarını yansıtır (Brian, vd., 2017, 231).

1.4.6. İçsel Büyüme Modeli

Uzun dönemli ekonomik büyümenin açıklanması konusunda, geleneksel modellerin yetersiz kalması üzerine 1980'li yıllarda içsel büyüme modelleri ortaya çıkmıştır. İçsel büyüme modellerinin temelleri, Robert Lucas ve Paul Romer'e dayanır. İçsel büyüme modeline göre büyüme hızı içseldir ve büyüme hızı modelin içerisinde belirlenir. İçsel büyüme modeli, Neo-klasik büyüme modeline karşı geliştirilmiştir.

Neo-klasik modelin ekonominin kaynakları dışsal olarak kabul edilmiştir. Neo-klasik model sonrası geliştirilen modeller ise, Neo-klasik modelin aksine içsel olarak şekillenmiştir. Neo-klasik modelin gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler için öne sürmüş olduğu büyüme hızı teorisinin geçersiz olduğunun anlaşılması, Neo-klasik büyüme modelinin başarısız bir model olduğu görüşünü doğurmuştur. Neo-klasik modelin yaklaşma hipotezi olan gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülkelerin büyüme oranlarını geçeceği ve bu aşamayı daha kısa sürede gerçekleştireceği görüşünün gerçeği yansıtmadığı iddia edilmiştir. Bu modelin ekonomik yaşam içerisinde modelde belirttiği şekilde ilerlememesi ve bazı problemler yaşanması, Neo-klasik modelin geçerliliğini yitirmesine ve yeni çalışmaların yapılmasına sebep olmuştur (Özden, 2014, 30).

İçsel büyüme modelinde büyümenin en önemli kaynakları olarak; bilgi, beşerî sermaye, teknolojik gelişme, artan getiriler, iş bölümü ve uzmanlaşma gibi faktörler gösterilmektedir. Bilgi, diğer faktörlerin de temelini oluşturmaktadır. Öğrenme ve gözlem-deney yoluyla edinilen bilgi rekabet açısından önemli bir değişkendir.

Romer (1986) ve Lucas (1988) yaptıkları çalışmada ekonomilerin gelişmişlik düzeylerindeki farkları, teknoloji değişkeninin içsel olduğunu varsayarak açıklamışlardır. İçsel büyüme modellerindeki teknolojik gelişmelerin zemininde üreticilerin AR-GE çalışmaları ile ortaya çıkarttıkları yenilikler ve teknolojiler bulunmaktadır. İçsel büyüme modeli, Solow modelinin tersine ülkelerin, teknolojik gelişmeler yoluyla ekonomik büyümelerinin sürekli olacağını savunmaktadır. Teknolojiye yapılan yatırımlar, teknolojik seviyeleri belirleyecek ve bu durum ekonominin sürekli olarak büyümesini sağlayacaktır. Bundan dolayı ülkelerin büyüme oranlarının eşitleneceği veya birbirlerini yakalayacakları görüşü geçerliliğini yitirmektedir (Özer ve Çiftçi, 2009, 220).

1.4.6.1. Rebelo (AK) Modeli

Rebelo, Solow büyüme modelini temel alarak yaptığı çalışmasında, Solow modelinin azalan marjinal üretim varsayımını modelden çıkararak yerine üretkenlik varsayımını eklemiştir. Solow modelinde bulunan ölçeğe göre sabit getiri varsayımı ile üretkenlik varsayımını birleştirerek içsel büyüme sürecini elde etmiştir.

Rebelo 1991 yılında yayınladığı “Uzun Dönem Politika Analizi ve Uzun dönem büyüme” (Long-Run Policy Analysis and Long-Run Growth) isimli çalışmasında ülkelerin büyümeleri arasındaki farkları ve ülkeler arası büyüme hızlarını incelemiştir. Rebelo’ya göre ülkeler arasındaki büyüme hızının farklı olması, o ülkeler arasındaki kamu politikalarının farklı olmasına dayanmaktadır. Modelde vergi politikalarında uygulanacak değişikliklerin büyüme oranları üzerinde etkili olacağı görüşü ifade edilmektedir (Çiftçi, 2015, 45).

1.4.6.2. Barro (Kamu Politikası) Modeli

Barro, 1990 ve 1991 yılları içerisinde yaptığı analizlerde kamu harcamalarının büyüme süreci için hızlandırıcı bir etki yarattığını ileri sürmüştür. Ayrıca Barro transfer harcamalarının yatırım üzerindeki etkilerinin negatif olduğunu fakat net büyüme üzerindeki etkisinin pozitif olduğunu belirtmiştir.

İktisadi büyüme modelleri içerisinde kamu harcamaları değişkenini ekleyen kişi Barro olmuştur. Barro, modelinde kamusal alt yapı yatırımları ve bu yatırımların meydana getirdikleri dışsallıkları incelemektedir. Modele göre, dışa kapalı bir ekonomide, yapılacak alt yapı yatırımları özel sektörünün verimliliğini artıracaktır ve bu şirketler için dışsal bir üretim faktörü meydana getirecektir. Modelde bireylerin bilgi ve beceri kazanabilmek için yaptıkları harcamalar ile, fiziksel sermaye birlikte incelendiği için, sermaye için sabit getiri olduğu varsayılmaktadır. Kamu politikası modeline göre kamu tarafından sağlanan ürün veya hizmetler girdi olarak kabul edilmektedir (Üzümcü, 2012, 256).

1.4.6.3. Romer (AR-GE) Modeli

Romer (1986) Solow'un büyüme modelini yeniden ele alarak, model içerisinde teknolojik gelişmeyi hesaplanabilir bir unsur olarak eklemiştir. Model içerisinde teknolojik gelişme, hesaplanabilir bir unsur şekline geldiği için model içsel bir modele dönüşmüştür.

Romer (1986) modeline göre uzun dönemli büyümeyi, üretim için önemli bir değişken olan ve artan marjinal verimliliğe sahip bir girdi olarak kabul edilen bilgi belirlemektedir. AR-GE modeline göre, model içerisinde teknoloji içseldir ve teknolojik değişmeli rekabetçi bir balans yaklaşımı söz konusudur. Modelde büyüme oranı zaman içerisinde artan bir getiriye sahiptir ve hafif boyutlu ekonomik dalgalanmaların ekonomide, insanların yapacakları davranışlar ile dengeleneceği belirtilmektedir. Büyük ve küçük ekonomilerin birbirlerini yakalayacakları ve aynı oranda büyüyecekleri görüşünü reddeden modele göre, büyük ülkelerin bilgi birikimleri ile küçük ülkelere göre her zaman daha hızlı büyüyecekleri ve bu durumun uzun dönemde kanıtlanacağı görüşü öne sürülmektedir. Bundan dolayı, AR-GE modeli uzun dönemli büyüme hakkında farklı bir görüş meydana getirmiştir. Modele göre, bilgi birikim ve fiziki sermaye ne kadar artarsa yatırım oranı ve sermayenin getirisi de o oranda artacaktır (Üzümcü, 2012, 252).

1.4.6.4. Lucas (Beşerî Sermaye) Modeli

Lucas 1988 yılında, Solow'un modelini eleştirerek oluşturduğu modelinde beşerî sermayeyi temel olarak almıştır. Beşerî sermaye emeğin beceri seviyesini temsil etmektedir. Modele göre beşerî sermaye sahibi olan işçilerin her birinin beceri seviyesi birbirine eşittir. Beceri düzeyleri eşit olan işçilerin veya emeğin, üretim düzeyini zaman kullanımı ve diğer faktörler belirler. Beceri düzeyi eşit olan emeğin üretim düzeyinde yaşanacak farkı zamanını nasıl kullandığı belirleyecektir.

Geleneksel büyüme modelleri emeğin beceri seviyesini ve emeğin verimini görmezden gelmişler bu değişkenlere gereken önemi vermemişlerdir. Bu eksikliği 1960'lı yıllarda genişletilmiş Neo-klasik çalışmalar ile Becker, Schultz ve Mincer gibi iktisatçılar ortadan kaldırmak için çalışmalar yapmışlardır. Ekonomik büyüme açısından bu eksikliği ortadan kaldıran iktisatçı 1988 yılında yaptığı çalışma ile Lucas olmuştur. Aynı olarak büyüme modelleri içerisinde olmasa da büyüme muhasebesi çalışmalarında toplam düzeyde imalat işlevleri ile ferdi kazanç bağlamında beşerî sermayeyi temsilen eğitim harcamalarına büyük bir yer vermiştir. Beşerî sermaye modelinde beceri emeğin verimliliğini artırmakta ve bu becerilerin nesiller arası geçişi sağlanmaktadır (Üzümcü, 2012, 258-259).

1.4.7. Yeni Keynesyen Teoride Büyüme, İşsizlik ve Enflasyon

Yeni Keynesyen ifadesi ilk olarak Parkin ve Bade'in 1982 yılında çıkarttıkları modern makroekonomi kitaplarında kullanılmış olsa da bu düşünce okulunun ortaya çıkışı 1970'li yıllardaki yeni klasik devrimin ilk aşamasına denk gelmektedir. Yeni Keynesyen teori, Lucas'ın 1970'li yıllarda yarattığı, Keynesyen iktisat içerisinde hissedilen, teorik krizlere karşılık olarak ilerleme göstermiştir. Yeni Keynesyen iktisatçıların en önemli katkısı, eski Keynesyen modelin kuram hata ve tutarsızlıklarına çözüm geliştirmek olmuştur (Brian, vd., 2017,317-318).

Yeni veya eski tüm Keynesyen iktisatçılar temelde şu üç önermeyi benimsemektedirler;

1. Bazı dönemlerde, yürürlükte olan ücret seviyesinde iş bulamayanların meydana getirdiği işsizlik olgusu meydana gelir.

2. Toplam ekonomik faaliyet seviyesinde açık dalgalanmalar olur.
3. Para genel olarak önemlidir, fakat para politikası bazı zamanlarda etkili bir araç olmayabilir.

Bu önermelere bağlı olarak, tüm Keynesyenler ekonomiye devlet müdahalesini savunmuşlardır. Yeni ve eski Keynesyen iktisatçıların arasındaki fark ise yukarıda belirtilen önermelerin temellendirilmesi ve uygulanacak politikaların içerikleri konusunda ortaya çıkmaktadır (Büyükakın, 2007, 26).

Yeni Keynesyen iktisatçıları mal ve emek piyasalarında nominal katılıklar, eksik rekabet şartları, eşgüdüm başarısızlıkları, reel fiyat ve ücret katılıkları, gönülsüz işsizlik, enflasyonu hızlandırmayan işsizlik (NAIRU) ve histeri etkisi gibi birçok konu üzerinde durmuşlardır (Bükey vd., 2017, 99).

Teoriye göre ücretlerin katılığı, istenmeyen işsizliği yani gönülsüz işsizliği meydana getirmektedir. Bu düşünceye göre ekonominin tekrar denge noktasına gelmesi ancak toplam talep üzerinde meydana gelecek artış ile mümkün olacaktır (Brian vd., 2006, 66).

Ekonominin tekrar denge noktasına gelmesi iki şekilde gerçekleşebilir. Bunlardan ilki nominal ücretlerin düşürülmesi yoluyla, ikincisi ise fiyatlar genel düzeyinin yükseltilmesi yoluyla gerçekleşecektir. Teorinin amacıysa tutarlı bir toplam talep modeli oluşturmaktır.

Mankiw'e göre enflasyon oranlarında meydana gelecek değişiklikler beraberinde işsizliği de getirecektir. Fakat 1970'li yıllara kadar kabul edilen enflasyon ve işsizlik arasında ters yönlü ilişki olduğu görüşünün, 1970'li yıllar sonrası sadece kısa dönemde geçerli olduğu kabul edilmiştir. Bu görüş yeni Keynesyenler tarafından da kabul görmüştür (Bükey vd., 2017, 100).

1.5. Büyüme ile İşsizlik Arasındaki İlişki

Büyüme; kişilerin gelirleri ile gerçek satın alma güçlerinin sürekli ve devamlı olarak artmasıdır. Geliri artan kişiler de toplumu oluşturdıklarına göre büyüme hızları

sürekli ve devamlı olarak artan ülkelerde işsizlik probleminin gözükmemesi gerekmektedir. Fakat işsizlik problemi çok boyutlu bir konu olması nedeniyle tek başına ekonomik büyüme ile ilişkilendirmek veya işsizlik problemini tek başına ortadan kaldırmaya çalışmak ekonomik bir politika yanlışı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bundan dolayı iktisat politikası çalışmalarında işsizlik kavramı tek başına analiz edilmemekte ve tek başına çözümlenememektedir (Yılmaz, 2005, 63-76).

İstihdam seviyesinde bir artış ancak ekonomik büyüme hızı ile mümkün olmaktadır görüşü çok yaygındır. Bu görüş büyümenin şekline göre doğruluk kazanmaktadır. Büyümenin şekline göre işsizlik ile olan ilişkisi artmakta veya azalmaktadır.

Bir başka tabirle, büyümenin nasıl oluştuğu, iç pazara veya dış pazara dayalı olması, emek yoğun ya da sermaye yoğun bir büyüme olması, üretimde kullanılan emek ve sermaye faktörünün miktarı, büyümenin sektörlere göre ne hızda olduğu sadece büyüme ve işsizlik arasındaki ilişki açısından önemli değildir. Aynı zamanda büyümenin içeriği ve yapısı, büyüme ve işsizlik ilişkisinin yönünü ve kuvvetinin belirlenmesinde de önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca işsizlik sorunu büyüme olmasa bile ortadan kaldırılabilir mi veya büyüme gerçekleştiğinde işsizlik oranında bir değişiklik meydana gelecek midir şeklindeki sorulara cevaplar aranması gerekmektedir (Yılmaz, 2005, 63-76).

Teoride, klasik dönemden itibaren işsizlik ve büyüme ilişkisi ülke ekonomileri açısından önemli bir yer tutmaktadır. Gelişmiş ülkeler de dâhil olmak üzere ekonomik büyümeye rağmen işsizlik oranlarının düşürülememesi önemli bir sorun haline gelmiştir. Klasik dönemden itibaren çeşitli büyüme modelleri geliştirilmiş, geliştirilen modeller içerisinde işsizlik çeşitli modeller kullanılarak analiz edilmiş ve bu modeller içerisinde geniş yer bulmuştur.

Geliştirilen büyüme modellerinden ilk olanı klasik büyüme modelidir. Klasik büyüme modeli ilk sistemli büyüme modeli olması nedeniyle önemli bir modeldir (Hiç 1994).

Klasik büyüme modelinde ekonomi devamlı olarak tam rekabet seviyesinde ve tam istihdam düzeyinde hareket etmektedir. Klasik büyüme modeline göre sanayi ve üretim alanlarındaki gelişmeler, tarım alanında çok yavaş ilerlemektedir. Klasik büyüme modelinin hipotezlerine bakıldığında ilk başta kârların sermaye birikimini sağlayan temel unsur olduğu görülmektedir ve klasik büyüme modelinde üretim fonksiyonu veri olarak kabul edilmektedir (Özden, 2014, 23-24).

Klasik model birçok farklı iktisatçının fikir ve yorumlarının birleştirilmesi ile meydana gelmiş bir modeldir. Bu modelin taraftarlarına göre, nüfus artışı ve sınırlı kaynakların birbirleri ile aralarındaki çatışmalar büyümenin son bulmasına neden olmaktadır (Orhan ve Erdoğan 2013). Teorinin öncülerinden ve iktisadın babası olarak kabul edilen Adam Smith, büyümeyi iş bölümü kavramı üzerine inşa etmiştir. Smith'e göre istihdamın düzenli bir dağılım göstermesi büyümeyi olumlu olarak etkileyecektir. Smith iş bölümünün emeğin verimliliğini artıracak olduğunu düşünmektedir. İş bölümü ve uzmanlaşma ülkeler açısından önem taşımaktadır ve büyümenin temel faktörlerinden biridir. Smith büyüme sürecini artan getiri modeli ile açıklamaktadır. Smith'e göre artan getiri, kâr oranlarında bir düşüş olmasına engel olacak ve sermaye birikimin sürmesini sağlayacak, azalan getiri ise kâr oranlarında düşüş meydana getirecek ve sermaye birikiminin devamını sağlayamayacaktır.

Smith'in büyüme analizinde artan getiriye iş bölümü ortaya çıkarmaktadır (Kapucu, vd., 2010, 379). Teoriye göre iş bölümü ve uzmanlaşma daha kısa zamanda, daha kaliteli ürünler üretilmesine ve iş konusunda uzmanlaşma olmayan ülkelere göre daha az maliyetli üretim yapılmasına ve bunun sonucu olarak büyümenin de gerçekleşeceğinin öne sürüldüğü bir teoridir Smith'e göre emek verimliliğinin üst sınırının, iş bölümünün limitlerini belirleyen piyasa büyüklüğü olduğu söylenebilir (Kapucu vd., 2010, 379).

Analize emek verimliliğini artıran gelişmelerin dahil edilmesi ve tasarrufların sürekli olarak yatırımlara dönüştürülmesiyle birlikte etkilenen piyasa büyüklüğü ile emek verimliliğindeki artışın düzenli olarak sürdüğü görülebilir.

Ricardo'nun toprak rantını açıkladığı diferansiyel rant kuramında azalan verimler kuramını toprakların verimliliğinin farklı olması durumu ile açıklamıştır.

Ricardo'ya göre tarımda ilk olarak yüksek verimli topraklar tarıma açılacaktır, fakat nüfusun zaman içinde artması ile birlikte daha az verimli topraklarda tarıma açılacaktır. Daha az verimli toprakların tarıma açılması ile birlikte her topraktan aynı verim alınamayacak ve her tarlada üretilen ürünün maliyeti farklılık gösterecektir. Tam rekabet koşullarında tek fiyat olması nedeniyle yüksek verimli topraklarda üretilen ürünler ve az verimli topraklarda üretilen ürünlerin tek fiyatta eşitlenmesi gerekmektedir. Az verimli topraklardan elde edilen üretimden zarar etmemek amacıyla, yüksek verimli topraklarda üretilen ürünlerin fiyatları, verimsiz olması nedeniyle daha fazla maliyeti olan topraklarda üretilen ürünlere eşitlenecek ve fiyatları artış gösterecektir. Ricardo'nun modelinde de kısa dönemde teknolojik gelişmeler ve artan getiriler mevcut olsa da uzun dönemde azalan getirilerin hâkim olacağı düşünülmektedir.

1962 yılında, Amerikalı iktisatçı Arthur Okun tarafından büyüme ile işsizlik arasındaki ilişki incelenmiştir. Teoriye göre reel büyüme hızının yüzde 2.25'in üzerine gerçekleştiği durumlarda, yüzde 2.25'in üzerindeki her yüzde 1'lik ekonomik büyüme, işsizlik oranını 0.5 puan azaltmaktadır (Göçer, 2015, 2). Arthur Okun, reel büyüme oranının arttığı dönemlerde, işsizlik oranlarının düştüğünü, tam tersi bir durumda ise işsizlik oranlarının arttığını saptamıştır. Büyüme oranlarında meydana gelen bir düşüşün, işsizlik oranlarında yarattığı artış sonucunda, harcamalarda bir düşüş meydana gelmektedir. Harcamaların düşmesi ise üretimin düşmesine ve yatırımların düşmesine neden olmaktadır. Yatırım ve üretimlerin düşmesi ise daha fazla işsizliğe neden olmaktadır. Yeni yatırımların olmaması nedeniyle hem işsizlik artmakta hem de mevcut çalışan insanlar işsiz kalmaktadır. Böyle bir durumda büyüme gerçekleşmemektedir. Ekonomide işsizlik artarken, bu durum aynı zamanda büyümeyi de düşürmektedir.

Büyüme ile istihdam seviyesi arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır. Büyüme doğrudan istihdam seviyesini etkileyen bir durumdur. Büyüme oranları arttıkça, istihdam seviyesi de artış göstermektedir.

Demirgil tarafından, 1987-2007 yıllarını kapsayan, Okun yasası üzerine aylık veriler kullanılarak yapılan çalışmaya göre incelenen dönem içerisinde Okun yasasının

ortalamanın üzerinde verimlilik artışlarının yaşandığı dönemlerde Okun yasasının geçerliliğini yitirdiği sonucuna ulaşmıştır (Demirgil, 2010,150).

Göçer tarafından, 2001-2015 yıllarını kapsayan, Okun yasası üzerine çeyreklik veriler kullanılarak yapılan çalışmaya göre incelenen dönem içerisinde Okun yasasının Türkiye ekonomisinde geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Göçer, 2015, 10).

Uslu tarafından, 1923-2019 yıllarını kapsayan, Okun yasası üzerine yapılan çalışmaya göre, Okun yasasının 1923-1971 döneminde güçlü, 1923-2019 döneminde zayıf ve 1972-2019 döneminde ise istihdam yaratmayan ekonomik büyüme teorisinin geçerli olduğu sonucuna ulaşmıştır (Uslu, 2020, 116).

1.6. Büyüme ile Enflasyon Arasındaki İlişki

Büyüme ve enflasyon ilişkisi iktisat literatüründe çok fazla araştırılmış konulardan biridir. Enflasyon, ekonomik büyüme üzerinde çok etkili bir kavramdır. Bu durumun sonuçlarını daha detaylı açıklamak amacıyla enflasyon ve büyüme arasındaki ilişki iktisatçılar tarafından detaylı olarak incelenmiştir.

Enflasyon ve işsizlik aynı yönde hareket edebileceği gibi farklı yönlerde de hareket edebilir (Eğilmez, 2020). Büyüme ve enflasyon arasındaki ilişki literatürde hem pozitif hem de negatif yönlü olarak incelenmiştir.

Enflasyon- büyüme ilişkisinin pozitif yönlü olduğu görüşü ikinci Dünya Savaşı sonrası gelişmiş ülkelerde görülen yüksek enflasyon ve yüksek büyüme hızları ile gerekse bu dönemde damgasını vuran ve Keynesyen okulu zirveye taşıyıp daha sonra tartışılmasına sebep olan Phillips eğrisi tezi ile beslenmiştir (Berber ve Artan, 2004, 2).

Phillips eğrisi yaklaşımına göre yüksek enflasyon, işsizlik oranlarını düşürecek ve ekonomik büyüme olumlu yönde hareket edecektir. Enflasyonun, büyümeyi olumlu olarak etkileyeceğini düşünen Keynesyen iktisatçılara göre, enflasyondaki artış insanların servetlerinde azalışa neden olacaktır. Bundan dolayı kişiler enflasyon öncesindeki servet dengesine ulaşabilmek için daha fazla tasarruf yaparlar bu durum tasarrufların artmasına ve tasarruf artışına yol açar. Tasarruf artışı

faiz oranların düşürür ve yatırımları artırarak ekonomik büyümeyi artırır. Enflasyon, yatırım portföyünü finans sektöründen reel sektöre doğru kaydırmaktadır ve bu durumda sermayenin yoğunluğunu artırarak ekonomik büyümeyi hızlandırmaktadır. Yüksek enflasyonlu zamanlarda kişilerin reel tasarruf miktarlarını koruyabilmek için ellerinde daha fazla para tutmak zorunda olmaları, senyoraj geliri ya da enflasyon vergisinin artmasına neden olmaktadır. Hane halkından devlete doğru yapılan gelir transferi sonucunda hükümet, elde edeceği parayı yatırımlar için kaynak olarak kullanacak ve enflasyon süreci ekonomik büyümenin artmasını sağlayacaktır. Enflasyon olduğunda nominal ücretlerin gidişatını enflasyona uyduramaması, zam pazarlıklarının uzun sürmesi ve devletin istikrar politikaları ile reel ücretleri düşürme çalışması, tasarruf etme miktarı düşük olan kişilerin gelirlerini azaltırken, tasarruf eğilimleri yüksek olan grupların reel gelirlerini artırmak suretiyle ekonomik büyümeyi pozitif olarak etkileyecektir (Berber ve Artan, 2004, 2). Enflasyon ve büyüme arasında pozitif ilişki olduğunu savunan görüşe göre enflasyon yükselmesi tasarrufları artıracak, artan tasarruflar ile faizler düşecek ve yatırımlar artacaktır. Artan yatırımlarla birlikte ekonomik büyüme artış gösterecektir.

Enflasyon ile büyüme arasında ters yönlü ilişki olduğunu savunan iktisatçıların görüşleri ise şu sebeplere dayanmaktadır: enflasyonist ortam gelecek ile ilgili olumsuz beklentilerin ortaya çıkmasına neden olacaktır. Bu durum ise yatırımları ve büyümeyi olumsuz olarak etkileyecektir. Yüksek enflasyon oranları, yüksek enflasyon değişkenliğine neden olacak ve meydana gelecek ekonomik belirsizlik ekonomik birimlerin, ünitelerin piyasa şartlarında meydana gelen göstergeleri tam manasıyla anlayamamasına sebep olacaktır. Piyasa şartlarında oluşacak olumsuz göstergelerin tam olarak anlaşılamaması yatırımları ve büyümeyi olumsuz olarak etkileyecektir. Farklı sektörlerde ait fiyatlar değişik oranda arttığından enflasyon, ileriye dönük yatırım yapma kararlarının faaliyetini bozmakta, bu durumda kaynakların dağılımını olumsuz yönde etkilemektedir. Enflasyon ülke parasının değerlendirilmesine neden olmakta bu durumda ihracatı olumsuz olarak etkilemektedir. Enflasyon, finansal varlıkların değerini düşürmekte bu durumda kişilerin tasarruflarını altın, döviz, taşınmaz mal gibi alanlara yatırımlarına neden olacaktır (Berber ve Artan, 2004, 2).

Ekonomide yaşanacak belirsizlikler, ekonomideki kaynak dağılımını olumsuz etkilemektedir. Kaynak dağılımında yaşanan olumsuzluklar ise ekonominin etkinsiz bir biçimde çalışmasına sebep olacaktır. Etkinsiz bir biçimde çalışan ekonominin ise verimliliği düşecek ve sonucunda büyüme bu durumdan olumsuz olarak etkilenecektir.

Piyasa mekanizmasını güçlü ve aktif kılan en önemli faktörlerden birisi ekonomik birimlerin piyasada oluşan fiyatların taşıdığı bilgiyi kullanarak yapacakları üretim ve yatırım miktarlarını tespit etmeleridir. Fiyatların belirlendiği piyasaların sağlıklı yapılanmaması ve fiyatların belirlenmesinde piyasa dışı etkenlerin ekonomik faktörlere verdikleri belirtilerin bozulmasına neden olmaktadır. Meydana gelen bu durum kaynakların dağılımını etkilemekte, piyasanın aktif çalışmasını engelleyerek göreceki fiyatlarda değişiklikler yaratmakta ve ekonominin verimliliğini düşürmektedir. Gelecek ile ilgili verilecek kararlar fiyat beklentileri ile doğrudan bağlantılıdır. yüksek enflasyon ve bunun gerektirdiği yüksek volatilité ekonomik birimlerin ileride yapacakları harcama ve gelecek gelirin tahmininde belirsizlik yaratacaktır (TCMB, 2020). Gelecek ile ilgili yaşanacak belirsizlik, yatırımlar ve harcamalar üzerinde olumsuz yönde etki yaratacaktır. Yaşanan bu olumsuzluk sonucu tüketim ve üretim azalış gösterecek ve buna bağılı olarak büyüme olumsuz yönde etkilenecektir.

Enflasyon belirsizliğinin ekonomik büyüme üstünde yaratacağı olumsuz etkinin beklenen yüksek enflasyondan daha çok olduğı bilinen bir kavramdır. Enflasyon belirsizliği, beklenen yüksek enflasyonun meydana getireceğı maliyetlere ek olarak, piyasadaki faktörlerin, piyasanın vereceğı belirtileri tam olarak idrak edememelerine, koşullu fiyat değişikliklerinin fark edilememesine, gelecek ile ilgili belirsizlikler yaşanmasına ve olumsuz beklentilerin meydana gelmesine neden olacaktır. bu durum ise faizlerin yükselerek yatırımları düşürmesine neden olacaktır. Ayrıca koşullu fiyat değişikliklerinin fark edilememesi yatırımların yön değiştirmesine neden olacaktır. Yani piyasa aktörleri tasarruflarını uzun vadeli üretim yatırımları yerine, kısa vadeli üretim ile ilgisi olmayan alanlara doğru kaydıracaktır (Akyazı ve Artan, 2008, 4). Enflasyonun yarattığı olumsuz etki büyüme üzerinde olduğı kadar, uzun dönem de işsizlik üzerinde de olumsuz etki yaratacaktır.

Makroekonomik kuramda, enflasyon ve ekonomik büyüme arasında bir tezat olmadığı uzun yıllar egemen düşünce olmuştur. 1960'lı ve 1970'li yıllarda mundell ve

tobin gibi iktisatçıların önderliğini yaptıkları bu egemen düşüncede enflasyonun kapital birikimini artıracığını ve kapital birikiminin artması ile ekonomik büyümenin hızlanacağı iddia edilmektedir. Fakat daha sonra yapılan çalışmalarda bu düşünce desteklenmemektedir (Karaçar vd., 2011, 29-44). Enflasyonun ekonomik büyümeyi hızlandırmayacağı görüşünün geçerlilik kazanmasına örnek olarak 1980’li yıllarda dünya üzerinde yaşanan ekonomik gelişmeler ve özellikle Latin Amerika ülkelerinde görülen yüksek enflasyon ve düşük büyüme hızı gösterilebilir.

1.7. İşsizlik ile Enflasyon Arasındaki İlişki

Fiyat düzeylerindeki sürekli artış ve işsizlik birçok ülkenin ekonomik sorunları arasında yer almaktadır ve bu sorunlardan kurtulabilmek amacıyla ülkeler farklı ekonomik politikalar uygulamaktadırlar. Öte yandan, bu sorunlardan aynı anda kurtulmak, işsizlik ve enflasyon arasındaki negatif ilişki nedeniyle mümkün olmamaktadır. Enflasyon ve işsizliğin bir arada bulunduğu bir ekonomide, yüksek enflasyon oranı ile düşük işsizlik veya düşük enflasyon oranı ile yüksek işsizlik arasında bir tercih yapılmak zorunda kalınmaktadır. Bir başka deyişle, yüksek enflasyon oranı düşük işsizliğe, düşük enflasyon oranı ise yüksek işsizliğe neden olmaktadır. Bu iki ekonomik problem arasındaki ilişkiyi, 1958 yılında yaptığı çalışmada Yeni Zelandalı iktisatçı William Phillips ele almıştır.

Phillips eğrisi, işsizlik ile enflasyon arasındaki ters yönlü fonksiyonel ilişkiyi gösteren bir yaklaşımdır. Phillips eğrisine göre, makroekonomik sistemde işsizlik ile enflasyon arasında bir değiş tokuş bulunmaktadır. Buna göre, işsizlik oranı arttığında enflasyon oranı azalmaktadır veya işsizlik oranı düştüğünde enflasyon oranı artmaktadır (Bocutoğlu, 2016, 108). Phillips, İngiltere’de 1861-1957 dönemini ele aldığı çalışmasında işsizlik ve enflasyon arasındaki ilişkiyi inceleyerek Phillips eğrisini meydana getirmiştir. İlk olarak kısa dönemi ele alan Phillips eğrisi, daha sonra uzun dönemi de kapsayacak şekilde genişletilmiştir.

Fiyat değişiklikleri ile işsizlik ve üretim düzeyi arasındaki ilişkiler konusunda Alban William Phillips tarafından yapılan ilk çalışma “Stabilization Policy in a Closed Economy” başlığıyla yayınlanmıştır. Phillips, bu makalesinde ürün fiyatlarındaki değişim miktarı ile üretim düzeyi arasındaki ilişkiye yer vermektedir. İncelenen

değişkenler arasındaki ilişki, faktör piyasalarında ortaya çıkan ve önce faktör fiyatlarını, daha sonra da ürün fiyatlarını etkileyen, türev talep baskısı bağlamında açıklanmaktadır (Phillips, 1954, 290-323). Bu teoriye göre, bir mala olan talebin yarattığı artış, o malın üretiminde kullanılacak kaynaklara olan talebi de artıracaktır.

Bu çalışmasından sonra yeni çalışmalar yapmaya devam eden W. Phillips, 1956 yılında “Some Notes on the Estimation of Time-forms of Reaction in Interdependent Dynamic Systems” adlı makalesini, 1957 yılında ise “Stabilization Policy and Time-forms Lagged Responses” adlı makalesini yayınlamıştır. Ancak pek ilgi uyandırmayan bu makalelerinin aksine, 1958 yılında yayımladığı “The Relation between Unemployment and the Rate of Change of Money Wage Rates in the United Kingdom: 1861–1957” adlı makalesi ile oldukça ilgi uyandırmıştır (Büyüakın, 2008, 133-159).

Phillips’in çalışması, uygulanan döneme göre değişiklik göstermektedir. Yapılan yorumlar Phillips eğrisinin kısa dönemde geçerli olduğu yönündedir. Son yıllarda yapılan çalışmalarda ise Phillips eğrisinin geçersiz olduğu görüşü öne çıkmaktadır.

Phillips, yıllık veriler kullanarak kurduğu çalışmasında bağımsız değişken olarak işsizlik oranını, bağımlı değişken olarak ise parasal ücretlerdeki değişme oranını almıştır. 1861–1957 dönemini tek bir parça olarak analiz etmek yerine, bu ilişkiyi 1861–1913, 1913–1948 ve 1948–1957 olarak üç farklı zamana ayırarak incelemiştir. 1861–1913 yıllarını kapsayan ilk dönemde işsizlik oranları ile parasal ücretlerin değişme oranları arasında güçlü, ters yönlü ve doğrusal olmayan bir ilişki ortaya çıkmıştır 1913–1948 yılları arasında ilişki, ilk zamandaki kadar güçlü değildir. Fakat burada dikkate alınması gereken kısım, bu zamanı kapsayan yılların iki dünya savaşı ve durgunluk dönemleri ile aynı zamanda olmasıdır. Son dönem olan 1948–1957 yılları arasında ise bu kuvvetli ilişki tekrar görülmektedir (Altan, 1996).

Phillips eğrisine yönelik farklı eleştiriler olmuştur. Günümüzde Phillips eğrisinin kısa dönemde geçerli olduğu fakat uzun dönemde çeşitli faktörler nedeniyle geçerliliğini yitirdiği düşünülmektedir. Zaman içerisinde Phillips eğrisine yönelen eleştiriler ve eklentiler ile ortaya çıktığı dönem ile günümüz arasında bazı farklar bulunmaktadır. Günümüzde ücretlere dayalı enflasyon yerine fiyatlara dayalı

enflasyon olgusu kabul görmektedir. Fakat bu durum eğri üzerinde bir değişiklik yaratmayacaktır, nedeni ise ücretlerin sürekli olarak artış gösterdiği bir ekonomide fiyatlar da sürekli olarak artış gösterecektir. İkinci olarak, 1970’li yıllarda Amerika’da meydana gelen stagflasyon (durgunluk ve işsizliğin bir arada olması) döneminde Phillips eğrisinin geçersiz olduğu görülmektedir. Yüksek enflasyon görülmesine rağmen işsizlikte yüksek seviyelerdedir. Bu durumu Edmund Phelps enflasyon beklentisi kavramını ekleyerek açıklamaktadır. Phelps’e göre tüketiciler fiyatların arttıklarını bildikleri için, gelecek yıllar için fiyat beklentilerini yenilemektedirler. Beklentilere yapılan revize dolayısıyla ücretlerin de aynı oranda yükseltilmesi talep edilmektedir, bu durumda reel ücretler enflasyon öncesi seviyede tekrar dengeye gelerek işsizlik oranlarını enflasyon öncesi dönemdeki seviyeye getirmektedir. Dolayısıyla hem enflasyon hem de işsizlik artmaktadır. Phelps’e göre, Phillips eğrisi dikeydir ve uzun vadeli işsizlik oranları, enflasyona göre değişmemektedir. Bu durum sonucunda NAİRU adı verilen ‘Enflasyonu yükseltmeyen işsizlik oranı’ kavramı ortaya çıkmıştır.

Gelişmiş ülkelerde 1970’li yıllarda görülmeye başlanan enflasyon içerisinde durgunluk olgusu ile Phillips eğrisinin pratik gerçekler ile olan bağı da kopunca, Phelps ve Friedman’ın tezlerinin itibarı artmış, geleneksel yorumlama şeklide iyice gözden çıkarılmıştır (Mankiw, 1990, 28).

Literatürde Phillips eğrisinin gerçek hayatta geçerli olamayacağını söyleyen çalışmalara göre ise şu eleştiriler yöneltilmektedir: teorideki eğrinin kısa vadede üretimde görülen düşüşün enflasyonu düşürmek için gerekli olan bir durum olduğunu kabul etmemektedir. Diğer eleştiriye göre ise teoride üretimin, enflasyonun hareketlerine göre hareket ettiği.

Esas olarak Phillips eğrisi analizinde üç kritik aşama dikkate alınmaktadır. bu aşamalardan ilki; Phillips ve Lipsey tarafından formüleleştirilen işsizlik ile enflasyon oranları arasındaki kararlı ve aksi yönlü ilişkinin varlığına dayanan varsayım, ikinci aşama olarak kısa ve uzun dönemli olarak Phillips eğrisini birbirlerinden ayrı olarak değerlendiren, Friedman ve Phelps tarafından geliştirilen, ‘doğal işsizlik hipotezi’ ve son olarak da rasyonel beklentiler okulunun Phillips eğrisi eleştirileri üstünde yoğunlaşan tartışmalardır (Frisch, 1989).

Phillips eğrisi iktisatçılar ve politika yapıcılar içerisinde çok çabuk kabul görmüştür. Bu durumun sebeplerini anlamak Phillips eğrisini anlayabilmek açısından oldukça önemlidir. Phillips eğrisinin iktisatçılar ve politika yapıcılar arasında popüler olmasında üç faktörün etkili olduğu düşünülmektedir. Bu faktörlerden ilki, işsizlik ve enflasyon değişkenleri arasındaki ilişkinin istikrarıdır. Phillips tarafından Birinci Dünya Savaşı öncesi dönem için tahmin ettiği verilerin, ikinci Dünya Savaşı sonrası dönemde İngiltere verilerine uyması bu eğrinin kararlı bir eğri olduğunun bir kanıtı niteliğindedir. İki dünya savaşı kadar uzun bir süre boyunca iki değişkenli bir politikanın bu denli belirgin bir istikrar, deneysel iktisat içerisinde nadirdir ve Phillips eğrisine olan ilgi ve alakaya heyecan uyandırmaya hizmet eder (Mankiw, 1990, 28).

Phillips eğrisinin başarılı olmasına katkıda bulunan faktörlerden ikincisi, çok farklı enflasyon kuramlarını barındırma yeteneğidir. Phillips eğrisinin açıklanma sebebini; enflasyonu, ücret ve fiyatları yükselten aşırı talep olarak açıklamıştır. Bu eğrinin nedenleri hakkında tarafsız bir yaklaşımda bulunmuştur. Aşırı talep, bu değişimlerin sebeplerine bakılmaksızın, talepte meydana gelecek değişimler veya arzdaki değişimler ile sağlanabilir (Mankiw, 1990, 28).

Phillips eğrisinin başarılı olmasına katkıda bulunan son faktör ise politika yapıcılarının, Phillips analizi öncesi dönemde karşılıklı olarak uygun oldukları düşünülen fiyat istikrarı ve ikiz hedef arasında tam istihdam elde edememeleri için ikna edici bir sebep sağladı. Fiyat istikrarı ve ikiz hedefe aynı anda ulaşamadığı için eleştirilen yetkililer, Phillips eğrisinin böyle bir sonuca ulaşmasının imkânsız olduğu ve sadece tek bir değişkenin mümkün olabileceğini gösterebilirler (Mankiw, 1990, 28).

İşsizlik ve enflasyon ekonomilerin en büyük iki sorunlarından. Devletler yapacakları çeşitli araç ve politikalar ile enflasyon ve işsizliği azaltmaya hatta ortadan kaldırmaya çalışmaktadırlar. İşsizlik; üretim miktarında azalma, gelirlerde azalma ve ekonomide küçülme gibi problemlere yer açmaktadır. Ayrıca insanlar ve toplum üzerinde psikolojik olarak da birçok olumsuz etki yarattığı görülmektedir. Enflasyonun ise işsizlikte olduğu gibi çeşitli sorunlara yer açtığı bilinmektedir. Bu nedenle işsizliğin ve enflasyonun sosyal ve ekonomik anlamda önemli sorunlara yol açtığı söylenebilir (Güven, Ayvaz, 2016, 257).

Enflasyon ve işsizlik, ekonomilerin en önemli problemleri arasında yer alan problemlerden ikisidir. Bu problemi çözebilmek amacıyla hükümetler çeşitli politikalar uygulamıştır. Bu problemler iktisat literatüründe kendisine çok sık yer edinen konuların başında yer almaktadır.

Köse, 2003:03- 2014:04 dönemleri arasında Türkiye’de ekonomik büyüme, işsizlik ve enflasyon arasındaki ilişki ve ilişkinin yönü Granger Nedensellik Analizi, Regresyon Analizi ve ADF Birim kök testi kullanılarak analiz ettiği çalışmasında, enflasyon ve işsizlik arasında tek yönlü ve ters bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışmadan elde edilen sonuca göre, enflasyon oranında yaşanacak yüzde 1’lik artış, işsizlik oranını yüzde 0,4 oranında azaltmaktadır. Enflasyon ve işsizlik arasında Granger nedensellik analizine göre karşılıklı ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan regresyon analizinin sonucuna göre ise enflasyon ve işsizlik arasında negatif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun sonucunda enflasyon oranlarındaki yüzde 1’lik değişim, işsizlik oranını yüzde 0.001 oranında azaltmaktadır. İşsizlik oranlarındaki yüzde 1’lik değişim ise enflasyon oranlarını yüzde 0.06 oranında azaltmaktadır. Yapılan çalışma sonucunda çözüm önerisi olarak ise başka faktörlerin de etkili olduğu işsizlik probleminin çözümü için enflasyon oranlarının düşürülmesinden ziyade nitelikli iş gücünün artırılması ve gizli işsizliğin ortadan kaldırılması şeklinde bir öneride bulunulmuştur (Köse, 2016, 68-69).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE EKONOMİK BÜYÜME, ENFLASYON VE İŞSİZLİK

2.1. Türkiye’de Enflasyon

Yüksek enflasyon oranları, Türkiye ekonomisinin uzun zamandır çözölemeyen sorunlarından biridir. 1994’te yüzde 125,5 seviyesine ulaşan enflasyon oranı, 2000’li yılların öncesinde çift haneli rakamlara düşmüştür.

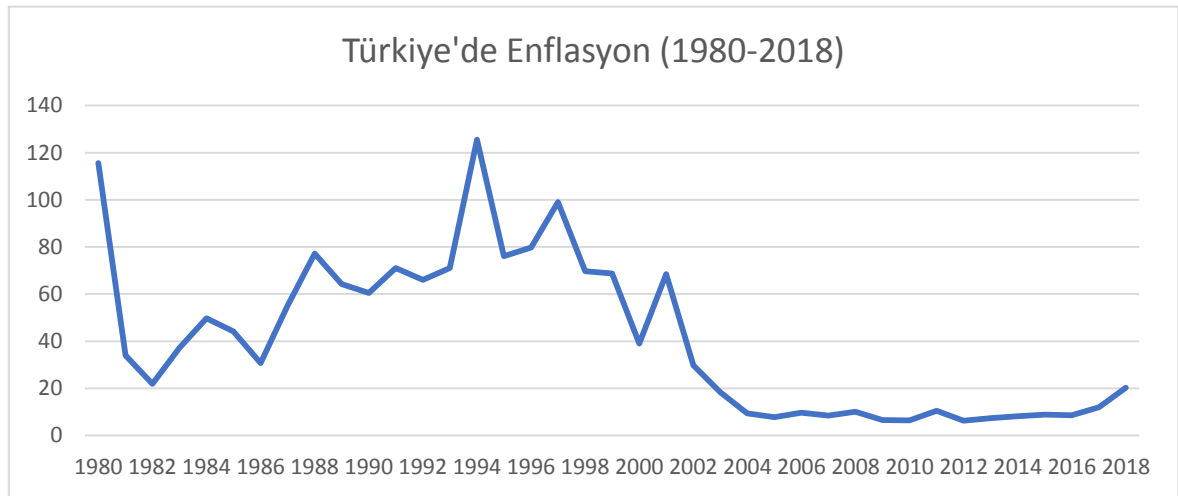
Tablo 1. Türkiye Enflasyon Verileri

YILLAR	TÜFE (%)	YILLAR	TÜFE (%)
1980	115,6	1999	68,8
1981	33,9	2000	39
1982	21,9	2001	68,5
1983	37,06	2002	29,7
1984	49,68	2003	18,4
1985	44,2	2004	9,4
1986	30,7	2005	7,7
1987	55,0	2006	9,7
1988	77,1	2007	8,4
1989	64,3	2008	10,1
1990	60,4	2009	6,5
1991	71,1	2010	6,4
1992	66,0	2011	10,5
1993	71,0	2012	6,2
1994	125,5	2013	7,4
1995	76,1	2014	8,2
1996	79,8	2015	8,8
1997	99,1	2016	8,5
1998	69,7	2017	11,9
		2018	20,3

Kaynak: TCMB, TÜİK ve OECD Verilerinden Yararlanılarak hazırlanmıştır. (TÜFE Oranları)

Tabloya göre, Türkiye’nin 39 yıllık geçmişinde enflasyon ortalaması yüzde 41,3 olarak gerçekleşmiştir. 2001 krizi sonrası enflasyon rakamları hızlı bir düşüş eğilimine girmesine karşın son yıllarda tekrar yükselme eğilimi içerisinde.

Şekil 1’de görüldüğü gibi, enflasyon oranı 1994 yılında en yüksek seviyeye ulaşmıştır. 1998 yılı sonrası dalgalı olarak hareket eden enflasyon oranları 2002 yılından sonra düşme eğilimine girmiştir. 2004 yılından itibaren düşerek tek haneye gerileyen enflasyonun son yıllarda yeniden çift haneli düzeye çıktığı görülmektedir. 2001 krizi sonrası uygulanan ekonomik politikalar başlarda hızlı bir çözüm olsa da ilerleyen yıllarda uygulanan politikalar ve yaşanan ekonomik problemler nedeniyle enflasyon rakamları tekrar yükselme eğilimine geçmiştir.

Şekil 1. Türkiye’de Enflasyon (1980-2018) (TÜFE Oranları)

Kaynak: TCMB, TÜİK ve OECD Verilerinden Yararlanılarak hazırlanmıştır.

Uzun zamandır Türkiye ekonomisi için problem olan yüksek enflasyon oranlarını düşürebilmek amacıyla, TCMB (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası) ve hükümetler çeşitli politikalar uygulamışlardır. Merkez bankasının yasasında da yer alan ‘Merkez bankasının amacı fiyat istikrarını sağlamaktır’ ifadesi bunun bir örneğidir. Merkez bankası fiyat istikrarını sağlamak amacıyla çeşitli politikalar uygulamaktadır. Enflasyon oranını düşürmek amacıyla uygulanan en önemli yöntem ise enflasyon hedeflemesidir.

Enflasyon hedeflemesi düzeni, fiyat dengesini sağlayabilmek amacıyla uygulanan para politikası stratejilerinden biridir. Parasal hedefler veya döviz kurunun hedef olduğu politikaların tam tersine, enflasyon hedeflemesi düzeni herhangi bir farklı hedef kullanmaksızın, doğrudan enflasyon sorununun kendisini

hedeflemektedir. bu politikada merkez bankaları rakamsal olarak bir hedef ilan ederek bu hedefe ulaşabilmek için güçlü bir politika oluşturmakta ve bu hedefe ulaşamadığında bu durumun nedenlerini açıklamak durumundadırlar (Kara ve Orak, 2008, 3)

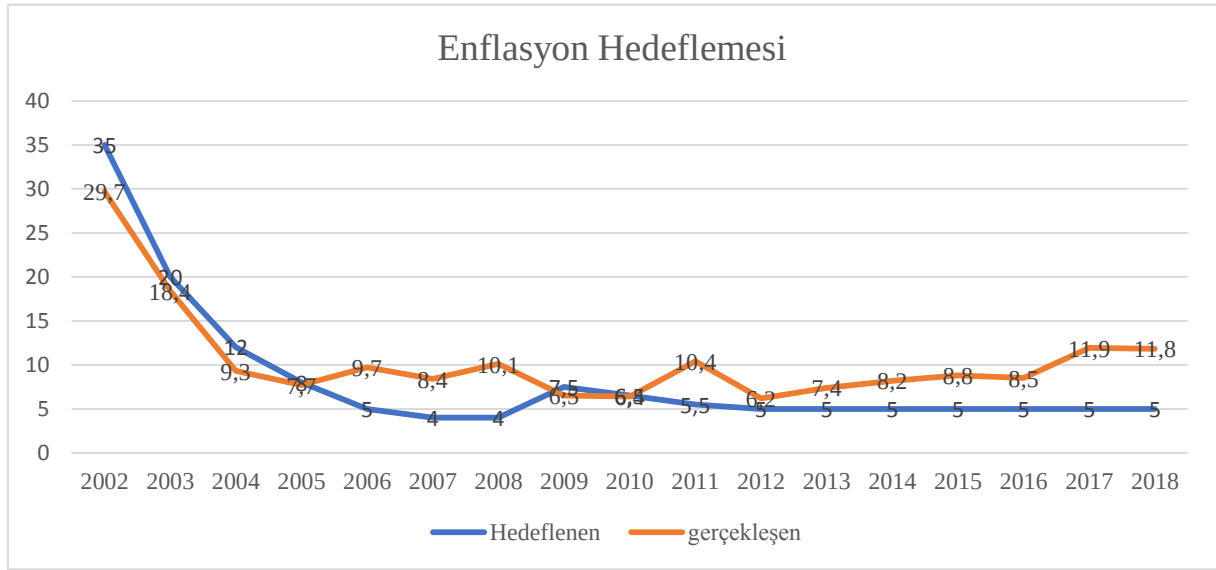
Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının uyguladığı enflasyon hedeflemesi aşağıdaki tabloda analiz edilmiştir.

Tablo 2. Türkiye Hedeflenen Enflasyon Verileri

	HEDEFLLENEN ENFLASYON	GERÇEKLEŞEN ENFLASYON
2002	35	29,7
2003	20	18,4
2004	12	9,3
2005	8	7,7
2006	5	9,7
2007	4	8,4
2008	4	10,1
2009	7,5	6,5
2010	6,5	6,4
2011	5,5	10,4
2012	5	6,2
2013	5	7,4
2014	5	8,2
2015	5	8,8
2016	5	8,5
2017	5	11,92
2018	5	11,84

Kaynak:<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Para+Politikasi/Fiyat+Istikrari+ve+Enflasyon/Enflasyonun+Hedefleri> (TÜFE Bazlı, Hedeflenen ve Gerçekleşen Enflasyon Oranları)

Enflasyon hedeflemesi, 2005 yılına kadar hedeflenen rakamların altında gerçekleşmişse de sonraki yıllarda gerçekleşen enflasyon değerlerinin Merkez Bankası tarafından belirlenen enflasyon hedeflemesinin yukarısında kaldığı görülmektedir.

Şekil 2. Türkiye’de Hedeflenen Enflasyon Grafiği

Kaynak:<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Para+Politikasi/Fiyat+Istikrari+ve+Enflasyon/Enflasyonun+Hedefleri> (TÜFE Bazlı, Hedeflenen ve Gerçekleşen Enflasyon Oranları)

Enflasyon hedeflemesinin 2009-2010 yılları arası gerçekleşen küresel ekonomik krizin yarattığı tahribat sonrasında meydana gelen kısa süreli bir başarı dışında yeterli derecede başarılı olmadığını söyleyebiliriz.

Türkiye, Şubat 2001 krizi ile dalgalı kur politikasına geçmiştir. Bu bağlamda enflasyon hedeflemesinin bir ön şartı olan, enflasyon hedefi haricinde parasal büyüklüklere ilişkin herhangi taahhüdün olması şartı, Türkiye açısından sağlanmıştır denilebilir. Diğer yandan, 5 Mayıs 2001 tarihinde Resmî Gazetede yayınlanıp yürürlüğe giren 4651 sayılı ‘T.C.M.B. Kanununda değişiklik yapılmasına dair kanun’ ile 1211 sayılı ‘T.C.M.B. kanununun 4. Maddesinde bir değişikliğe gidilmiştir. 4651 sayılı kanunun 1. Maddesi, ‘Bankanın temel amacı fiyat istikrarını sağlamaktır. Banka, fiyat istikrarını sağlamak amacıyla uygulayacağı para politikasını ve kullanacağı para politikası araçlarını doğrudan kendisi belirler. Banka fiyat istikrarını sağlama amacıyla çalışmamak kaydıyla Hükümetin büyüme ve istikrar politikalarını destekler’ diyerek ilk olarak Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının ilk hedefinin fiyat istikrarını sağlamak olduğunu belirtmiş, bir taraftan da Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasına araç bağımsızlığını kazandırmıştır (TCMB kanununda değişiklik yapılmasına dair

kanun, kanun no:4651, Madde 1). Bu bağlamda, enflasyon hedeflemesi rejimine geçmenin en önemli ön şartlardan birisi olan, Merkez bankasının bağımsız olması şartı TCMB için sağlanmış olduğu söylenebilir. Bir diğer yandan 4651 sayılı TCMB kanunu ile birlikte, enflasyon hedeflemesinin ön şartlarından olan şeffaflık ve hesap verebilirliğinin sağlanabilmesinde önemli bir yol alınmıştır. TCMB kanununda yapılan değişiklik sonrası dönemde Kasım 2001'den itibaren TCMB her üç aylık dönemler içinde para politikası uygulamalarından oluşan 'Para politikası raporu' yayınlanmaktadır. Bahsedilen bu raporda, TCMB ilgili dönemler için fiyat değişiklikleri, para ve kur politikalarını, iç borç stokları ve gelecekte uygulanacak para politikası kararları ile gelecek için enflasyon beklentilerini açıklamaktadır. TCMB kendi internet sitesinden de Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasının iç ve dış varlıklarını, parasal taban, TCMB parası ve toplam yükümlülükler gibi bilanço kalemleri ile ilgili veriler yayınlanmaktadır. Bu veriler sürekli olarak da güncellenmektedir (Büyükkakın ve Erarslan, 2004, 18-37).

Enflasyon hedeflemesinin bir diğer şartı olan 'güçlü bir finansal sisteme sahip olma' konusunda ise, Türkiye için olumlu şeyler söylemek olanaklı değildir. Türk finansal sistemin yapısına bakıldığında Türk finansal sisteminin genel olarak bankacılık ve sermaye piyasası sektörlerinden oluştuğu açıkça görülmektedir. GSYİH'ya kıyasla büyüklük açısından incelendiğinde Türk bankacılık sektörünün büyüklüğü %105 seviyesine ulaşmaktadır. GSYİH içerisinde oldukça yüksek paya sahip olan Bankacılık sektörünün finansal sistemin en önemli parçası olduğu açıkça görülmektedir. Türk ekonomisindeki faaliyetlerin ve ekonomik aktörlerin finansman ihtiyacının çok büyük bir kısmı bankacılık sektörü tarafından karşılanmaktadır (Kartal, 2018, 18).

Türkiye'de uzun yıllardır devam eden yüksek enflasyon problemi, kısa dönemde büyüme üzerinde olumsuz bir etki yaratmasa bile uzun dönemde büyümenin önünde ciddi bir engel teşkil etmektedir. (Berber ve Artan (2004), Türkiye'de 1987-2002 dönemini kapsayan çalışmalarında GSYİH, TÜFE, TEFE değişkenleri ile Granger nedensellik analizi yapmışlar ve enflasyon oranında meydana gelecek yüzde 10'luk artışın, ekonomik büyümeyi yüzde 1,9 oranında azalttığı sonucuna ulaşmışlardır.

Kökocak ve Arslan (2006), Türkiye’de 1982-2005 dönemini kapsayan çalışmalarında büyüme ve enflasyon değişkenleri ile Granger nedensellik analizi yapmışlar ve enflasyon oranında meydana gelecek 1 puanlık artışın büyümeyi ortalama olarak 0,88 puan azalttığı ve enflasyon ile işsizlik arasında ters yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Enflasyon, büyümeyi olumsuz yönde etkilerken, büyüme enflasyon için bir kaynak oluşturmamaktadır. Yani enflasyon ile büyüme arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu ve yüksek enflasyon oranının ekonomik büyüme için bir engel teşvik ettiği yorumu yapılabilmektedir. Dolayısıyla enflasyon oranının düşürülmediği bir ortamda büyüme olmayacak veya çok yavaş olacaktır. Buna karşın enflasyonun, büyüme açısından negatif yönlü bir etki yaratmasına rağmen büyüme, enflasyon yaratmamaktadır.

Enflasyon bireysel olarak satın alma gücünü düşürmenin yanında, toplumda gelir dağılımındaki adaletsizliği artırmaktadır. Toplumun geliri yüksek olan kesimi kendisini enflasyon karşısında koruyabilirken, toplumun geliri düşük olan kesimi kendisini enflasyonun zararları karşısında koruyamamaktadır. Firmaların da enflasyon dolayısıyla yaşanan belirsizlik karşısında üretimlerini azalttıkları veya üretimden tamamen vazgeçtikleri görülmektedir. Ayrıca belirsizlik dolayısıyla yatırımlarda da düşüş meydana gelmektedir. Üretim girdi maliyetlerinin de enflasyona bağlı olarak artması, üretimin maliyetini artırmakta ve ihracata dayalı sektörlerin uluslararası pazardaki rekabet gücünü azaltmaktadır. İhracatın düşmesi ise ülkeye giren döviz miktarını düşürmekte ve cari açığı artırmaktadır. Dolayısıyla, enflasyon uzun dönemde ülke ekonomileri açısından problem teşkil etmektedir.

Türkiye ekonomisinde, ekonominin büyüme oranının artırabilmesi için ilk olarak enflasyonun azaltılması gerektiği söylenebilir. Bu durum ise önemli ölçüde, yüksek ve dalgalı enflasyonun meydana getirdiği orta ve uzun dönemli belirsizliklerin ortadan tamamen kaldırılması ile mümkün olabilir. Bu amaçla politika yapıcıların, düşük enflasyon oranları ve sürdürülebilir bir ekonomik büyüme için gereken finansal sistemde istikrarı sağlamaları, enflasyon ile mücadele amacıyla politika ve hedeflerden taviz vermemeleri gerekmektedir. Bu politikalar içerisinde ve kararlı bir davranış içerisinde yapılacak uygulamalar, sürdürülebilir bir ekonomik büyüme ve aynı anda kalıcı bir istihdam açısından çok önemlidir (Yapraklı, 2010 ,297).

Aşağıdaki tabloda 2002-2018 yılları arası hane halkı tüketim harcamaları yer almaktadır.

Tablo 3. Türkiye Hane halkı Tüketim Harcamaları

Harcama Türleri	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Gıda ve Alkolsüz İçecekler	26,7	27,5	26,4	24,9	24,8	23,6	22,6	23	21,9	20,7	19,6	19,9	19,7	20,2	19,5	19,7	20,3
Alkollü içecekler, Sigara ve Tütün	4,1	4,1	4,3	4,1	4,1	4,3	3,8	4,1	4,5	4,1	4,2	4,2	4,2	4,2	4,4	4,5	4
Giyim ve Ayakkabı	6,3	6,2	6,5	6,2	5,9	5,9	5,4	5,1	5,1	5,2	5,4	5,3	5,1	5,2	5,2	5	4,8
Konut ve Kira	27,3	28,3	27	25,9	27,2	28,9	29,1	28,2	27,1	25,8	25,8	25	24,8	26	25,2	24,7	23,7
Mobilya, Ev Aletleri ve Ev Bakım Hizmetleri	7,3	5,7	6,6	6,8	6,2	5,9	5,8	6,2	6,3	6,4	6,7	6,6	6,8	6,1	6,3	6,3	6,5
Sağlık	2,3	2,2	2,2	2,2	2,2	2,4	1,9	1,9	2,1	1,9	1,8	2,1	2,1	2	2	2,2	2,2
Ulaştırma	8,7	9,8	9,5	12,6	13,1	11,1	14,1	13,6	15,1	17,2	17,2	17,4	17,8	17	18,2	18,7	18,3
Haberleşme	4,5	4,3	4,5	4,3	4,2	4,5	4,4	4,2	4,1	4	3,9	4	3,7	3,7	3,7	3,4	3,8
Eğlence ve Kültür	2,5	2,2	2,5	2,5	2,2	2,1	2,5	2,6	2,8	2,7	3,2	3,1	3	2,9	2,8	2,7	2,9
Eğitim Hizmetleri	1,3	2	2,1	1,9	2,1	2,5	2	1,9	2	2	2,3	2,4	2,4	2,2	2,3	2,3	2,3
Lokanta ve Oteller	4,4	4,1	4,5	4,4	4,2	4,5	4,4	5,2	5,4	5,7	5,8	5,9	6	6,4	6,4	6,2	6,5
Çeşitli Mal ve Hizmetler	4,6	3,5	3,9	4,1	4	4,2	4,1	4	3,7	4,3	4,2	4,3	4,3	4,3	4,2	4,4	4,9

Kaynak: TÜİK Hane halkı Tüketim Harcamaları, 2019 verisi (%)

Türkiye hane halkı tüketim harcamaları içerisinde son yıllarda yapılan harcamaların yaklaşık yüzde 60'ını alkolsüz içecekler, konut ve kira, ulaşım gibi kalemlerin oluşturduğu görülmektedir. Buradan anlaşılabileceği üzere, Türkiye'de hane halkı yaptığı tüketim harcamalarının yarısından fazlasını yaşamını idame ettirebilmek amacıyla yapmaktadır. 2002 yılından itibaren muntazam olarak artış gösteren tek harcamanın ulaştırma harcaması olduğu görülmektedir. 2002 ve 2018 yılları arası karşılaştırıldığında tüketim harcamalarının giderek azalış göstermesine karşın, enflasyonun yükseldiği bilinmektedir.

Sami Taban ve Mehmet Şengür tarafından 2015 yılında Türkiye'de enflasyonun kaynağını bulmak amacıyla 2003-2014 dönemini kapsayan ekonometrik bir analiz yapılmıştır. Bu çalışmada değişken olarak TÜFE ve ÜFE enflasyon oranları (aylık) ve nominal faiz oranları kullanılmıştır. Kullanılan değişkenler arasındaki ilişkiler, VAR blok Granger nedensellik analizi, etki-tepki analizi ve varyans ayrıştırması yöntemi ile analiz edilmiştir. Yapılan testlerin sonucuna göre, faiz oranlarından TÜFE enflasyon oranlarına doğru doğru bir ilişki tespit edilememiş olması enflasyonun kaynağının talep yönlü olmadığını göstermektedir. Bir diğer değişken olan ÜFE enflasyonundan TÜFE enflasyonuna ise çok güçlü olmasa da istatistiki yönden bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu durum ise faiz haricinde üretim maliyetlerini etkileyen faktörlerin, TÜFE enflasyonunda meydana gelen pozitif yöndeki artış üzerinde etkili olduğunu göstermektedir.

Yapılan analizlerin sonucuna genel olarak bakıldığında ise Türkiye’de incelenen dönem içerisinde enflasyonun sebebinin talep yönlü değil daha çok maliyet yönlü olduğu görülmektedir. Buradan da anlaşılaçağı üzere Türkiye’de maliyet enflasyonu içerisinde faizin etkisinin daha düşük olduğu, fakat faiz dışındaki değişkenlerin enflasyon oranları üzerinde daha etkili olduğu ve bu değişkenlerin faiz üzerinde daha güçlü olduğu sonucuna ulaşabiliriz. Bu sorunun çözümü için ise hükümetin üreticilerin maliyetlerini düşürebilmek amacıyla maliyet düşürücü vergi politikaları uygulaması mevcut enflasyon oranını düşürebilmek için önemli bir adım olarak görülmektedir (Taban ve Şengür, 2015, 61).

Yapılan bir diğ er çalışmanın sonucuna göre ise Türkiye’de incelenen dönem içerisinde ortaya çıkan enflasyonun talep kökenli değil, maliyet kökenli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Maliyet enflasyonunun asıl etkisinin ise kur kökenli olduğu yani kur nedeniyle olduğu söylenebilmektedir. Bu durumda maliyet enflasyonunun engellenmesinde ilk adımın Türk lirasının dış değ er kaybının önlenmesi olduğu bununda faizlerin yükseltilmesi ile sağlanabileceğı söylenebilmektedir (Eğ ilmez, 2017, 3)

Yukarıda paylaşılan çalışmanın sonucuna göre, Türkiye’de enflasyonun talep ağı rlıklı değil, daha çok maliyet odaklı olduğu, maliyet odaklı enflasyonun ise döviz kuru, girdi fiyatları ve üretim maliyetlerindeki artışların yanında vergilerden kaynakladığı sonucuna ulaşılmıştır.

2.2. Türkiye’de İşsizlik

Yüksek işsizlik oranları, Türkiye ekonomisinin uzun yıllardır çözülemeyen en önemli problemlerinden biridir. Türkiye’nin ekonomik ve sosyal yapısındaki istikrarsızlıklara ek olarak, Uygulanan ekonomi politikaları işsizlik sorununun çözümünde etkili olamamıştır.

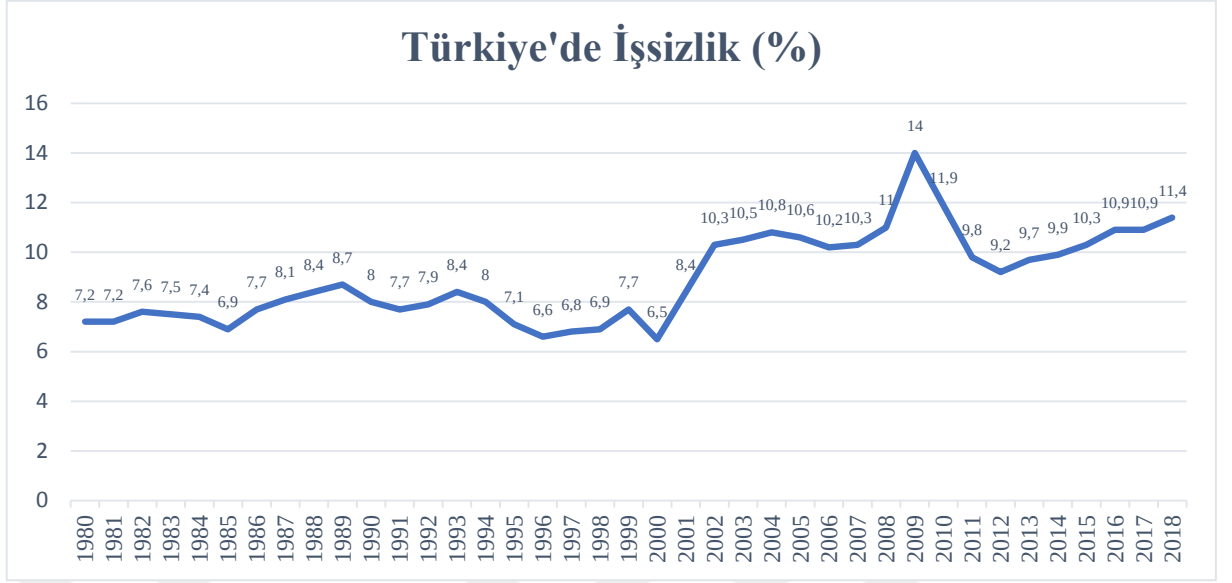
Tablo 4’te Türkiye’de 1980-2018 yılları arasında gerçekleş en işsizlik oranları yer almaktadır.

Tablo 4. Türkiye’de İşsizlik Oranları (%)

Yıllar	İşsizlik Oranı (%)	Yıllar	İşsizlik Oranı (%)
1980	7,2	1999	7,7
1981	7,2	2000	6,5
1982	7,6	2001	8,4
1983	7,5	2002	10,3
1984	7,4	2003	10,5
1985	6,9	2004	10,8
1986	7,7	2005	10,6
1987	8,1	2006	10,2
1988	8,4	2007	10,3
1989	8,7	2008	11
1990	8,0	2009	14
1991	7,7	2010	11,9
1992	7,9	2011	9,8
1993	8,4	2012	9,2
1994	8,0	2013	9,7
1995	7,1	2014	9,9
1996	6,6	2015	10,3
1997	6,8	2016	10,9
1998	6,9	2017	10,9
		2018	11

Kaynak: TÜİK 2019 yılı verilerinden ve OECD 2019 yılı verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

TÜİK ve OECD verilerine göre, Türkiye’nin son 39 yıllık (1980-2018) işsizlik ortalaması, yüzde 8,9 dur. Türkiye ekonomisinde işsizlik oranları tek haneli olarak seyrederken 2001 krizi sonrası işsizlik oranları çift haneli seviyelere gelmiştir. 1990-2002 yılları ortalaması yüzde 7,7 iken, gelişmiş ülkelerde OECD ortalaması yüzde 6,7 olarak gerçekleşmiştir. 1990-2018 yılları arası ortalama işsizlik Türkiye’de yüzde 9,3 iken, gelişmiş ülkelerde aynı dönem işsizlik ortalaması yüzde 6,7’dir.

Şekil 3. Türkiye’de İşsizlik Grafiği

Kaynak: TÜİK 2019 yılı verilerinden ve OECD 2019 yılı verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

2001 yılına kadar yaklaşık olarak aynı düzeyde seyreden işsizlik oranı, 2001 krizi sonrası kısa süre tek haneli seviyelere düşmüş olsa bile son dönemlerde çift haneli rakamlarda seyretmektedir.

İşsizliğin sebeplerini ve etkilerini daha iyi analiz edebilmek için, genç işsizlik, geniş işsizlik (hiçbir işte çalışmayan, işsizlik oranına dahil olmayan ve iş başvurusunda bulunmayan kişileri kapsar), kadın istihdam oranlarının düşüklüğü ve kayıt dışı çalışma konularını da incelemek gerekmektedir.

Şekil 3’te Türkiye’nin 23 yıllık istihdam ve işsizlik durumu ile ilgili bilgiler yer almaktadır. 15 yaş ve üzeri nüfus çalışabilir olarak kabul edilmektedir ve bu kişiler arasından öğrenci, ev hanımı, yaşlı, hasta, emekli ve mevsimlik işçiler çıkarılarak işgücü miktarına ulaşılmaktadır.

Tablo 5. Türkiye’de İşsizlik ve İstihdam Oranları

YIL	15+ NÜFUS	İŞ GÜCÜ	İSTİHDAM EDİLENLER	İŞSİZ	İŞ GÜCÜNE KATILMA ORANI %	İŞSİZLİK ORANI %	İSTİHDAM ORANI %
1996	42243	22697	21194	1502	53.7	6,6	50.7
1997	43299	22755	21204	1551	52.6	6,8	48.4
1998	44295	23385	21778	1606	52.8	6,9	50.1
1999	45311	23878	22048	1829	52.7	7,7	47.2
2000	46211	23078	21581	1497	49.9	6,5	46.7
2001	47158	23491	21524	1967	49.8	8,4	45.6
2002	48041	23818	21354	2464	49.6	10,3	44.4
2003	48912	23640	21147	2493	48.3	10,5	43.2
2004	47544	22016	19632	2385	46.3	10,8	41.3
2005	48356	22454	20066	2388	46.4	10,6	41.5
2006	49275	22751	20423	2328	46.3	10,2	41.5
2007	50177	23114	20738	2376	46.2	10,3	41.5
2008	50982	23805	21194	2611	46.9	11	41.7
2009	51833	24748	21277	3471	47.9	14	41.2
2010	52904	25641	22594	3046	48.8	11,9	43
2011	53985	26725	24110	2615	49.9	9,8	45
2012	54961	27339	24821	2518	50	9,2	45.4
2013	55982	28271	25524	2747	50.8	9,7	45.9
2014	56986	28786	25933	2853	50.5	9,9	45.5
2015	57854	29678	26621	3057	51.3	10,3	46
2016	58720	30535	27205	3330	52	10,9	46.3
2017	59894	31643	28189	3454	52.8	10,9	47.1
2018	60896	32274	28738	3537	53.2	11,4	47.4

Kaynak: TÜİK, Uluslararası seçilmiş göstergeler değişkenlerinden yararlanılmıştır (Bin Kişi) (Oran Olarak Belirtilen Rakamlar %’dir)

Türkiye ekonomisinde 1996’dan 2000 yılına kadar 15 yaş ve üzeri nüfus yaklaşık olarak 4 milyon kişi artış göstermiştir. Aynı dönemde işgücü ise yaklaşık 1 milyon kişi artmıştır. Burada önemli olan bir diğer değişken ise istihdam edilenlerdir. İstihdam edilenler, yıllar içerisinde çok küçük artışlar ile ilerlemiştir ve işsiz sayısı her yıl artarak devam etmiştir.

2000-2018 yılları arasında işgücüne katılma oranları 2009 yılına kadar düşüş yaşamış olsa da 2010 yılı sonrası tekrar yükselme eğilimine geçmiştir. Son yıllarda istihdam oranında artış yaşanmış olsa da işsizlik oranları sürekli olarak artış eğiliminde olmuştur. Özellikle, 2008 küresel krizinin etkilerinin tam olarak hissedildiği 2009 yılında işsizlik oranı yüzde 14 seviyesine yükselmiştir. Daha sonra uygulanan politikalar ve krizinin etkilerinin azalması ile işsizlik oranı eski seviyelerine

gerilemiştir. İşgücünde yaşanan artışın istihdam oranlarında görülmemesi ve diğer etkenlerinde bu duruma dahil edilmesi sonucu işsizlik oranları sürekli olarak bir artış eğiliminde olmuştur.

2001 krizi sonrası görülmeye başlanan yüksek büyüme rakamlarına rağmen, 2009 yılına kadar istihdam oranlarında bir daralma görülmüştür. 2009 yılı sonrası ise istihdam rakamlarındaki artış çok düşük düzeyde kalmıştır. İş gücündeki artış ise istihdam artışından fazla olduğu için işsizlik oranları giderek artmıştır (Aydemir, 2013, 115-138).

Tablo 6. Türkiye’de Erkek Nüfus İşsizlik Oranları

Yıllara Göre 15 Yaş ve Üzeri Erkek Nüfus İstihdam ve İşsizlik Oranı								
Yıl	15+ Yaştaki Erkek Nüfus	İşgücü	İstihdam edilenler	İşgücüne Katılma Oranı	İşsizlik Oranı	İşsiz Sayısı	İstihdam Oranı	İşgücüne Dahil Olmayan Nüfus
1996	20924	16182	15067	77,3	6,9	1502	72	4741
1997	21457	16464	15399	76,7	6,5	1551	71,8	4993
1998	21956	16848	15686	76,7	6,9	1606	71,4	5108
1999	22.462	17025	15713	75,8	7,7	1829	70	5437
2000	22916	16890	15780	73,7	6,6	1497	68,9	6025
2001	23389	17040	15555	72,9	8,7	1967	66,5	6349
2002	23827	17058	15232	71,6	10,7	2464	63,9	6768
2003	24260	17086	15256	70,4	10,7	2493	62,9	7174
2004	23251	16348	14585	70,3	10,8	2385	62,7	6903
2005	23673	16704	14958	70,6	10,5	2388	63,2	6969
2006	24094	16836	15165	69,9	9,9	2328	62,9	7258
2007	24513	17098	15382	69,8	10	2376	62,7	7415
2008	24917	17476	15598	70,1	10,7	2611	62,6	7441
2009	25369	17898	15406	70,5	13,9	3471	60,7	7471
2010	25801	18257	16170	70,8	11,4	3046	62,7	7544
2011	26320	18867	17137	71,7	9,2	2615	65,1	7453
2012	26951	19147	17512	71	8,5	2518	65	7804
2013	27411	19597	17883	71,5	8,7	2747	65,2	7814
2014	28145	20057	18244	71,3	9	2853	64,8	8089
2015	28573	20453	18562	71,6	9,3	3057	65	8120
2016	29031	20899	18893	72	9,6	3330	65,1	8133
2017	29649	21484	19460	72,5	9,4	3454	65,6	8166
2018	30007	21801	19720	72,7	9,5	3537	65,7	8206

Kaynak: TÜİK, Uluslararası seçilmiş göstergeler değişkenlerinden yararlanılarak hazırlanmıştır. (Bin Kişi) (Oran Olarak Belirtilen Rakamlar %’dir)

Tablo 6’da 15 yaş ve üzeri erkek nüfusun, 1996 yılından 2018 yılına kadar işgücü ile ilgili temel verileri sunulmuştur. 1996 yılından, 2018 yılına kadar 15 yaş ve üzeri erkek nüfusu yaklaşık olarak yüzde 43 oranında artış göstermiştir. Aynı dönem

içerisinde işgücü yüzde 34, istihdam edilenler ise yüzde 30 oranında artmıştır. İstihdam oranı artmasına rağmen işgücü oranında yaşanan artıştan düşük olması nedeniyle işsizlik ve işsiz sayısı da artış göstermiş, istihdam oranı ise azalmıştır. 1996 yılından itibaren istihdam oranı düzenli olarak düşüş yaşamıştır, yani çalışmak isteyen kişilerin her yıl artış göstermesine rağmen, bu kişilerin emek arzının doğru ve yeterli düzeyde kullanılamadığı ya da istihdam oranını artıracak kadar yeterli büyüme gerçekleşmediği sonucuna ulaşabiliriz. 1996 yılından 2018 yılına kadar işsiz sayısı yüzde 135 artarken, aynı dönemde istihdam oranı yüzde 8,75 oranında azalmıştır.

Tablo 7. Türkiye’de Kadın Nüfus İşsizlik Oranları

Yıl	15+ Yaşta Kadın Nüfus	Yıllara Göre 15 Yaş Ve Üzeri Kadın Nüfus İstihdam Ve İşsizlik Oranı						İşgücüne Dahil Olmayan Nüfus
		İşgücü	İstihdam Edilenler	İşgücüne Katılma Oranı %	İşsizlik Oranı %	İşsiz Sayısı	İstihdam Oranı %	
1996	21319	6514	6127	30,6	5,9	387	28,7	14805
1997	21842	6291	5804	28,8	7,7	487	26,6	15550
1998	22339	6537	6092	29,3	6,8	445	27,3	15802
1999	22848	6852	6335	30	7,6	518	27,7	15996
2000	23295	6188	5801	26,6	6,3	387	24,9	17108
2001	23769	6451	5969	27,1	7,5	482	25,1	17318
2002	24214	6760	6122	27,9	9,4	638	25,3	17455
2003	24652	6555	5891	26,6	10,1	663	23,9	18098
2004	24293	6569	5047	23,3	11	622	20,8	18624
2005	24685	5750	5108	23,3	11,2	642	20,7	18935
2006	25080	5916	5258	23,6	11,1	658	21	19164
2007	25480	6016	5356	23,6	11	660	21	19464
2008	25855	6329	5595	24,5	11,6	734	21,6	19526
2009	26317	6851	5871	26	14,3	979	22,3	19466
2010	26740	7383	6425	27,6	13	959	24	19357
2011	27273	7859	6973	28,8	11,3	885	25,6	19414
2012	27773	8192	7309	29,5	10,8	883	26,3	19581
2013	28197	8674	7641	30,8	11,9	1033	27,1	19523
2014	28841	8729	7689	30,3	11,9	1040	26,7	20112
2015	29281	9225	8058	31,5	12,6	1167	27,5	20056
2016	29689	9637	8312	32,5	13,7	1324	28	20052
2017	30244	10159	8729	33,6	14,1	1431	28,9	20085
2018	30647	10473	9018	34,2	13,9	1455	29,4	20174

Kaynak: TÜİK, Uluslararası seçilmiş göstergeler değişkenlerinden yararlanılarak hazırlanmıştır. (Bin Kişi) (Oran Olarak Belirtilen Rakamlar %’dir)

Tablo 7’de 15 yaş ve üzeri kadın nüfusunun, 1996 yılından 2018 yılına kadar olan işgücü ile ilgili temel verileri sunulmuştur. 1996 yılından, 2018 yılına kadar 15 yaş ve üzeri kadın nüfus yaklaşık olarak yüzde 44 oranında artış göstermiştir. Aynı

dönem içerisinde işgücü yüzde 60, istihdam edilenler ise yüzde 47 oranında artmıştır. Kadınlarda istihdam oranı artışı 23 yıl içerisinde sadece yüzde 2,5 düzeyinde olmuştur. Kadınlarda işgücüne katılma oranı 1996 yılından itibaren düşüş yaşamasına rağmen 2012 yılından sonra tekrar artışa geçmiştir.

Kadın işsizlik oranı, erkek işsizlik oranına göre sürekli olarak daha yüksek seviyelerde seyretmiştir. Kadınlarda görülen işgücüne katılım oranı, erkeklere oranla çok düşük seviyelerde seyretmiştir. Kadınlarda işgücüne dahil olmayan nüfus, erkeklere oran ile her dönem yüksek seviyelerde seyretmiştir. 1996 yılından 2018 yılına kadar işsiz sayısı yüzde 275 artarken, aynı dönemde istihdam oranı yüzde 2,4 oranında artmıştır.

Kadınların işgücüne katılımları ekonomik ve sosyal açıdan kalkınmayı sağlayan önemli sebeplerden biridir. İşgücüne katılan kadınlar hem ekonomik olarak özgürlüklerini kazanırlar hem de sosyal açıdan güvence elde ederler. Bu durum kadınların hem kendileri hem aileleri hem de toplumsal açıdan önemli birçok sosyal kazanım sağlamaktadır. Kadınların işgücüne katılımları ve istihdam edilmeleri karşısında erkeklere oranla daha fazla engel ve problem olduğunu destekleyen oldukça fazla görüş bulunmaktadır. Bundan dolayı öncelikle kadınların işgücüne katılımlarına neden olan engel ve problemlerin tespit edilip ortadan kaldırılması kadınların istihdamı açısından önem arz etmektedir. Kadınların işgücüne katılması ile ekonomik büyüme ve kalkınmanın arttığı görüşünü destekleyen ampirik çalışmalar ve bulgular da bulunmaktadır. Yapılan bu çalışmaların sonucunda kadınların işgücüne katılımları ile ekonomik gelişme arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Kadın istihdamı ve erkek istihdamı arasında yaşanan ayrımcılığın ülke ekonomilerinde büyümeye negatif yönde etki yaptığı çalışmalar sonucunda tespit edilmiştir (Zeren ve Savrul, 2017, 87-103).

İşsizliğin birey ve toplum için çeşitli maliyetleri olduğu gibi devlet üzerinde de çeşitli maliyetler oluşturmaktadır. Bu maliyetler ekonomik olduğu gibi sosyal yönden de bir yük meydana getirmektedir. Bir diğer maliyeti ise nitelikli iş gücünün, iş bulamadığı için başka ülkelere yaptığı beyin göçüdür.

İşsizlik sorununun ülkeler açısından önemli maliyetleri bulunmaktadır. İşsizliğin yarattığı en önemli maliyet, işgücünden tam olarak faydalanamaması nedeniyle üretim miktarının, üretilebilecek miktardan daha düşük olması olarak ortaya çıkmaktadır yani işsizliğin en önemli ekonomik maliyeti GSYİH açığı olarak kendini göstermektedir. GSYİH açığı olarak ortaya çıkan bu maliyet eksik istihdam halinde fiili milli gelir ile potansiyel milli gelir arasındaki farklardan kaynaklanmaktadır. Bu açıdan işsizlik ürün ve gelir kaybına sebep olmaktadır (Odabaşı, vd. 2019, 63).

Türkiye’de işsizlik ile ilgili bir diğer sorun da kayıt dışı istihdamdır. Türkiye’de kayıt dışı istihdam 1980’li yıllardan itibaren artış göstermektedir. Kayıt dışı istihdam çalışan insanların gerekli kurumlara bilgi verilmeden, hiçbir sosyal güvenceleri olmadan ve yasal hakları olmadan çalışmaları anlamına gelmektedir. Kayıt dışı çalışan insanlar, asgari ücretin altında bir ücret, kötü çalışma koşulları ve kural dışı çalışma şartları altında istihdam edilmektedirler. Özellikle 2011 yılından itibaren Türkiye’ye gelen Suriyeli sığınmacılar ile kayıt dışı çalışma oranlarında artış yaşandığı gözlenmektedir. Kayıt dışı istihdamın yarattığı bir diğer sorun ise çocuk işçi sorunudur. Aile ekonomisine katkı sağlamak amacıyla çalıştırılan çocuklar bir süre sonra eğitim hayatından koparak, düşük ücret ile çalışma koşullarına mecbur bırakılmaktadır. TÜİK tarafından 2019 yılında yapılan çocuk İşgücü araştırmasına göre, 2019 yılı itibariyle 5-17 yaş arası 16.457 (Bin Kişi) çocuktan, 720 bin tanesi ekonomik işlerde çalışmaktadır. Çalışan çocukların 508 bini erkek, 212 bin tanesi ise kız çocuklarından oluşmaktadır. Çalışan çocukların 32 bin tanesi 5-11 yaş, 114 bin tanesi ise 12-14 ve 574 bin tanesi 15-17 yaş arasındadır (TÜİK, 2019).

TÜİK tarafından 2019 yılında yapılan Çocuk İşgücü Araştırmasında çocukların eğitim hayatına ait verilere göre ise, çalışan çocukların %65,7’si okul hayatına devam ederken, %34,3’ü ise Okul hayatına devam edememektedir. Çalışan çocuklardan 5-14 yaş aralığında olanların %72,0’ı, 15-17 yaş aralığında olanların ise %64,1’i okula devam edebilmektedir (TÜİK, 2019).

1989-2005 yılları arasındaki dönemde kayıt dışı çalışanların miktarı yıllık ortalama 11 milyon kişi civarındadır. Bu oran 1994 yılına kadar düzenli olarak düşüş göstermiş fakat 1994 yılında meydana gelen ekonomik krizin etkileri ile yeniden yükselme eğilimine girmiştir. Bunun tam aksine kayıtlı çalışan miktarı da 1994-2004

yılları arası 10 milyon kişi iken, 2005 yılında 11 milyon kişiye çıkmıştır. Verilen rakamlara göre ise 1989 yılında %59 olan kayıt dışı çalışan oranı, 1994 yılına kadar azalma seyri göstermiş ve %46 oranına kadar gerilemiştir. 1994 krizi sonrası tekrar yükselmeye başlamış ve 1995-2004 arasını kapsayan dönemde %52 seviyesine ulaşmış, 2005 yılında ise bir miktar azalarak %50 seviyelerine gelmiştir. Bahsedilen yıllar arası kayıt dışı çalışan nüfus içerisinde tarımda çalışan kayıt dışılık oldukça yüksektir. Hane halkı işgücü anketi verilerine göre ise tarımda çalışanların, toplam istihdam içerisindeki payına olan yüksekliğine bağlı olarak 1989 yılında kayıt dışı çalışanların %75'ini tarım sektöründe çalışanlar oluşturmaktadır. 2005 yılına gelindiğinde tarımda çalışanların sayısının düşmesi ile kayıt dışı çalışanların oranı tarım sektöründe de %52'ye gerilemiştir. Yaşanan bu gerilemeye rağmen günümüzde kayıt dışı istihdamın en yüksek olduğu sektör halen tarım sektörüdür (Sarıca, 2006, 25). Tarım sektöründe ağırlıklı olarak aile işçiliği olması, bu durumun sebeplerinden biri olarak gösterilebilir. Kriz dönemlerinde ise artış gösteren işsizlik nedeniyle kayıt dışı istihdam artış göstermektedir.

Yaşa göre kayıt dışı çalışanların oranlarına bakıldığında ise 15-24 yaş aralığındaki kayıt dışı çalışanların oranının %98 gibi çok yüksek bir oranda olduğu görölmektedir. Diğer yaş aralıklarına bakıldığında ise son dönemlerde %80- %90 civarında seyrettiği görölmektedir. Genç nüfusun tamamına yakınının kayıt dışı çalışması bu kişilerin büyük bir miktarının ücretsiz aile işlerinde çalıştığı, yani ücretsiz aile işçisi olarak çalışmalarından kaynaklanmaktadır (Sarıca, 2006,40).

2016 yılı verileri ile yaşa göre kayıt dışı çalışanların oranlarına bakıldığında ise toplam genç istihdamının %44.5'i kayıt dışı çalışmaktadır. Bu veri içerisinde yaş gruplarına bakıldığında 15-24 yaş aralığındaki gençlerin %45'i, 25-34 yaş aralığında gençlerin ise %20'sinin kayıt dışı çalıştığı bilinmektedir. 35-54 yaş aralığında yer alan nüfusun %30'unun ve 55 yaş ve üzeri kesimin ise %70'inin kayıt dışı çalıştığı bilinmektedir (Disk, 2017, 8).

Aşağıda Türkiye’de 2002-2018 yılları arası kayıt dışı istihdam oranları paylaşılmaktadır.

Tablo 8. Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam Oranları

YILLAR	KAYIT DIŞI İSTİHDAM ORANI (%)
2002	52,14
2003	51,75
2004	50,15
2005	48,17
2006	46,97
2007	45,44
2008	43,5
2009	43,84
2010	43,22
2011	42,05
2012	39,02
2013	36,75
2014	34,97
2015	33,57
2016	33,49
2017	33,97
2018	33,42

Kaynak: Sosyal Güvenlik Kurumu, Kayıt Dışı İstihdam Oranları Verisinden Yararlanılarak hazırlanmıştır. (%)

Türkiye’de 2002 yılında %52,14 olan kayıt dışı istihdam oranı, 2018 yılına gelindiğinde %33,42 ye gerilemiştir. Yaşanan düşüş ile, kayıt dışı istihdam ile mücadele stratejilerinin etkili olduğu gözükmemektedir.

Sonuç olarak, Türkiye’de işsizliğin sebeplerini kısaca aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz;

- İşgücü arzı ve işgücü talebi arasındaki istikrarsızlık
- Tarım kesiminde istihdamın azalması ve köyden kente göç artışları
- İstihdam artırıcı politikalar ve yatırımların yeterli olmaması
- Yatırımların artırılması için gerekli olan sermaye miktarının sağlanamaması
- Teknolojik gelişme ile emek ihtiyacının azalması
- Uzmanlaşma ve uzmanlaşma eğitimlerinin yetersiz olması
- İşgücünün maliyetinin artması
- Krizler
- Ekonomi politikalarında istikrarsızlıklar
- Kayıt dışılık

2.3. Türkiye’de Büyüme

Ekonomik büyüme, bir yıldan ötekine GSYİH’da meydana gelen reel artışı ifade etmektedir. Gelişmekte olan bir ülke olan Türkiye, gelişmiş ülkeler ile olan geçim genişliği farkını kapatabilmek için hızlı büyüme gayreti içerisinde. Türkiye’nin Cumhuriyetin ilanından sonra uyguladığı çeşitli politikalar ile büyüme stratejisinde önemli adımlar atılmıştır.

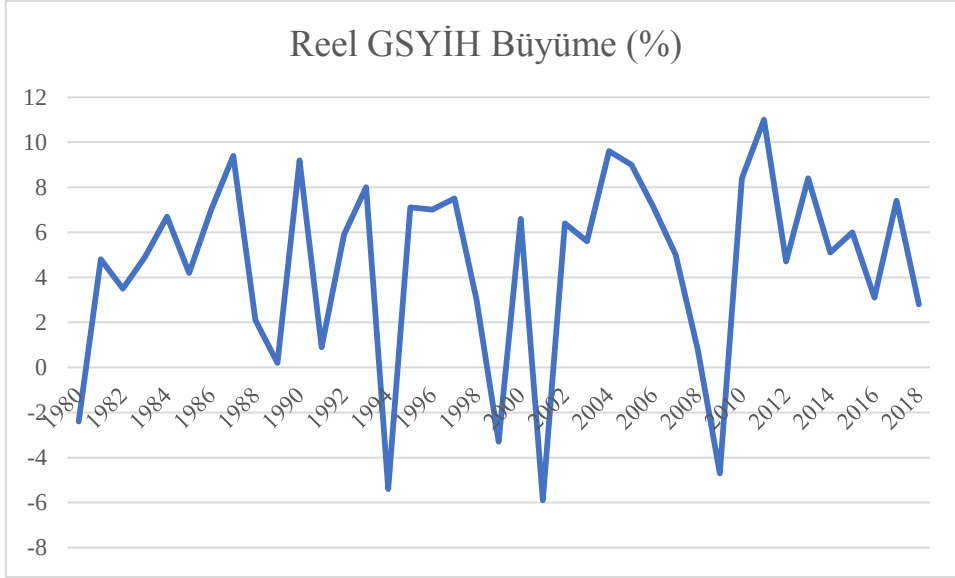
Aşağıdaki tabloda Türkiye’nin 1980-2018 yılları arası GSYİH’da meydana gelen değişimlerle ilgili veriler yer almaktadır.

Tablo 9. Türkiye’de Yıllara Göre GSYİH Büyüme Oranları

YILLAR	GSYİH	YILLAR	GSYİH
1980	-2,4	2000	6,6
1981	4,8	2001	-5,9
1982	3,5	2002	6,4
1983	4,9	2003	5,6
1984	6,7	2004	9,6
1985	4,2	2005	9
1986	7	2006	7,1
1987	9,4	2007	5
1988	2,1	2008	0,8
1989	0,2	2009	-4,7
1990	9,2	2010	8,4
1991	0,9	2011	11
1992	5,9	2012	4,7
1993	8	2013	8,4
1994	-5,4	2014	5,1
1995	7,1	2015	6
1996	7	2016	3,1
1997	7,5	2017	7,4
1998	3	2018	2,8
1999	-3,3		

Kaynak: OECD verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır. (Reel GSYİH %)

Türkiye ekonomisinde görülen krizler ve küresel krizlerin etkisi de büyüme verilerine yansımıştır. 1979-1980 Petrol krizinin etkisiyle 1980 yılında büyüme -2,4 olarak gerçekleşirken, 2 Ağustos 1990 yılında başlayan ve Şubat 1991 yılında biten körfez krizinin etkisi ise 1991 yılında 0,9 büyüme olarak görülmüştür. 1994 Krizinde büyüme -5,4, 2001 yılında yaşanan kriz ile -5,9, 2008 krizinde 0,8 olarak ve 2009 küresel krizinin etkisi ise -4,7 olarak gerçekleşmiştir. Şekil 4’te Türkiye ekonomisinin 1980-2018 yılları arası büyüme rakamları yer almaktadır.

Şekil 4. Türkiye’de Büyüme Grafiği

Kaynak: OECD verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır. (Reel GSYİH %)

Kriz dönemlerinde Türkiye ekonomisinde negatif büyüme yaşandığı görülmektedir. Daha önce paylaşılan işsizlik ve enflasyon verileri ile büyüme verilerinin bir arada incelenmesi sonucu ekonomide resesyon belirtileri gözlenmektedir. Ekonomide resesyon yaşanması, ekonomik faaliyetlerde duraklama, işsizlikte artış, ekonomide büyüme hızının nüfus artış hızının altına inmesi, milli gelirin düşmesi gibi sonuçlara neden olur. Kabadayı tarafından 2013 yılında Türkiye ekonomisi üzerine yapılan çalışmada, Türkiye ekonomisinde 1987-2011 döneminde meydana gelen dalgalanmaları kişi başına GSYİH değişkeni üzerinden Hodrick-Prescott ve Markov rejim değişimi modelleriyle analiz edilmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, Türkiye ekonomisi genişleme ve daralma dönemleri olarak iki farklı rejimde hareket etmektedir. Genişleme döneminde 11 yıl, daralma döneminde ise iki çeyreklik dönemde bulunmaktadır. Çalışmanın bir diğer sonucuna göre ise Türkiye’nin resesyona giriş süresi ile resesyondan çıkış süresi farklılık göstermektedir. Krizlere daha hızlı giren Türkiye, krizlerden daha yavaş çıkmaktadır. Türkiye’nin krize girme süresi çeyrek dönem sürerken, krizden çıkma süresi iki çeyrek dönem almaktadır (Kabadayı, 2013).

Türkiye ekonomisinde büyüme ve ekonomik istikrar amacıyla çeşitli dönemlerde yeni ekonomik politikalar uygulamaya konulmuştur. Bunlardan ilki, 1980

yılında uygulamaya konan ve 24 Ocak kararları olarak bilinen ekonomik istikrar programıdır. 24 Ocak kararlarının uygulamaya başlanmasıyla ekonomik büyümenin hızlandırılması amaçlanmıştır.

İkinci olarak, yaşanan ekonomik krizden kurtulmak amacıyla 5 Nisan 1994 yılında, yeni ekonomik kararlardan oluşan istikrar politikaları açıklanmıştır. Uygulanan ekonomik politikalar etkisini göstermiş ve 1995 yılında büyüme oranı %7,1 olarak açıklanmıştır.

Üçüncü olarak, 2000’li yılların başında IMF ile yapılan anlaşma ile, 2000-2002 yılları arasında IMF destekli istikrar programı uygulanmıştır. Uygulanan politikalar ilk yılında etkisini göstermiş olsa da 2001 Küresel krizinin etkileri, Türkiye ekonomisinde yoğun olarak görülmüştür. 2001 yılında güçlü ekonomiye geçiş politikaları uygulamaya konulmuş ve 2007 yılına kadar ekonomi büyüme eğilimini sürdürmüştür.

Tablo 10. Türkiye’de Yapısal Değişim Dönemleri ve Büyüme oranları

Dönem	Büyüme Oranı %	Kişi Başına Gelir Büyüme Oranı %	Değişim Dönemleri
1978-1980	-0.7	-2.7	Kriz
1981-1990	5.3	2.8	Dışa Açılma, Özal Dönemi
1991-2001	2.4	0.6	Ekonomide Kayıp Yıllar
2003-2016	5.7	4.3	Ak Parti Dönemi
2003-2007	7.3	6.0	Ak Parti, İlk Dönem
2008-2016	4.8	3.4	Küresel Kriz, Ak Parti İkinci, Üçüncü, Dördüncü Dönemi

Kaynak: Türkiye Ekonomisi Sektörel Yaklaşım Kitabından yararlanılmıştır (Dikkaya ve Arkadaşları). (GSYİH %)

İhracata dayalı büyüme planının uygulandığı 1987 yılına ait seriye göre 1980-1998 döneminde, 1980 öncesindeki dönemde yaşanan büyüme başarısının gerisinde kalmıştır. Bu dönemler içerisinde sırasıyla GSYİH %4.5 ve kişi başı gelir artışı %2.4 olarak gerçekleşmiştir. 2009 bazlı seri açısından ise GSYİH artış oranı 1990-2016 arası dönemde %4.6 olurken, kişi başı gelir artışı ise %3.3 olarak gerçekleşmiştir (Dikkaya, Üzümcü ve Özyakışır, 2018, 17).

Türkiye ekonomisinde 1923-2013 arasındaki 90 yıllık dönemde büyümeye öncülük eden kaynaklara bakıldığında, arz yönlü Solow yaklaşımının (1957) çok fazla kullanıldığı görülmektedir. Bunun karşısında ise büyümeye talep yönlü katkıların tespit edilmesi için harcamalar yöntemiyle milli gelir hesaplamalarının 1987 sonrasındaki dönemde kullanılmaya başladığı görülmektedir. Buradan da anlaşılabileceği üzere ekonomide uzun dönemli büyüme oranlarını arz yönlü faktörlerin, kısa dönemli büyüme oranlarını ise talep yönlü faktörler belirlemektedir. Bu durum literatürde de genel kabul görmektedir (Dikkaya, Üzümcü ve Özyakışır, 2018, 17).

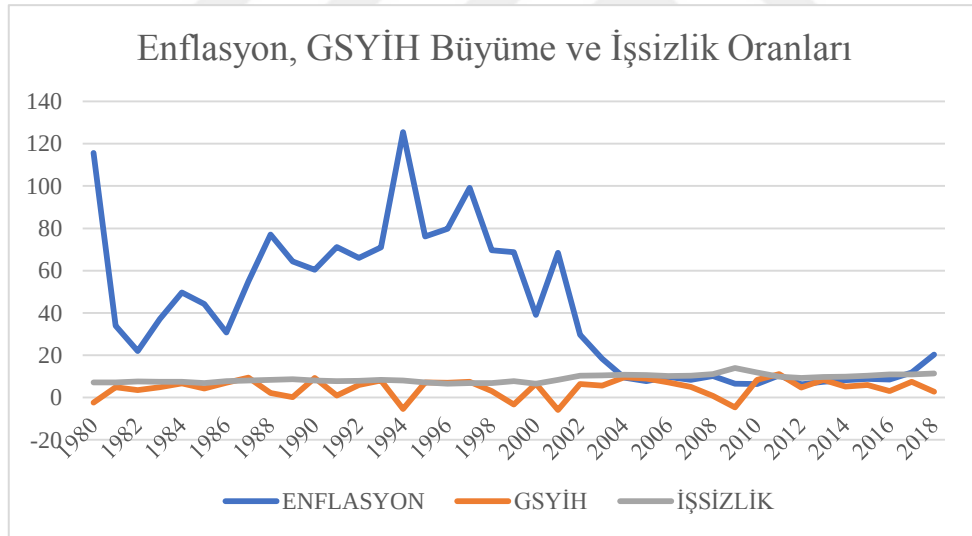
Türkiye’de büyümenin kaynakları genel olarak para politikası araçları kullanılarak sağlanmasına karşın, para politikası araçlarının kriz dönemlerinde yeterli etkiyi gösteremediği ve finansal istikrar açısından tek başına yeterli olmadığı bilinmektedir.

Türk ekonomisinin büyümesi, 2001 krizinden önce ve 2001 krizinden sonra olarak iki farklı döneme ayrılarak incelenirse; 2001 krizi öncesi dönemde büyümenin büyük ölçüde bütçe açıklarına ve kamu borçlanmasına, 2001 krizi sonrası dönemde ise büyümenin büyük ölçüde cari açığa ve özel kesim borçlanmasına dayanan bir büyüme modeli olduğu görülmektedir (Eğilmez, 2020, 114).

2001 sonrası dönemde, önceki dönemlere oranla daha hızlı bir büyüme ivmesi elde edilmiştir. Yakalanan bu hızlı büyüme ivmesinin kaynaklarına bakıldığında ise içsel ve dışsal faktörlerin dışında, para ve maliye politikalarında yaşanan değişimler de unutulmamalıdır.

2001 krizi sonrası dönemin bir diğer özelliği de Türkiye ekonomisinde özellikle endüstri sektöründe yeni istihdam yaratılması açısından gözlenen

yetersizliktir. Krizden çıkılmış olmasına karşın ekonomide yeni istihdam yaratılma sorunu gözlenmektedir. 2001 krizi sonrası dönemde yüksek büyüme hızları ile beraber, yüksek işsizlik ve işgücüne katılımı düşük oranlar eşlik etmektedir. 2001 krizi sonrası dönemde işsizlik oranı %10 olarak gerçekleşmiş ve yaşanan hızlı büyümeye rağmen 2001 krizi öncesi dönemdeki düzeye inememiştir. İzafe olarak ucuz olan dış kredi imkânı sayesinde Türkiye, ithalat oranlarını çok çabuk artan dış borçlar ile karşılamaktaydı. Yerli üretimin yerini zamanla ithal ürünlerin alması, özellikle endüstri sektöründe daha az katma değerli ve sermaye faktörünün daha fazla kullanıldığı bir teknolojik yapıya yer açmaktaydı. Bundan dolayı istihdam oranlarını artırmadaki eksiklik ve cari işlemlerdeki açığın büyümeye dahili olan kırılganlık, spekülasyon finans yönlendirmelerindeki büyüme patikası açısından birbirlerini destekleyen mekanizmalar şeklindeydiler. Tüm bu açıklamaların sonucunda ise Türk ekonomisinde yaşanan hızlı büyüme ve yüksek ihracat rakamlarına karşın istihdam oranlarının artırılmasında gereken artış sağlanamamıştır (Kolsuz ve Yeldan, 2014, 54).

Şekil 5. Türkiye’de Enflasyon, GSYİH Büyüme ve İşsizlik Oranları Grafiği

Kaynak: TÜİK 2019 yılı verileri ve OECD 2019 yılı verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 5’teki grafikte Türkiye ekonomisinin 1980-2018 yılları arası büyüme, enflasyon ve işsizlik oranlarının aynı dönemdeki durumları yer almaktadır. 1980 yılından itibaren yüksek enflasyon rakamları, büyüme ve işsizlik rakamlarından oldukça uzak bir grafik çizmektedir. 2004 yılına gelindiğinde ise, işsizlik, enflasyon ve büyüme rakamları genel olarak aynı çizgi üzerinde hareket etmişlerdir.

Enflasyon bireyleri, firmaları ve genel olarak ekonominin tamamını etkileyen bir unsurdur. Yüksek enflasyonun en önemli etkisi, tüketicileri ve yatırımcıları etkilemesidir. Tüketicilerin ve yatırımcıların, harcama ve yatırım yapmaları konusunda yaşattığı belirsizlik dolayısıyla kararsızlığa itmektedir. Yukarıdaki grafikte, Türkiye ekonomisinin 1980 yılından itibaren enflasyonlu büyüme, enflasyonlu küçülme ve stagflasyon yani enflasyon içerisinde durgunluk yaşadığı görülmektedir. 1991 ve 2008 yıllarında stagflasyon, 2008 yılında enflasyonlu büyüme ve 2009 yılında enflasyonlu küçülme yaşadığı söylenebilir.

Yüksek enflasyon nedeniyle yaşanan belirsizlik ve çekimserlik, kişilerin ve firmaların yapacakları harcama ve yatırım kararlarını etkilemekte, harcama veya yatırım yapmak yerine ellerinde bulunan para ile enflasyonun zararlı tesirlerinden korunmak amacıyla yabancı para, değerli maden ve taşınmaz mallar gibi ürünlere yöneldikleri bilinmektedir. Yapılan bu tercih üretimi ve verimliliği olumsuz yönde etkilemektedir. Ekonomik büyüme üzerinde ise uzun dönemde daha düşük ekonomik büyümeye neden olmaktadır. Enflasyonun yüksekliği ile yaratılan ortam ekonomik dalgalanmalara neden olmaktadır. Bu dalgalanmalar ise ekonomik büyümenin kalıcı olmamasına ve devam eden süre içerisinde negatif yönlü büyümeye sebep olmaktadır. Ekonomik büyümenin kalıcı olmaması ve yaşattığı belirsizlik istihdam ortamını da olumsuz yönde etkilemektedir. Sürekli hale gelen negatif yönlü büyüme dönemleri, işten çıkarmalara, hatta bu işten çıkarmaların toplu bir hal almasına sebep olmaktadır. Yaşanan işten çıkarmalar sonucu işgücü piyasası ise daralmaktadır (Merkez Bankası, 2013, 7).

Ekonomik büyüme, 1980 sonrası yavaş bir gelişim göstermiştir. 1981-1990 dönemine bakıldığında ekonomik büyüme ortalama %5,3, kişi başına gelirdeki büyüme oranı ise %2,8 olarak gelişim göstermiştir. 1991-2001 yıllarında ise ortalama %2,4 gibi düşük bir büyüme oranı gerçekleşmiştir. 2001 krizi sonrası dönemde ise 2003-2016 yılları arası 13 yıllık dönemde ortalama %5,7 oranında bir büyüme gerçekleşmiştir. 2003-2007 yılları arası dönemde ise ortalama büyümenin %7,3 olduğu görülmektedir. 2008-2016 döneminde ise büyüme oranının ortalama %4,8 ile 1981-1990 döneminin altında bir noktada gerçekleştiği görülmektedir. 2017-2018 döneminde ise 2017 yılının ilk üç çeyreğinde görülen büyüme trendinin yerini 4.

eyrekte aŗađı yönlü bir büyüme grnmmn olduğu ve 2018 yılında da bu gerilemenin sürdüğü görülmektedir. 2002 yılından itibaren yakalanan büyüme hızı ve trendi 2008 yılının son çeyreğine kadar devam etmiŗtir ve yaklaşık %6,5 oranında büyüme gerekleŗmiŗtir.

2.4. Türkiye’de Krizler

1980 yılına kadar Türkiye ekonomisinde ithal ikameci bir sanayileŗme politikası ve bunun yanında korumacı bir dıŗ ticaret düzeni, sabit kura ve sıkı denetime tabi bir döviz kuru düzeni, fiyat denetimi sistemi ve genellikle olumsuz etkiler yaratan faiz uygulamasına oturan bir piyasa modeli hakimdi (Eğilmez, 2020,212). Yaŗanan krizlerden bir bölümü ulusal ölçekte yaŗanan ve kendi dıŗındaki geliŗmelerden, bir bölümü ise kendi ekonomi politikası hataları ve uygulanan yanlış kararlardan dolayı yaŗanmıŗtır. 1980 Sonrası dönemde Türkiye ekonomide liberal politikalar uygulamaya baŗlamıŗtır. Uygulanan liberal politikalar ile bir deđiŗim sürecine girilmiŗtir.

Türkiye’nin tek baŗına maruz kaldığı tüm ekonomik krizlerin hepsinde Türk lirası önemli miktarda değer kaybetmiŗtir. Bir diğer ifade ile Türkiye’de döviz miktarında bir sorun meydana geldiğinde, Türkiye’de ekonomik kriz meydana gelmiŗ görünmektedir. Bunun haricinde konuya farklı bir yönden bakıldığında, döviz haricindeki dengelerin bozulduğunun ve bununda son aŗamada Türk lirasının değer kaybetmesiyle zlmeye alıŗıldıđı da söylenebilir (Eğilmez, 2020, 212).

Türk parasının değer kaybetmesinde, uygulanan ekonomi politikalarındaki hatalar, siyasal istikrarsızlıklar, petrol fiyatlarında yaŗanan artıŗ ile birlikte cari açığın artması, iŗsizlikte yaŗanan artıŗlar, bankacılık sektöründe yaŗanan dıŗ finansman sorunları neden olarak gösterilebilir.

Türkiye’nin yaŗadıđı krizlerin dönemlerine bakıldığında ilginç bir düzen olduğu görülmektedir. Özellikle İkinci Dünya Savaŗı sonrasındaki dönemde, Türkiye’nin yaŗadıđı krizlerin zamanlamaları ilginç bir sistemle hareket etmektedir. Türkiye, her on yıllık dönem sonucunda (on yılın 7. ile 9. yılı arası) şiddetli veya hafif şiddetli bir krize maruz kalmıŗtır. Yirmi yıllık dönemlerde ise 8. yılda baŗlayan krizler (1958, 1978, 1998 gibi) olağanüstü bir şiddette ve olağanüstü bir uzunlukta yaŗanmıŗ

ve özellikle 1978 ve 1998 yıllarında başlayan iki kriz, Türkiye’ye izlenecek politikalarda ‘Özgürlük kaybı’ bağlamında çok pahalıya mal olmuştur. Bu 20 yıllık dönemi aşan 1929 krizinin aynı 1978 ve 1998 krizleri gibi güçlü ve uluslararası boyutları olduğu belirtilmelidir. 2008 yılında yaşanan krizde uluslararası olsa da aynı şiddet ve yıkıcılıkta olmamıştır (Kazgan, 2013, 2).

Yaşanan krizlerden çıkılması uzun sürmüştür. Krizlerin etkileri uzun dönemli olarak Türkiye ekonomisinde görülmeye devam etmiştir. Yaşanan bu krizlerden kurtulabilmek amacıyla sürekli olarak ekonomik istikrarın sağlanmasına yönelik yeni kararlar, ekonomik programlar ve bu programların uygulanmasını sağlamak Türkiye’nin önemli konularından olmuştur.

Türkiye’de 1980 ve sonrası dönemde, 1990 krizi, 1994 krizi, 2001 krizi, 2008 krizi gibi çeşitli krizler yaşamıştır. Yaşanan krizler sonraki bölümde detaylı olarak incelenmektedir.

2.4.1. 24 Ocak Kararları

1980 yılı Türkiye ekonomisi bakımından oldukça önemli bir tarihtir. 24 Ocak kararları olarak bilinen ekonomi politikalarından oluşan bir paket ile Türkiye serbest piyasa ekonomisine geçmiş ve dışa açılmıştır. 24 Ocak kararları öncesinde uygulanan İthal ikameci büyüme politikası yerini dışa açık büyüme stratejine bırakmıştır.

24 Ocak kararları Türk tarihi ve Türk ekonomi tarihi açısından önemli sonuçlara neden olan bir istikrar programıdır. Programda bulunan kararlar 1970’li yılların başından itibaren yaşanan gelişmelerin sonucunda meydana gelmiştir. 1970 yılında yaşanan askeri darbe ile Türkiye ekonomisi istikrarsız bir sürecin içerisine girmiştir. Dış politikada ise 1974 yılında gerçekleştirilen Kıbrıs barış harekâtı, mevcut istikrarsız sürece bir etki daha yaratmıştır. Barış harekâtı Türkiye dış politikasında ABD ile gerilim yaşanmasına neden olmuştur. Barış harekâtı sonrası Türkiye’ye ABD tarafından bazı ambargolar uygulanmıştır. 1971 OPEC Petrol krizi ve 1977 yılından Türk ekonomisinde başlayan kriz ve yaşanan kredi alamama probleminin getirdiği sonuçlar nedeniyle 24 Ocak 1980’de yeni ekonomik politikalar uygulamaya konulmuştur.

24 Ocak kararları Başbakan Süleyman Demirel tarafından, 1979 yılında başbakanlık müsteşarlığına getirdiği Turgut Özal tarafından ekonomik olarak yaşanan istikrarsızlıkları gidermek amacıyla hazırlanmıştır.

24 Ocak 1980 yılında ortaya çıkan ekonomi programındaki ekonomiyi ‘Serbest piyasa ekonomisiyle dışa açılmaya’ götüren ekonomi politikaları, temel olarak 1950-1954 yılları arasında başlayan ve üç yılda yorgun düşen liberalleşme politikalarına benzeyen bir programdı. Fakat burada serbestleşme sürekli ve daha köklü olduğu gibi, ekonomide görülen problemlerin boyutu önemli olmayıp, ufak gecikmeler dışında, IMF ve Dünya Bankasının belirlediği programdan kesinlikle geri dönüş yoktu. Dış ticaret hadlerinin 1929 yılında yaşanan Büyük buhranını aratmayacak kadar kötüleştiği 1980-1984 arasındaki dönemde, 1929 Büyük buhrandan farklı olarak ekonomiyi serbestleştirme, dünya ekonomileri ile bütünleştirme, devletin piyasaya müdahalesini engelleme ve yeni kurumlar ile ekonominin yapısını tamamen değiştirmek müdahaleleri gündemdeydi (Kazgan, 2013, 167).

24 Ocak kararlarının en önemli özelliklerinden biri ihracata dönük büyüme modelidir. Sanayi ürünleri ihracatına yönelik bir dizi kararlar içermektedir. Kararların uygulamaya başlandığı dönem içerisinde petrol dışındaki hammadde fiyatları oldukça düşük seviyede seyretmekteydi.

24 Ocak kararları ile hedeflenenler şu şekildedir;

- 24 Ocak istikrar paketi tam olarak Türk ekonomisinin ‘Serbest piyasa ekonomisine’ geçmesini ve Küresel sermaye ile bütünleşme sağlamasını hedefliyordu.

- Dışa kapalı bir ekonomi yerine, küresel sermaye ile birleşen bir ekonomik modele geçiş hedeflenmekteydi. Küresel sermayeye ilk defa bu kadar açık bir imkân tanınıyordu.

- Yurt dışından almak yerine ülke içerisinde üretme sistemine dayalı ‘İthal İkameci’ politikaların yerine ülkeye döviz girişi sağlayacak, İhracata dayanan bir ekonomik modelin oluşturulması ve uygulanması hedefleniyordu.

- Devletin fiyat belirlenmesi sürecinde mümkün olduğu kadar müdahil olmaması ve fiyatlar genel düzeyinin piyasa koşulları içerisinde, arz ve talebe göre oluşması hedefler arasındaydı.

- Kamunun ekonomideki payının azaltılması ve özel sermayenin ön plana alınması planlanan hedefler içerisindeydi. Sermaye piyasaları oluşturulması, Kambiyo rejiminin serbestleştirilmesi gibi planlar hedeflenmekteydi. Planlanan bu hedeflere ulaşabilmek amacıyla Kurumsal ve Yapısal düzenlemeler uygulamaya başlandı. Bu madde aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nde Devletçilik ilkesinin yeniden tanımlanması da demek oluyordu.

- Faiz hadlerinin devlet yerine, piyasa tarafından belirlenmesi ve enflasyonun üzerinde faizin meydana gelmesi yani reel faizin meydana gelmesine olanak sağlanıyordu (Öztürk, 2013).

24 Ocak kararları ile devletin piyasaya müdahalesini minimum düzeye indirmek, ihracat oranlarını artırmak, serbest piyasa ekonomisine geçiş ve İthal ikameci politikalar ana hedefler olmuştur.

24 Ocak kararlarının ana hatları ise şu şekildedir;

- %32,7 oranında devalüasyon yapılarak günlük kur ilanı uygulamasına gidilmiştir.

-Devletin ekonomideki payını küçülten önlemler alınmış, KİT'lerdeki uygulamaya paralel olarak tarım ürünleri destekleme alımları sınırlandırılmıştır.

-Gübre, enerji ve ulaştırma dışında sübvansiyonlar kaldırılmıştır.

-Dış ticaret serbestleştirilmiş, yabancı sermaye yatırımları teşvik edilmiş, kâr transferlerine kolaylık sağlanmıştır.

-Yurtdışı müteahhitlik hizmetleri desteklenmiştir.

-İthalat kademeli olarak liberalize edilmiş, ihracat; vergi iadesi, düşük faizli kredi, imalatçı-ihracatçılara ithal girdide gümrük muafiyeti, sektörlere göre farklılaşan teşvik sistemi ile teşvik edilmiştir (Kırelli, 2015)

24 Ocak kararları öncesinde Türkiye’de reel ihracat gerilemiş, enflasyon oranı ise %64’e yaklaşmıştı, ihracat oranlarında ise yaklaşık %20 oranında bir düşüş yaşanmaktaydı bu da döviz gelirlerinin yetersiz olmasına sebep oluyordu. 24 Ocak kararları sonrası Türkiye’de ihracat ciddi bir artış gösterdi. Büyüme rakamları pozitif olarak seyretti ve enflasyon rakamları çift haneye geriledi.

24 Ocak kararları ile karma ekonomik sistemin yerine Liberal bir anlayış ve modern ekonomi politika araçlarını, bilhassa da finansal sistemi de liberalleştirerek, para politikasının ağırlık kazandığı bir dönem meydana gelmiştir. 24 Ocak istikrar paketi ve daha sonraki süreçte uygulanan önlemler, yapısal değişiklikler içermesinden dolayı daha önceki istikrar kararlarından farklı bir istikrar programıdır. 24 Ocak kararlarının kısa dönemli sonuçlarına bakıldığında, rekabetin serbest olduğu bir ekonomi politikası uygulanmış, ihracata yönelik ürünlerin miktarı yükselmiş, yabancı sermaye, işçi döviz gelirleri ve turizm gelirleri artmış, artış gösteren ithalat miktarı ile dış ticaret açığı artış göstermiş, kapasite kullanım miktarları ciddi bir boyutta artmış, reel faiz politikası içerisinde toplam mevduat artmış, tekstil ürünleri, inşaat sektörü ve sanayi ihracatın başlıca sektörleri olmuştur. Altın ve döviz üzerindeki denetimlerin ve yasakların kaldırılması ile para piyasasının tüm faktörleri ekonomik hayat içerisinde yer almaya başlamış, borsa sistemi gelişmiş ve en önemlisi enflasyon gerileme sürecine girmiştir (Dedekoca, 2008, 5-7).

24 Ocak kararlarının kısa vadede gösterdiği başarıyı, orta ve uzun vadede gösteremediği iddia edilmektedir. Orta ve uzun vadede programın başarılı olamadığı konular şu şekilde sıralanmıştır:

1 Mayıs 1981’den itibaren günlük kur sistemine geçildi. Yapılan bu değişiklik ile devalüasyon yapılması ihtiyacını yok edeceği düşünülüyordu. Fakat hükümetler kuru dengeye getirme konusunda başarılı olamadılar. Dönem içerisinde zaman zaman kurlar baskı altına alınmaya çalışıldı, Yapılan bu baskılama çalışmaları ise döviz kurunun olması gerektiği değerin altında kaldığı eleştirilerine neden oldu. Bu

eleştiriler sürekli olarak döviz talebini artırdı. Devalüasyonu ortadan kaldırmak için uygulamaya geçilen günlük kur sistemi tam anlamıyla başarılı olamadı, 1994 ve 2001 yıllarında tekrar iki devalüasyon yaşandı.

Yukarıda bahsedilen döviz kurunda denge sağlanamaması sorununun en önemli sebebi 24 Ocak kararları sonrası 1989 yılına gelene dek, döviz açığının dışa açık büyüme yöntemi ile sübvansiyonlu ve devalüasyonlu ihracat artışı ile karşılanmaya çalışılmasıdır. Uygulanan bu önleme karşın dış ticaret açığı ve cari açık devamlı olarak artış gösterdi, dış ticaret açığı ve cari açığın artmasıyla dış borcu artırarak, uluslararası mali kurumlara ülkenin daha fazla bağlanmasına sebep olmuştur. Enflasyon düşürülememiş, tam tersine artmıştır. 1970 ve 1980 arasında %25,7 olan Tefe (Toptan eşya fiyat endeksi) artışı, 1980 ve 1990 arasında % 50,2, 1990 ve 2000 arasında % 65,1 olarak gerçekleştirmiştir.

Enflasyon artışını önlemek amacıyla uygulanan yöntemler genel olarak ücretli çalışan ve milli gelirden aldıkları pay % 31,3 den % 16,6 ya düşmüş olan kesimin talebini azaltmak amacına yönelik olduğundan, toplumun orta kesimi giderek fakirleşmiş ve sağlık, eğitim, alt yapı harcamaları gibi kamu tarafından yapılan harcamaların kalitesini ve yaygınlığını azaltmıştır.

Yapılan çalışmalarda planlamaya önem verilmemesinden dolayı, Türkiye'nin karşılaştırmalı ekonomik üstünlükleri ortaya çıkarılamamış, yatırım kararlarında uluslararası mali kuruluşlar en önemli etken olmuşlardır. Yatırımlar içerisinde teknoloji ve katma değerden çok, finansman ve kısa vadede kâr olanakları etkili olmuştur (Dedekoca, 2008, 5-6-7).

2.4.2. 1990 Krizi

Irak'ın 1990 yılında Kuveyt'i işgal etmesi ile başlayan 1. Körfez savaşlarının Türk ekonomisi açısından oldukça önemli etkileri olmuştur. Savaş ile ham petrol fiyatlarında meydana gelen artış Türkiye üzerinde ve küresel çapta etkiler yaratmıştır. BM tarafından Irak'a uygulanan ambargoyu uygulayan Türkiye'nin Irak'a yaptığı ihracatlar durmuştur, Irak'ta iş yapan firmalar yurda dönüş yapmışlardır. Yükselen

enflasyon ve para talebinin artması üzerine bankalar para kaçışını önleyebilmek amacıyla mevduat faizlerini % 60 oranının üzerine çıkarmışlardır.

Körfez savaşı öncesinde Irak-Türkiye ticaret hacmi önemli bir paya sahipti ancak savaş sonrası ticaret durma noktasına gelmiştir. Türkiye'nin Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattını tam kapasite çalıştırmaması ve kapatması sonucu ciddi bir oranda gelir kaybı yaşamıştır. Körfez savaşı sonucunda Türkiye turizm gelirleri konusunda da kayıplar yaşamıştır.

Savaşın başladığı 1990 yılında % 60 olan enflasyon oranı, savaşa ABD'nin katıldığı 1991 yılında ise % 70'e çıkmıştır. Büyüme oranları ise % 9,2 den % 0,9'a gerilemiştir. Körfez savaşı Türkiye ekonomisi açısından ciddi boyutlara ulaşan bir problemdir. Türkiye savaşa müdahil olmamasına rağmen savunma amaçlı askeri harcamalar yapması ülke ekonomisinde önemli bir gider kalemi oluşturmuştur.

Körfez savaşı sonrası Türk ekonomisi tüm sektörleri ile savaştan en çok etkilenen ülkelerin başında gelmektedir. Savaş nedeniyle uluslararası ticaretimiz, bankacılık ve inşaat sektörleri başta gelmek üzere en önemli hammadde kaynağımız olan petrol ithalatımız olumsuz olarak etkilenmiştir. Birleşmiş Milletler tarafından Irak'a uygulanan ambargonun savaş sonrası da devam etmesi nedeniyle, Türkiye uzun yıllar ekonomik olarak savaşın etkilerini yaşamak zorunda kalmıştır. Mehmet Öztürk tarafından Akademik Bakış dergisinde yayımlanan makaleye göre 'Türkiye'nin milyarlarca dolarlık ticaret hacmi olan komşusu Irak ile durma noktasına gelen ilişkileri nedeniyle 2000'li yılların başına kadar yaklaşık olarak 30 milyar dolar ihracat kaybı olduğu belirtilmektedir' (Öztürk, 2013, 17).

2.4.3. 1994 Krizi ve 5 Nisan Kararları

1990 Yılında başlayan körfez krizinin etkileri Türkiye ekonomisinde uzun süre hissedilmiştir. 1994 yılına kadar oluşan dış borç geri ödemeleri, iç borçlanma ile kapatılmaya çalışılmıştır. İç borçlanma ise faiz oranlarının yükselmesine sebep olmuştur. Yükselen faiz oranlarıyla birlikte kısa süreli sermaye hareketleri en yüksek seviyeye gelmiştir. Kısa süreli sermaye hareketleri ile Türk lirası (TL) Değer kazanmış ve ihracatta azalma meydana gelmiştir. Aynı dönemde uygulanan yüksek ücret

politikası nedeniyle ithalat artış göstermiştir. TCMB'den borçlanma yoluna giden hükümet nedeniyle MB rezervleri azalmıştır. Yapılan devalüasyon ile krize yol açan süreç yaşanmıştır.

Türkiye ekonomisinin 1970'li yılların sonunda yaşadığı tıkanma sorununun, 1980'lerin sonuna doğru da yaşamaya başladığı bilinen bir durumdur. Yaşanan bu tıkanmayı çözebilmek için ekonomik istikrar programının uygulanmamış olması sonucunda, Türkiye ekonomisi 1994 yılında yeniden bir ekonomik krize maruz kalmıştır. Uzun bir zaman istikrarlı gözüken TL ve ABD dolarının karşılıklı değeri ciddi bir bozulma yaşamış, enflasyonist beklentiler büyük oranda artmış, Devlet hazinesi ülke içerisinde borç bulamaz duruma gelmiştir. Amerika'da bulunan kredi derecelendirme kuruluşları Türkiye'nin kredi notunu sürekli olarak düşürmesi sonucunda yurt dışından kredi bulma şansı da kalmamıştır. Yaşanan tüm bu gelişmeler sonucunda hükümet ekonomik istikrar paketini uygulamaya koymuş ve paketin ardından IMF ile yeni bir Stand-by anlaşması yapmıştır (Eğilmez, 2020, 213).

Yaşanan kriz sonrası 5 Nisan kararları olarak bilinen ekonomik istikrar programları uygulamaya başlamıştır. Uygulanan kararlar ile ekonomide yaşanan sıkıntılar giderilmeye çalışılmıştır. Temel amaç enflasyonun düşürülmesidir.

5 Nisan 1994 yılında uygulamaya konulan istikrar programının temel amaçları şu şekilde sıralanabilir;

- Ek vergiler alınarak Kamu gelirlerinin artırılması.
- Kamuya ait giderlerin, çeşitli yöntemler uygulanarak düşürülmesi. Bu duruma örnek olarak ücretlerin enflasyon oranının altında tutulması, bütçede kısıtlamalar yapılması gibi örnekler verilebilir.
- Kamu borçlanma ihtiyacının düşürülmesi ve konsolide bütçe açığının düşürülmesi.
- Türk lirasının değerinin doların değerinden düşük tutulmaya çalışılması yani Türk lirasının değer kazanmasının engellenmesi.
- Enflasyon oranının çok fazla üzerinde bir değer ile kâğıt satılarak Hazine borçlanmasının cazip hale getirilmesi ve daha sonra bu faizin dönem içerisinde azaltılması (Eğilmez, 2020, 213).

5 Nisan kararları ise şu şekildedir:

1. Hedeflenen enflasyon ve döviz kurunun beraber ve birbirlerine uygun bir şekilde gelişmelerini sağlayacak bir kur politikası uygulanacak, spekülatif hareketlere izin verilmeyecektir.

2. Merkez Bankası'ndan kredi kullanım oranları azaltılacak, Kamu kurumları ve Hazinesinin kredi kullanımlarına sınırlama getirilecek ve Merkez Bankası zerk bir Hle getirilecektir.

3. 6 ay içerisinde Kamu iktisadi teşebbüsler fiyatları dondurulacaktır. ay ve şeker fiyatlarına 1994 yılsonuna kadar zam yapılmayacaktır. Kamu açıklarının denetim altına alındığı ve parasal büyüklüklerin kontrol edildiği yeni dönemde, özel sektöründe fiyatlarını bu politika içerisinde belirlenmesi beklenmektedir.

4. Akaryakıt vergilerinden bütçeye alınan pay % 50'den % 70'e çıkarılarak Bütçe açıklarının çok hızlı bir şekilde kapatılması amaçlanmaktadır. Bu amaçla Kamu iktisadi teşebbüslerinin Hazine'ye olan borçlarının çok hızlı bir şekilde ödemeleri için gereken düzenlemeler yapılmıştır.

5. Kamu için çalışacak personellerin alımı durdurulmuştur, personel ihtiyaı duyulması halinde kurumlar arası nakil ile bu ihtiyaç karşılanacaktır.

6. İhracat açısından çok fazla önemi bulunan Türk Eximbank kredi ve sigorta yatırımlarının, 1994 yılında kapsamı genişletilerek uygulamasına devam edilecek, bu amaçla Eximbank'a gerekli kaynak transferi sürdürülecek bu çerçevede bütçe açıkları kredi imkanlarından yararlanarak Eximbank'a ek 1 milyar dolar tahsis edilecektir.

7. Tarımsal destekleme konusunda; Tarımla uğraşan kesimlere doğrudan ödeme yapmak ve gerekli krediyi kullanmaları konusunda kolaylıklar sağlanması gibi doğrudan fiyat desteği dışındaki konulara önem verilecektir.

8. Özel sağlık ve özel emeklilik sigortaları teşvik edilecektir.

9. Sosyal Güvenlik Kurumuna bağı sigortalılar için, emekliliğe hak kazandıran prim gün sayısının belli bir geçiş dönemi tanınarak, kadın sigortalılar için 7200, erkek sigortalılar için 9000 güne çıkartılacaktır. Bunun haricinde emekli aylığı ödemelerinin başlayacağı yaş sınırı geriletilecektir (Soygüzel, 2017,2-3).

Yukarıda belirtilen 5 Nisan kararları ile Türkiye'nin ekonomide enflasyon ve dış ticaret açıklarını düşürme, ihracat oranlarını artırma ve gerekli finansmanları KİT'ler ve toplumdan sağlanmaya çalışılacağını görmekteyiz. Kamunun harcamalarını kısıması da bütçe açıklarının kapatılması konusunda önemli bir adım olarak belirtilebilir. Uygulamaya başlanan politikalar ile hedeflenen konuların bir bölümüne kısa zamanda ulaşılmıştır. Artan ihracat rakamları ile ithalatta yaşanan daralma sonucunda dış ticaret açığı azalma göstermiştir.

1995 yılı ile birlikte ekonomi yeniden büyümeye yönelmiştir ve GSYİH reel büyümesi %8.1'lik bir oranda büyüme sergilemiştir. Bunun karşısında fiyatlar genel düzeyinde ilk başta görülen düşme trendi, kısa zaman içerisinde geçmişe göre daha da büyük bir artma eğilimine girmiştir. Fiyat artışları, 1995 yılında tekrar istikrar programı öncesindeki yerine dönmüş ve yüzde 70'ler oranında gerçekleşmiştir. Bu şekilde enflasyonun nedeni olarak gösterilen problemlerin çözümü daha önce ortaya konan modele uygun bir biçimde GSYİH gerilemesine neden olurken, bir diğer taraftan da enflasyonu yükseltmeye neden olmuştur (Eğilmez, 2020, 214).

5 Nisan kararlarında hedeflenen amaçların bir kısmına ulaşılmış olsa bile genel olarak hedeflenen amaçlara ulaşılamadığı söylenebilir. Devlet tarafından amaçlanan politikalar, Hükümete olan güvensizlik nedeniyle firmalar ve toplum tarafından kabul görmemiştir. Kararların net olarak uygulanamaması toplumda daha fazla huzursuzluk yaratmıştır. Hedeflenen verilere ulaşılamaması ise IMF ile sorun oluşmasına neden olmuştur. Yaşanan bu huzursuzluk ortamında seçime gidilmesi ile 5 Nisan kararları tamamen geçerliliğini yitirmiştir. 5 Nisan kararları açıklandığı dönemde ekonomide bulunan sorunları ve yaşanan krizi çözmek amacı ile açıklanmış olsa da hem hedeflenen amaca ulaşılamamış hem de 2001 krizine zemin oluşturacak bir süreci başlatmıştır.

2.4.4. 2001 Krizi

Türkiye'nin yaşadığı en büyük krizlerden olan 2001 krizi, Türkiye'nin ekonomik tarihindeki en önemli olaylardan bir tanesidir. 1994 Krizinde uygulanmak istenen reformların uygulanamaması yaşanan kriz ortamının devam etmesine ve kamu borçlarının artmasına sebep olmuştu. 1997 yılında çıkan Asya krizi ve 1998 yılında yaşanan Rusya krizinin de etkilerinin hissedilmesi ile Türkiye'nin mevcut ekonomik durumu ağırlaşmaya devam etmekteydi. Yaşanan bu olaylar sonrasında, 1999 yılında meydana gelen Marmara depreminde yaşanan can ve mal kayıpları ile birlikte Türkiye sanayi üretiminin merkezi olan, Marmara bölgesinde sanayi üretimi durmuştur. Marmara Depreminin Türk ekonomisine zararının yaklaşık 13 milyon dolar olduğu düşünülmektedir. Deprem etkileri devam eden Türkiye ekonomisinde 2000 yılında bir likidite krizi yaşanmış, 2001 yılında Cumhurbaşkanı ve Başbakan arasında yaşanan siyasi kriz ile telaşlanan yatırımcıların ülkeden yatırımlarını çekmesi sonucu Türkiye ekonomisi 21 Şubat 2001 yılında yeni bir kriz yaşamıştır.

1997 Yılında çıkan Asya krizi ve 1998 yılında yaşanan Rusya krizinin Türkiye üzerine ilk aşamada doğrudan etkisi olmamıştır. Yaşanan bu krizlerin etkileri daha sonradan ve dolaylı bir yoldan olmuştur. Yeni yükselen pazarlarda yaşanan ve ilk olarak mahalli olarak algılanan bu krizler bir zaman sonra tüm yükselen pazarlar açısından ortak bir kriz olarak görülmeye başlanmıştır. Yaşanan bu gelişmeler sonucunda bu ülkelere yatırım yapmış olan yabancı yatırımcılar, yatırımlarını alarak kendi ülkelerine dönüş yaptılar. İlk başta bu krizlerden çok fazla etkilenmeyen Türkiye ekonomisinin daha sonraki süreçte uluslararası sermaye piyasalarından borç alması güçleşti. Bu güçleşme ile birlikte de Türkiye'nin ödemeler dengesi olumsuz olarak etkilenmiştir (Eğilmez, 2020, 217).

Türkiye 2000'li yıllara bir kriz ortamıyla girdi. 1999 yılında % 68,8, 2000 yılında % 39 olan enflasyon oranı 2001 yılında % 68,5 olarak gerçekleşti. Aynı yıllarda büyüme ise sırasıyla, % -3,3, 6,6 ve -5,9 olarak gerçekleşmiştir. Bütçe açıkları sürdürülemez bir duruma gelmiş, Hazine faizlerinin yıllık ortalaması % 100 oranına gelmiştir. 1970 sonrası 30 yıllık dönemde üç haneli veya çift haneli olarak süren enflasyon oranları artık sürdürülemez bir noktaya gelmiştir. Yaşanan bu ortamdan dolayı Türkiye ekonomisi yeni bir krize maruz kalmıştır.

Krizin çözümü amacıyla, Kemal Derviş Ekonomiden sorumlu Devlet bakanı olarak görev başına getirildi. Uluslararası para fonu (IMF) ile stand- by anlaşması imzalayarak yeni bir ekonomik istikrar programı uygulamaya başlamıştır.

2000 yılına IMF destekli stand-by düzenlemesi yardımıyla oluşturulan yeni bir ekonomik programla girildi. Programın temel amacı enflasyonun düşürülmesi ve sürdürülebilir bir büyüme oranının gerçekleştirilmesiydi. Bu programın üç temel dayanağı vardı;

- (1) kamu kesiminde mali disiplinin sağlanması,
- (2) Önceden belirlenmiş bir sürünen sabit kur uygulamasıyla döviz kurlarının belirlenmesi,
- (3) Yapısal reformların yapılması ve özelleştirmenin hızlandırılması (Eğilmez, 2020, 218).

Stand-by sonrası Dünya bankasından alınan krediler ile üretimdeki düşüş desteklenmiş ve üretimdeki düşüş kontrol altına alınmıştır. IMF ile yapılan anlaşmada sunulan yasal düzenlemelerin çoğunun uygulanması krizden çıkış konusunda güven yaratmıştır. Yasal düzenlemelerden biri olan Merkez bankası bağımsızlığı da Türkiye'nin para politikası araçlarının bağımsız bir şekilde uygulanmasına olanak sağlamıştır.

Uygulamaya başlanan ekonomik program sonrası enflasyon düşme eğilimine girmiştir. 2001 yılı sonrası enflasyon önce yüzde 68,5'den yüzde 29,7'ye daha sonra yüzde 18,4'e ve ilerleyen yıllarda tek haneli seviyelere gerilemiştir. 2008 krizine kadar da düşme eğilimini sürdürmüştür. İşsizlik ve büyüme ise enflasyona oranla aynı başarıyı gösterememiştir. İşsizlik çift haneli seviyelere çıkmış ve uzun süre çift haneli olarak devam etmiştir. Büyüme rakamları ise 2011 dışında çift haneli seviyelere çıkamamıştır.

Türkiye ekonomisi uzun yıllar boyunca krizler ile mücadele etmiş ve yaşanan bu krizlerin sonuçları uzun yıllar Türk ekonomisini etkilemiştir. Yaşanan krizler sonrası uygulamaya başlanan politikalar ile krizlerin etkileri giderilmeye çalışılsa da

krizlerin etkilerini tam olarak telafi etmek mümkün olmamıştır. Türkiye ekonomisi 2001 krizine kadar yaşadığı krizler ile sürekli kesintiye uğramış, Krizlerin ağır faturasını uzun yıllar ödemek zorunda kalmıştır. 2001 krizi sonrası 2008 krizine kadar kesintisiz 7 yıllık bir dönem yaşanmıştır. Uygulamaya başlanan politikalar krizin etkisini telafi etmiş ve 2008 küresel krizine kadar Türkiye ekonomisine olumlu etkiler yaratmıştır.

2.4.5. 2008 Küresel Krizi

2008 Küresel ekonomik krizi ABD’de başlayan ve birçok ülkeyi etkisi altına alan ekonomik bir olaydır. Krizin ana sebebi olarak Amerika’da taşınmaz malların fiyatlarının yani taşınmaz mal piyasasının biranda değer kaybetmesi sonucu, “Mortgage” olarak adlandırılan kredi sistemini kullanan kişi ve yatırımcıların iflas etmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Amerikan piyasasını bu duruma getiren olaylar 2000’li yıllar ile petrol, emtia ve tarım ürünlerinde meydana gelen artışlar ile birlikte 2008 yılına gelindiğinde gıda ürünleri, Altın ve petrol gibi ürünlerin aşırı değer kazanmasına karşılık ABD doları diğer para ve ürünler karşısında değer kaybetmiştir. Bankalarında mortgage sistemi ile insanların ev sahibi olmalarını kolaylaştırması sonucu taşınmaz ürün fiyatları artış göstermişti. Paranın değer kaybı sonucu borcunu ödeyemeyen insanlar iflas etmiş ve evleri bankalar tarafından haczedilmişti. Bu olayların bir süre sonra sadece ev alan insanları değil Amerika mali sisteminin tümünü etkilediği anlaşıldı. Önce Amerika’da başlayan kriz daha sonra Avrupa ve tüm dünyaya yayılmıştır.

Türk ekonomisi 2008 yılının ilk çeyreğinde, 2007 yılında yaşadığı düşük büyüme hızını yüzde 7,2’ye çıkardığından dolayı, krizden etkilenmediğini düşünmekteydi. 2008 yılında gerileme sadece %-3,3 ile inşaat sektöründe yaşanmıştı. Ayrıca 2007 yılında dibe vuran net mali yatırımlar yine düşük kalırken, doğrudan yatırımlarda yukarıdan aşağı doğru iniyordu. Yılın ikinci çeyreğinde inşaatteki gerileme artarak devam ederken, üretim sanayiinde % 9,1’den % 4,8’e ve ticarete % 9,9’dan % 4,5’a büyümede hız düşüşü başladı. Ancak inşaat sektöründeki gerileme çok ciddi bir boyuta ulaşmıştı. Tüm bu sektörlerde daralma yaşanırken ulaştırma, depolama ve haberleşme sektörlerinin de bu sektörleri takip etmesi kaçınılmazdı. 2008

yılının son çeyreğinde bütün sektörlerde ciddi oranda bir çöküş meydana geldi (Kazgan, 2013, 282).

2008 krizi ile birlikte enflasyon % 10,1, işsizlik % 11, büyüme de % 0,8 olarak gerçekleşmiştir. Krizin 2008'in son çeyreğinde etkisini hissettirmeye başlaması dolayısıyla asıl etkisini 2009 yılında hissettirmiştir. 2009 yılında enflasyon % 6.5, işsizlik % 14, büyüme ise- 4.7 olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye 2008 yılında yaşanan küresel krizden Amerika veya Avrupa ülkeleri kadar etkilenmemiştir. Bunun temel nedeni ise Türkiye'nin krize neden olan mali sektör zayıflığını 2001 yılında meydana gelen krizde yaşamış ve atlatmış olmasıdır. Türkiye 1980'li yılların başında girdiği arz yönlü ekonomi yaklaşımının meydana getirdiği 2001 krizi sonrası IMF destekli bir program ile bankacılık ve kamu mali disiplini alanındaki birçok düzenlemeyi oldukça ileri düzeyde sayılabilecek bir seviyede tamamlamıştı. Bu düzenlemeler sonucunda birkaç yıl içerisinde bankacılık kesimi son derece güçlü bir yapı haline geldi. Ayrıca bütçe açıkları ve kamu borç yükü de hızla azalmaya başlamıştır (Eğilmez, 2020, 224).

2.5. Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Değerlendirme

Türkiye ekonomisi uzun yıllar boyunca krizler, yüksek enflasyon, yüksek işsizlik ve düşük büyüme rakamları ile mücadele etmiştir. Yaşanılan ekonomik sıkıntılar nedeniyle ağır borç yüklerine maruz kalmış ve bu sorunlar nedeniyle siyasal problemler yaşamıştır.

Türkiye GSYİH büyüklüğüne göre, 2018 yılında 789 milyar dolarlık GSYİH ile dünyanın en büyük 20 ekonomisinden biri konumundadır. Türkiye bu büyüklüğü ile dünya nüfusunun yüzde 1,07'sine ve dünya GSYİH'sinin da yüzde 1.06'sına sahiptir. Buna karşılık son yıllarda Türkiye ekonomisi ivme kaybı yaşamıştır ve bu ivme kaybı nedeniyle GSYİH sıralamasında geriye doğru düşmeye başlamıştır. Türkiye, 2000 yılında dünya sıralamasında 17. ülke konumunda iken, 2018 yılında 1 sıra düşerek 18. ülke konumuna gelmiştir. Bu gerilemede son iki yılda Türk lirasında yaşanan iç ve dış değer kayıpları etkili olmuştur (Eğilmez, 2020, 20-22)

Türk lirasında görülen değer kaybına neden olarak, özellikle ABD ile yaşanan siyasi problemler üzerine artış eğiliminde olan dolar başta olmak üzere yüksek döviz kuru ana sebep olarak gösterilebilir. Uzun vadeli ekonomik programlar ve üretime yönelik stratejiler geliştirilmesi Türk lirasının değer kaybetme hızını düşürebilir.

1999-2008 yılları arası devam eden IMF programları nedeniyle hükümetler neredeyse tüm ekonomik politikalarını IMF programlarına göre belirlediler. Bu programlar devam ederken Türkiye benzerleri gibi 2002-2007 yılları arasında dünya ekonomisinden yansıyan etkileri yaşadı. Türkiye bu süreçte ekonomide giderek büyüyen dengesizlikleri ciddiye almadan, ana hedefi enflasyonu düşürmek olan IMF programlarını uygulamayı sürdürdü. Bu program sayesinde enflasyon hızı düştü, bütçe açıkları azaldı, batan bankalardan geriye kalanlar BDDK tarafından güçlendirildi. Bunun karşısında sonsuz bir biçimde fon girişleri ülke içerisinde bu olumlu etkileri meydana getirirken, giderek aşırı değerli Türk lirası olgusunu süregelenleştirdi. Böylece cari işlemler bilançosu açıkları da süregelenleşip, işsizlik oranı % 10'da sabitlenirken, dış borçlanma kontrol edilemez bir hâl almıştır (Kazgan, 2013, 261).

Türkiye ekonomisi; işsizlik, enflasyon ve büyüme konusunda uzun süreli sorunlar yaşamıştır. Bunlar dışında dış ticaret açığı, kayıt dışı çalışma ve kayıt dışı ticaret, gelir dağılımının dengesizliği, vergi kaybı ve vergi sisteminin aksaklıkları, dış finansmana olan yüksek bağımlılık, kredi notu problemi yani kredi değerliliği, cari açık oranının yüksek olması, orta gelir tuzağı, yüksek enflasyon nedeniyle yerli parayı dövizle ikame etmek yani dolarizasyon gibi sorunlarla da mücadele etmektedir.

Türkiye ekonomisi son yıllarda enflasyonlu büyüme, enflasyonlu küçülme (slumpflasyon) ve enflasyonlu durağanlık (stagflasyon) olgusu ile karşı karşıya kalmaktadır. Büyüme ivme kaybetmektedir, potansiyel büyümenin altında kalmaktadır. Bunun yanında işsizlik yükselme eğilimindedir. Enflasyon ise artış eğilimindedir. Bunların yanı sıra ekonomide en büyük sorun yüksek kur problemidir.

Türkiye ekonomisinde yüksek kabul edilebilecek bir büyüme performansına rağmen, son 10 yıl (2001-2011) içerisinde ekonominin dış açıklarla birlikte, iki büyük probleminden biri olan işsizlik seviyesinin uygun seviyelere geri çekilememiş olması, takip edilen büyüme modeli hakkında tartışmalara neden olmuştur. Yapılan tartışmalar

sonucunda model için birçok eleştiri getirilmiş ve genel kanı, modelin ‘istihdam dostu’ bir büyümeyi mümkün kılmadığı yönündedir (Öztürk, 2012,290).

Yüksek büyüme rakamlarına rağmen, istihdam oranlarının artmaması Türkiye’de istihdam yaratmayan büyüme gerçekleştiğini göstermektedir. İstihdam yaratmayan büyüme nedeniyle ekonomi kalkınmamaktadır.

Türkiye’de tarım dışında GSYİH’nın ortalama olarak yıllık bazda yüzde 7.7 oranında büyüdüğü, kriz öncesindeki son üç yıl içerisindeki (2005-2008) dönemde İstihdam oranları artışı yıllık olarak ortalama yüzde 3,7 oranında gerçekleşmiştir. Bu şekilde büyümenin istihdam esneklik oranı bu yıllarda ortalama 0,45 oranında gerçekleşmiştir. Buradan hareketle, yalnızca büyüme ve istihdam değil, aynı zamanda verimlilik arasında da ilişki kurulması gerekecektir. Büyüme oranları, işgücündeki ortalama yıllık yüzde artış ve verimlilik artışının yıllık ortalamasının toplanması ile elde edilmektedir. TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) verilerine göre, Türkiye’de 2001 sonrası dönemde işgücüne yıllık ortalama 800.000 kişi katılmaktadır. Bir diğer ifade ile 2001 sonrası işgücü piyasası yıllık ortalama yüzde 2,5 oranında artmaktadır. Bir diğer yandan ortalama yıllık verimlilik artışı da Devlet Planlama Teşkilatı ve TÜİK verileri ile % 3,5 civarında hesaplanmaktadır. Bu bağlamda yıllık büyüme oranı yıllık % 6 oranında gerçekleşmiştir denilebilir. Buradan ortaya çıkacak sonuç ise şu şekilde açıklanabilir, Yıllık % 6 ve üzerinde gerçekleşecek büyüme oranları işsizlik oranlarında bir düşüş meydana getirecektir denilebilir. Yıllık % 6’nın altında kalan büyüme oranlarında işsizlik oranlarında düşüş mümkün olmayacaktır (Öztürk, 2012, 292)

Türkiye ekonomisinde, özellikle son yıllarda, tüketime dayalı büyüme modelini benimsemeleri nedeniyle her ne kadar yüzde 6 üzeri büyüme gerçekleşmiş olsa da işsizlik yükselme eğilimini sürdürmektedir. Bu duruma sebep olarak Türkiye’de büyümenin üretim ve yatırım odaklı olmamasını gösterebiliriz. Özellikle reel sektör içerisinde Türk ekonomisinin lokomotif olan, sanayi, inşaat ve otomotiv sektörlerinde son yıllarda yaşanan daralma nedeniyle istihdam oranları yükseltilememektedir.

Büyümenin normal büyüme oranlarının üzerinde gerçekleşmesi durumunda kendiliğinden bir anda işsizlik oranlarının düşeceğini beklemenin netice vermediği durumlarda olabilmektedir. Fakat burada dikkat edilmesi gereken durum Arthur Okun tarafından açıklandığı üzere, bu tanımda bahsedilen durumun işsizliğin % 3 ile % 7,5 arasında gerçekleştiği ekonomilerde olanaklı olmaktadır. Türkiye’de ise işsizlik performansının son 10 yıllık başarısına bakıldığında, Son 10 yıllık dönem boyunca (2000-2010) işsizlik oranlarının % 7,5 seviyesinin üstünde bulunması nedeniyle, Türkiye ekonominin yıllık % 6 oranının üzerinde büyüme gerçekleştirmesi yaşanmış olsa bile işsizlik oranlarını gerektiği kadar düşürmeye yetmeyecektir (Öztürk, 2012, 292-293).

Türkiye’de büyümenin, enflasyona dayalı olması uzun vadede sürdürülebilir bir olgu değildir. Enflasyon ile sağlanan büyümenin maliyeti uzun vadede kriz yaratacak ortamın temelini hazırlamaktadır. Enflasyonlu büyüme kavramı, işsizlik sorununa da çözüm olamamaktadır.

Türkiye ekonomisinde uygulanan enflasyona dayalı büyümenin yalnızca sürdürülebilir olmadığı değil, buradan istihdam yaratarak işsizliği de düşürmesinin mümkün olmadığı anlaşılmaktadır. Türkiye’nin geçmiş dönem verileri incelendiğinde enflasyona dayalı büyümenin istihdam yaratması bir yana uzun dönem içerisinde enflasyonun ekonomiye verdiği çok ciddi zararlardan ikisi de işsizlik ve istikrarsız büyüme üzerindedir. Bilinen ifade ile kısa dönemde enflasyon oranı ile işsizlik ve büyüme oranları arasında ters yönlü bir ilişki kurulurken, uzun dönemde bu ilişkinin geçerli olmadığı Phillips eğrisi analizlerinde belirtilmiştir. Fakat kısa vadede daha büyük bir oranda enflasyon kabul edilirse, kısa vadede daha yüksek bir büyüme ve daha düşük bir işsizlik elde etme imkânı bulunmaktadır. Bundan dolayı genişleyici para politikası konjonktür dalgalanmaları açısından kısa dönemli olarak istikrar sağlayıcı bir araç olarak kullanılabilir. Uzun dönemli olarak bakıldığında ise bu şekilde bir ilişki olmadığı, aksine artan fiyatların tekrar eski seviyelerine gelmesinin kolay olmadığı, düşük büyüme oranlarına ve işsizlik sorunu ile tekrar karşılaşılacağı uzun dönemli Phillips eğrisi çalışmaları ile gösterilmektedir. Sonuç olarak Türkiye’nin 1970 sonrası geçirdiği dönemler incelendiğinde sürdürülebilir büyüme ile enflasyonun ters şekilde hareket ettiği görülmektedir (Öztürk, 2012, 132).

Yüksek enflasyonun en önemli nedenlerinden biri de belirsizliktir. Uzun süreler yüksek enflasyon sorunu yaşayan ekonomilerde, Enflasyon belirsizliği görülmektedir. Enflasyon oranlarındaki belirsizlik karar alma sürecinde, yatırım, Tüketim ve tasarruf kararları almalarını zorlaştıracaktır. Enflasyon ortamının yarattığı belirsizliğin ortadan kalkması ekonominin tüm kesimleri açısından, tüketim, tasarruf ve yatırım süreci için uzun vadeli kararlar alınmasında ve uzun vadeli planlar yapılmasında yardımcı olacaktır. Belirsizlik sorununun ortadan kalkması ile borçlanma maliyetleri azalacak bu durumda yeni yatırımlar yapılmasına, yeni üretim tesislerinin kurulmasında ve doğrudan yatırımlar konusunda yatırımcılar için belirleyici bir faktör olacaktır. Yeni yatırımlar ile üretim artacak ve üretim artışı ile işgücüne olan talep artacaktır. Kısaca enflasyon belirsizliğinin ortadan kalkması, yatırımları ve üretimi artıracak, bu durum büyüme ve işgücünde artışı sağlayacaktır.

Türkiye ekonomisi enflasyon açısından risk barındıran bir ülke olarak ifade edilmektedir. Geçmiş dönemler incelendiğinde, enflasyon oranlarını, kalıcı bir istikrara ulaştırmadan sürdürülebilir büyümenin imkânı olmadığı açıkça görülmektedir. Türkiye ekonomisinin enflasyon ile mücadelesi uzun dönemdir devam etmektedir. Yaşanılan bir diğer sorun ise enflasyonun oranı haricinde enflasyonun yarattığı belirsizliktir. Meydana gelen belirsizlik, iş dünyası, yatırımcılar ve politika yapıcılar açısından olumsuz etkileri oldukça görünen bir husustur. Literatürde incelenen çalışmalar, yaşanılacak belirsizliklerin yatırım ve istihdam kararlarında bekleme sürecini uzattığı, kişi veya kurumların sonuçları beklediği ve bu bekleminin süresinin uzun sürdüğü de açıkça görülmektedir. Sonuç olarak, bu sürecin ekonominin durgunluğa girmesini hızlandırdığı belirtilmektedir (Öztürk, 2012, 301,302).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LİTERATÜR ÇALIŞMASI VE EKONOMETRİK UYGULAMA

3.1. Literatür Çalışması

İşsizlik, enflasyon ve büyüme kavramları, uzun yıllardır ülkelerin en önemli makroekonomik ilgi alanlarının başında gelmektedir. Tarihsel süreç içerisinde işsizlik sorunu avcı ve toplayıcı topluluklardan, Sanayi-Endüstri-Modern toplumlara kadar her dönemin önemli sorunları arasında yer almış bir kavramdır.

Enflasyon tarihine bakıldığında ise ilkel olarak milattan önce 6. yüzyıla kadar uzandığı görülmektedir. Enflasyon, büyüme ve işsizlik kavramlarına yönelik söylemler ve tartışmalar özellikle 2. Dünya savaşı sonrası hızla değişim gösteren ülkelerle birlikte tartışmaya başlanmıştır. Türkiye de uzun yıllardır enflasyon, büyüme ve işsizlik sorunlarını yaşayan en önemli ülkelerden biridir. Özellikle 1980 yılı ve sonrası yaşanan hızlı dönüşüm bu kavramları daha da önemli bir konuma getirmiştir.

Literatürde, enflasyon, işsizlik ve büyüme kavramlarını test eden ve farklı sonuçlara ulaşan birçok teorik ve ampirik çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalarda kullanılan yöntemlere baktığımızda genel olarak Granger nedensellik analizinin kullanıldığı görülmektedir.

Bu bölümde büyüme, enflasyon ve işsizlik kavramlarının incelendiği çalışmalara ait literatür yer almaktadır.

Yazar	Değişkenler	Dönem	Ülkeler	Yöntem	Sonuç
Zeynep KARAÇOR, Hüseyin ÖZER ve Taha Bahadır SARAÇ	Enflasyon ve Ekonomik Büyüme	1988-2007	Türkiye	Sınır Testi	TÜFE'ye göre hesaplanan enflasyon oranları ile ekonomik büyüme arasında hem kısa hem uzun dönemde negatif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.
Zeynep KÖSE	Ekonomik Büyüme, İşsizlik ve Enflasyon	2003-2014	Türkiye	ADF birim kök testi, Granger nedensellik analizi ve Regresyon analizi	Enflasyon ve işsizlik arasında tek yönlü ve ters bir ilişki olduğu, ekonomik büyüme ile işsizlik arasında büyümeden işsizliğe doğru ters yönlü ve pozitif bir ilişki olduğu ve Enflasyon ile işsizlik arasında yapılan Granger nedensellik testine göre karşılıklı ilişki olduğu- Regresyon analizine göre ise enflasyon ile işsizlik arasında negatif ilişki olduğu tespit edilmiştir.
Seyfettin ARTAN	Enflasyon, Enflasyon Belirsizliği ve Büyüme	1987-2003	Türkiye	ARCH ve GARCH	Ko-entegrasyon analizine göre enflasyon ve enflasyon belirsizliğindeki bir artış büyümeyi uzun dönemde olumsuz yönde etkilemektedir sonucuna ulaşılmıştır.

Doğan UYSAL ve Volkan ALPTEKİN	Büyüme ve İşsizlik	1980-2007	Türkiye	Granger nedensellik ilişkisi	Büyüme oranı ile işsizlik oranı arasında işsizlikten büyümeye doğru bir Granger nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Metin BERBER ve Seyfettin ARTAN	Enflasyon ve Ekonomik Büyüme	1987-2003	Türkiye	Birim kök testi, Nedensellik analizi ve En küçük kareler yöntemi	En küçük kareler yöntemine göre, enflasyon ile ekonomik büyüme arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu, Nedensellik analizine göre ise enflasyondan büyüme doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.
Mert TOPCU	İşsizlik ve Enflasyon	1993-2009	G8 Ülkeleri	Granger nedensellik Testi	İşsizlik ve enflasyon arasında nedensellik ilişkisi olduğu ve işsizlik oranlarının enflasyonun, enflasyon oranlarının da işsizliğin Granger nedeni olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Emine Türkan AYVAZ GÜVEN ve Yusuf Yüksel AYVAZ	Enflasyon ve İşsizlik	1990-2014	Türkiye	Durağanlık testi, Eş bütünleşme testi, Granger Nedensellik testi ve VAR analizi	Granger nedensellik testi sonucuna göre işsizlikten enflasyona doğru bir Nedensellik ilişkisi olduğu ve çalışma sonucuna göre enflasyon ile işsizlik oranı değişkenleri arasında güçlü bir ilişki olduğu ve birbirlerini etkiledikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Özer ÖZÇELİK ve Nuri USLU	Büyüme, İşsizlik ve Enflasyon	2007-2014	Türkiye	Var Modeli	Var modeli sonucuna göre, işsizlik ile ekonomik büyüme arasında güçlü bir ilişki olduğu, enflasyon ile hem işsizlik hem de ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin zayıf olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Serhat YÜKSEL	Ekonomik Büyüme, İşsizlik ve Enflasyon	1992-2014	Rusya	Eş Bütünleşme testi, Granger nedensellik analizi ve Toda Yamamoto nedensellik analizi	Yapılan analizlerin sonucuna göre Rusya'daki işsizlik oranının, Büyüme oranının sebebi olduğu belirlenmiş ve enflasyon oranından işsizlik oranına doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
Mehmet ŞENTÜRK ve Yusuf Ekrem AKBAŞ	Ekonomik Büyüme, İşsizlik ve Enflasyon	2005-2012	Türkiye	Toda Yamamoto nedensellik analizi ve Bootstrap nedensellik analizi	Yapılan analizlerin sonucuna göre, sanayi üretim endeksi ile İşsizlik oranı arasında ve işsizlik oranı ile enflasyon oranı arasında çift yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir.

Okyay UÇAN ve Gamze Nur ÇEBE	Ekonomik Büyüme, İşsizlik ve Enflasyon	2000-2016	Türkiye	Granger nedensellik Testi	Yapılan analize göre enflasyondan büyümeye ve aynı şekilde büyümeden, enflasyona doğru çift yönlü bir nedensellik ilişkisi ve işsizlikten büyümeye doğru tek yönlü bir ilişki saptanmıştır. Yapılan test sonucunda büyümeden, işsizliğe doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. İşsizlikten enflasyona ve enflasyondan işsizliğe ise çift yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Hüseyin Mualla YÜCEOL	Ekonomik Büyüme ve İşsizlik	1950-2004	Türkiye	Var Modeli	Yapılan analize göre 1950-2004 yılları arası uzun dönemde birlikte hareket etmemektedir ve aralarında nedensellik ilişkisi yoktur. Yapılan etki- tepki testi ve Varyans ayrıştırma analizlerinde ise işsizlikteki değişmelerle büyümenin etkisi zaman içerisinde gecikmeli olarak artmaktadır sonucuna ulaşılmıştır.

Hülya Kanalıcı AKAY, Nejla Adanur AKLAN ve Mehmet ÇINAR	Ekonomik Büyüme ve İşsizlik	1969-2014	Türkiye	Markov Rejim Değişim Modeli	Yapılan analize göre, Türkiye ekonomisinde Okun ilişkisinin asimetrik bir yapıya sahip olduğu tespit edilmiştir. Daralma dönemlerinde gerçekleşen büyüme, işsizliği, genişleme dönemlerinde gerçekleşen büyümeye göre daha fazla azalttığı sonucuna ulaşılmıştır.
Uğur UYGUN ve Fatih YARDIMCIOĞLU	İşsizlik ve Ekonomik Büyüme	1988-2014	Türkiye	Granger nedensellik Testi, Toda Yamamoto testi ve ARDL sınır testi	Ekonomik büyüme ve İşsizlik zaman serilerine Granger ve Toda Yamamoto testi uygulanmıştır. Yapılan analiz sonucu iki değişken arasında nedensellik olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Daha sonra ARDL sınır testi uygulanmış ve büyüme ile işsizliğin birlikte hareket ettiği sonucuna ulaşılmıştır.
Salih BARIŞIK ve Emrah İsmail ÇEVİK	Ekonomik Büyüme ve İşsizlik	1988-2008	Türkiye	Markov Rejim Değişim Modeli	Yapılan analize göre ekonomi daralma dönemindeyken fiili hasılanın potansiyel hasılanın üzerine çıkması beklentilere uygun şekilde işsizlik oranını azaltırken, genişleme döneminde hasıla ile işsizlik oranı arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

İsmet GÖÇER ve Cemalettin GEREDE	Cari Açık, Ekonomik Büyüme, Enflasyon ve İşsizlik	2000-2014	Türkiye	Granger nedensellik Testi	Uygulanan Granger nedensellik testine göre enflasyondan ekonomik büyümeye tek yönlü bir nedensellik olduğu belirlenmiştir. Çalışmanın sonucuna göre ekonomik büyüme ile cari işlemler açığı arasında ve enflasyonla da işsizlik arasında çok yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.
Hakan ÇETİNTAŞ	Enflasyon ve Büyüme	1970-1996	Türkiye	DF ve ADF Birim kök testi	Yapılan analize göre enflasyon ve büyüme arasında uzun dönemde negatif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Osman Cenk KANCA	İşsizlik ve İktisadi Büyüme	1970-2010	Türkiye	Granger nedensellik testi ve Eş bütünleşme testi	Yapılan eş bütünleşme analizine göre uzun dönemde değişkenler arasında bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Daha sonra Granger nedensellik testi uygulanmış ve büyüme oranı ile işsizlik oranı arasında karşılıklı bir nedensellik olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Ebru TOPCU	Ekonomik Büyüme ve Enflasyon	2006-2017	Türkiye	Johansen Eş bütünleşme testi ve Granger nedensellik analizi	Yapılan Johansen eş bütünleşme testi sonucuna göre değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Granger nedensellik analizine göre ise ekonomik büyümeden enflasyona doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Fatih AYHAN	İşsizlik ve İktisadi Büyüme	1970-2006	Türkiye	Granger nedensellik analizi	Yapılan analize göre büyümeden, enflasyona doğru tek yönlü bir nedensellik olduğu tespit edilmiştir.
Şahin KARABULUT	Ekonomik Büyüme ve Enflasyon	2003-2018	Türkiye	Granger nedensellik analizi	Yapılan analize göre GSYİH'nın enflasyonun nedeni olduğu ancak enflasyondan GSYİH'ya doğru bir nedensellik ilişkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Ayşegül Yılmaz UÇAN	İşsizlik ve Ekonomik Büyüme	1990-2015	Türkiye	Granger nedensellik analizi	Yapılan analize göre kısa vadede işsizlik ile büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Suna KORKMAZ ve Metehan YILGÖR	Büyüme ve İstihdam	1997-2009	Türkiye	Granger nedensellik analizi	Yapılan analize göre; incelenen dönem içerisinde büyümeden, istihdama doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Özlem KURNAZ	Enflasyon ve Büyüme	2000-2008	Türkiye	Granger nedensellik analizi	Yapılan analize göre; enflasyondan büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi olmadığı fakat büyümeden enflasyona doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Özlem KIZILGÖL	Büyüme ile İşsizlik	1988-2006	Türkiye	Granger nedensellik analizi	Yapılan analize göre; Büyümeden işsizliğe doğru tek yönlü bir nedensellik olduğu fakat işsizlikten büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Metehan YILGÖR, Hakan ÖNDES ve Eren DUMAN	Enflasyon, İşsizlik ve Büyüme	2008-2018	Avrupa Birliği üyesi 15 ülke	Granger nedensellik analizi	Yapılan analize göre; enflasyon ve işsizlik arasında karşılıklı bir ilişkiye rastlanmış, büyüme oranından enflasyon ve işsizliğe doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Salih ÖZTÜRK ve Serhat SEZEN	Ekonomik büyüme ve İşsizlik	2005-2017	Türkiye	Granger nedensellik analizi ve Engle-Granger eş bütünleşme analizi	Yapılan analize göre; enflasyon ve büyüme değişkenlerinin eş bütünleşik olduğu ve büyümeden enflasyona doğru tek yönlü bir nedensellik olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Mehmet BÖLÜKBAŞ	Ekonomik Büyüme, Enflasyon ve İşsizlik	2005-2017	Türkiye Bölgesel	Dumitrescu-Hurlin panel nedensellik testi	Yapılan analize göre; enflasyonun ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye, işsizliğin ise negatif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. On yedi farklı bölgede ise ekonomik büyüme ile enflasyon ve işsizlik arasındaki uzun dönemli ilişkilerin anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Nedenselliğin yönünün ise bölgelere göre değiştiği sonucuna ulaşılmıştır

3.2. Ekonometrik Analiz Yöntemleri ve Veri Seti

3.2.1. Veri ve Ekonometrik Yöntem

Türkiye’de ekonomik büyümenin enflasyon ve işsizlikle olan ilişkisinin incelendiği bu çalışmada, 2005-2020 yılları arası dönem için enflasyon, işsizlik ve büyüme değişkenleri kullanılmıştır. Kullanılan veri setleri, aylık olarak alınmıştır. Enflasyon değişkeni için aylık TÜFE verileri, büyüme için aylık sanayi üretim endeksi verileri, işsizlik için harmonize edilmiş işsizlik oranı verileri kullanılmıştır. Türkiye aylık sanayi üretim endeksi verisi (SUE) için, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası EVDS veri tabanından, harmonize edilmiş işsizlik oranı verileri (HIO) ve Türkiye aylık TÜFE verisi (TUFE) için Federal Reserve Economic Data’dan yararlanılmıştır.

Öncelikle tüm verilerin doğal logaritması alınarak değişken isimleri LTUFE, LHIO ve LSUE olarak kısaltılmıştır. Logaritmaları alınan serilerin birinci farklarının alınmasıyla D1LTUFE, D1LHIO ve D1LSUE verileri oluşturulmuştur. Bu seriler sırasıyla aylık enflasyon oranına, aylık harmonize edilmiş işsizlik oranına ve aylık sanayi üretim endeksi büyüme oranına karşılık gelmektedir. Çalışmada, 2005-01 ve 2020-10 dönemini kapsayan 190 gözlem sayısına sahip aylık veriler kullanılmıştır.

Çalışmada ekonomik büyüme, işsizlik ve enflasyon değişkenlerine ait değerlerin durağan olup olmadıklarını belirlemek için ilk olarak Geliştirilmiş Dickey Fuller (ADF) durağanlık testi, daha sonra Phillips- Perron (PP) durağanlık testi yapılmıştır. Durağan olmayan seriler için durağanlık sağlandıktan sonra, oluşturulan seriler vektör otoregresif model yardımıyla test edilmiş, etki-tepki analizi yapılmış ve son olarak değişkenler arasındaki ilişkiyi tespit edebilmek için Granger nedensellik testi uygulanmıştır.

Değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11. Tanımlayıcı İstatistikler

	D1LSUE	D1LHIO	D1LTUFE
Ortalama	0.005262	0.001057	0.007664
Medyan	0.005331	0.000000	0.006640
Maksimum	0.305026	0.118861	0.061140
Minimum	-0.377156	-0.128833	-0.14534
Standart Sapma	0.103857	0.048789	0.008775
Çarpıklık	-0.451733	-0.401802	1.302.133
Basıklık	3.852.547	2.710.765	9.456.438
Gözlem Sayısı	189	189	189

Tablo 12. Kullanılan Değişkenler ve Kaynakları

Değişken	Kısaltma	Kaynak
Türkiye Aylık Sanayi Üretim Endeksi (2010=100)	SUE	TCMB EVDS Veri Tabanı
Harmonize Edilmiş İşsizlik Oranı	HIO	FRED- Federal Reserve Economic Data
Tüketici Fiyatları Endeksi (2015=100)	TUFE	FRED- Federal Reserve Economic Data

Kullanılan seriler Tablo 12’de paylaşıldığı şekildedir. Büyüme değişkeni için, aylık veriler kullanılması nedeniyle Sanayi üretim endeksi kullanılmıştır. Sanayi üretim endeksi, kısaca sanayi sektöründe yer alan kuruluşların üretimlerindeki değişimleri baz alarak hazırlanan ve aylık olarak yayınlanan bir endekstir.

3.2.2. Zaman Serilerinde Durağanlık Kavramı ve Durağanlık Testi

Zaman serileri, bir değişkenin zaman içerisindeki hareketlerini gözlemleyen, gözlem sonuçlarının zamana göre dağılım gösterdiği serilerdir. Zaman serileri frekanslı seriler olup, serilerin frekansları günlük, haftalık, aylık, çeyreklik ve yıllık olarak değişen değerler alabilmektedir.

Zaman serileri analizlerinde en önemli varsayım, serilerin durağan olup olmadığıdır. Bahsedilen bu durumu bu derece önemli yapan bazı temel hususlar bulunmaktadır. Bilindiği gibi, durağan seriler zaman içerisinde değişmeyen sabit ortalama ve varyansa sahiptirler. Bu şekilde bir seri geçmiş davranışı ile ilgili oldukça az bilgi taşıdığından herhangi bir şokun etkisi geçici olacaktır ve seri ortalaması etrafında hareket edecektir. Durağan olmayan bir seri ise serinin varyansı zamanın bir fonksiyonu haline gelecek ve seri geçmişteki bir şokun etkisini kalıcı kılacaktır (Göktaş, Pekmezci ve Bozkurt, 2019, 1)

Zaman serisi verilerini kullanarak iki değişken arasında istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişki bulunabilir. Ancak bu ilişki ortak bir trendin mevcudiyetinden dolayı kaynaklanabilir. Ayrıca tüm standart istatistiksel testler, serilerin durağan olduğu durumda geçerlidir. Aksi bir durumda en küçük kareler (EKK) yönteminin kullanılması sahte ilişkiyi yansıtır. Zaman serisi verilerini içeren regresyon modelleri genellikle öngörü amacı ile kullanılmaktadır. Durağan olmayan seriler ile yapılan testler öngörülerin doğruluğunu tartışmaya açmaktadırlar (Göktaş, Pekmezci ve Bozkurt, 2019, 1)

Dolayısıyla geleceğe yönelik yapılacak öngörüler, serilerin durağan olmadığı durumlarda anlamsız olacaktır. Seriler durağan ise geleceğe yönelik yapılacak öngörüler anlamlı olacaktır. Değişkenler arasında ekonometrik olarak anlamlı ilişkiler elde edebilmek için serilerin durağan olması önemlidir. Eğer seriler durağan ise öngörüler serinin ortalamasına, öngörü hatalarının varyansı da serinin varyansına doğru yaklaşacaktır. Eğer seri durağan değilse otokorelasyonlar önemli bir ölçüde sıfırdan sapma gösterecektir.

Durağan olmayan zaman serilerinin geçmiş ve gelecek yapısı zamana bağlı olarak değişen ortalama ya da varyansa sahip olduğundan basit bir cebirsel model ile ifade etmek mümkün değildir. Bu şekilde seriler kullanılarak yapılan regresyon çözümlemesi sonuçları incelendiğinde determinasyon katsayısı oldukça yüksek ve t istatistikleri anlamlıdır, ancak Durbin-Watson değeri küçüktür. Bu durumda ise standart t ve F istatistikleri gerçek değerlerinden daha yüksek çıkmakta ve sonuçların yanlış yorumlanmasına neden olmaktadır. Bundan dolayı t ve F testleri geçerli

olmamaktadır. Değişkenler ile kurulan regresyon eşitliği de sahte regresyona yol açmakta, test istatistiklerinin bir biçimde büyümesine ve geçersiz hale gelmesine neden olmaktadır. Bu durumda yapılan hipotez testleri de yanıltıcı sonuçlar vermektedir (Göktaş, Pekmezci ve Bozkurt, 2019, 1).

Kısaca durağan olan ve durağan olmayan seriler arasındaki bazı farklar şunlardır;

Durağan serilerde;

- Serinin uzun dönem dalgalanmaları olsa bile ortalamaları sabittir.
- Serinin varyansı zamana bağlı olarak değişmez ve sonludur.
- Gecikme zamanı uzadıkça, katsayılar sıfıra gitme eğilimi gösterir.

Durağan olmayan serilerde;

- Serinin uzun dönemde döneceği bir ortalama değeri yoktur.
- Zaman sonsuza yaklaştığında varyans zamana bağlı ve sonsuza yaklaşır.
- Otokorelasyon değerleri hemen sıfıra yaklaşmaz ve yavaş yavaş azalır (Göktaş, Pekmezci ve Bozkurt, 2019, 2).

Bir serinin durağan olması, geleceğe yönelik yapılacak tahminler açısından önemli bir koşuldur. Ancak incelenen zaman serilerinin birçoğunun bu koşulu sağlamadığı görülmektedir. Bu durumda ilk olarak serinin durağan olup olmadığı tespit edildikten sonra durağan olmayan seriyi durağan hale getirmek gerekmektedir. Değişkenlerin durağan olup olmadığını test etmek amacıyla birçok araç geliştirilmiştir (Göktaş, Pekmezci ve Bozkurt, 2019, 5). Çalışmamızda serilerin durağan olup olmadığı, genişletilmiş Dickey- Fuller (ADF) testi ve Phillips- Perron (PP) testi ile incelenmiştir.

3.2.3. Genişletilmiş Dickey- Fuller (ADF) Testi

Dickey-Fuller (DF) birim kök testi uygulanırken serilerin hata terimlerinde otokorelasyon olup olmama sorunu ile karşılaşmak olabildiğince mümkündür. Eğer hata terimlerinde otokorelasyon varsa DF denklemlerinin en küçük kareler tahminleri faal değildir ve bu durumda DF testleri kullanılamaz ve zaman serileri AR (1) süreçle

ifade edilemez. Otokorelasyon sorununu yok etmek için DF denkleminin sağ tarafına otokorelasyonu gidermeye yetecek kadar bağımlı değişkenin gecikmeli değeri ilave edilmektedir. Daha sonra DF denklemi daha yüksek dereceden otoregresif süreçleri inceleyen ADF denklemine dönüşmektedir. Bu yeni denklem tahmin edilen denklemlerdeki bağımlı değişkenin gecikmelerinin bağımsız değişkenler olarak modele katılmasını ve otokorelasyonun ortadan kaldırılmasını içermektedir (Göktaş, Pekmezci ve Bozkurt, 2019, 12).

ADF testi DF testinde, otokorelasyonu çözmek için denklemin sağına bağımlı değişkenin gecikmelerinin eklendiği ve meydana gelen yeni modele uygulanan teste denilmektedir. ADF testi Said ve Dickey (1984) makalesine dayanmaktadır (Uğurlu, 2009, 11).

Otokorelasyonu önlemek için geliştirilen ADF yaklaşımına göre oluşturulacak model şu şekilde formüle edilecektir;

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \alpha Y_{(t-1)} + \alpha_1 + \omega_t \quad (1)$$

Denklemden; t zaman serisini, ω hata terimini ve Δ ise farkı temsil etmektedir. ADF testi sabit varyans varsayımına dayanmaktadır ve gecikme uzunluğu yapılacak testin güvenilirliği açısından önem teşkil etmektedir (Pektaş, Şeker ve Yılmaz, 2019, 5).

Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) testinin hipotezleri ise şu şekildedir;

Ho: Birim kök vardır ve seri durağan değildir.

Ha: Birim kök yoktur ve seri durağandır.

Ekonomik büyüme, enflasyon ve işsizlik değişkenlerinin durağan olup olmadıklarının tespiti için genişletilmiş Dickey- Fuller (ADF) birim kök testi uygulanmıştır.

Tablo 13'te ADF testi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 13. ADF Test Sonuçları

Değişkenler	ADF
LSUE	-2.560843[13] (t+s)
LHIO	-3.777020*** [12] (t+s)
LTUFE	7.244582[4] (n)
D1LSUE	-3.338534 *** [12] (n)
D1LHIO	-3.647723 *** [14] (n)
D1LTUFE	-8.449740 *** [3] (t+s)

NOT: (t+s)= trend ve sabitli model, (s)= sabitli model, (n)=trendsiz ve sabitsiz model
[] =ADF testinde gecikme uzunluğu, (ADF testinde gecikme uzunluğu Schwarz kriterine göre alınmıştır), L= Doğal logaritması alınmış seri, D1= Birinci dereceden farkı alınmış seri.
***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini temsil etmektedir.

Serilerin durağanlık durumlarının belirlenebilmesi için serilere ait korelogramlar incelenmiş ve incelenen serilerden LHIO değişkeni dışındaki serilerin düzey değerlerinde durağan olmadıkları ancak birinci dereceden farklarının alındığında durağanlaştıkları gözlenmiştir.

Tablo 13'te yer alan ADF test sonuçlarına göre, logaritması alınan serilerin birinci farkının alınmasıyla serilerin durağanlaştığı görülmektedir

3.2.4. Phillips- Perron (PP) Testi

Phillips Perron tarafından 1988 yılında geliştirilmiş Phillips- Perron (PP) testi ADF birim kök testinin geliştirilmesi ile meydana gelmiştir.

DF testi zaman serilerinin AR özelliğini dikkate alır. Burada testin gücü yanlış olan hipotezi reddetme ihtimali ile belirlenir. DF testlerinin gücü bundan dolayı düşüktür, çünkü bu test birim kökü ve yakın birim kökü ayırt etmede yetersizdir. Bir başka deyişle p katsayısı 1'e eşitken birim kök vardır ancak p katsayısı 0.98'e eşitse birim kök yoktur ve DF testine göre seri durağan olarak kabul edilir. Fakat bu tam olarak doğru değildir ve seride yakın birim kök olduğunu ifade etmektedir. Testin yanlış olması yakın birim kök olduğunda problem yaratmaktadır. Meydana gelen bu problem

ADF denklemindeki ilave farklarının denkleme eklenmesi ile ortadan kaldırılabilir. ADF testinde hata terimlerinin beyaz gürültü şartlarını sağlaması için gecikme sayısı artırılmaktadır. Bu durumda ΔY_t 'nin aşırı sayıda gecikmesi modele ilave edilir. Schwert (1988) Monte Carlo çalışmasında otokorelasyonu düzeltme derecesinin örneklem büyüklüğüyle birlikte artmaması halinde testlerde önemli derecede boyut bozukluğu meydana geleceğini göstermektedir (Göktaş, Pekmezci ve Bozkurt, 2019, 14).

Yukarıda bahsedilen eksiklikler Phillips- Perron (1988) tarafından eleştirilmiş ve ADF testini genelleştirerek hata terimini bağımlı ve değişen varyanslı durum için incelenmiştir. Yani PP testinde hatalara ait varsayımlar önceki testlere göre daha esnektir. Bu test, veri üretme prosesinde yer alan ilave elemanları regresyon modelinde yer vererek standart test istatistikleri için parametrik olmayan bir düzeltme ile otokorelasyonu incelemeyi önermektedir. Bu yöntem tahmin sonrasında test istatistiklerini düzenlemek yerine otokorelasyonlu hata terimlerinin sonuçlar üzerindeki etkisini dikkate almaktadır. Bunun için modele bağımlı gecikmeler yerine düzeltme faktörü eklenerek test istatistiği asimptotik olarak düzeltilir.

EKK yöntemi sonucu tahmin edilen hatalar $\epsilon_t = \delta \epsilon_{t-1} + k_t$ eşitliğinde yerine konur. Test istatistiği düzeltilirken δ_ϵ^2 ve $\delta^{2'}$ 'nin tutarlı tahminçileri olan s_k^2 ve s_{Tl}^2 kullanılır. Burada PP, varyansı ve otokorelasyonu düzelten Newey- West ($w_{sl} = 1 - \frac{s}{l+1}$) tahminçisinin kullanılmasını önermiştir. ι Otokorelasyonu ortadan kaldıracak şekilde seçilmelidir (Göktaş, Pekmezci ve Bozkurt, 2019, 15).

$$s_k^2 = T^{-1} \sum_{t=1}^T K_t^2 \quad s_{Tl}^2 = T^{-1} \sum_{t=1}^T k_t^2 + 2T^{-1} \sum_{s=1}^l w_{sl} \sum_{t=s+1}^T k_t K_{t-s} \quad (2)$$

DF bağımsızlık ve homojenlik varsayımı yerine PP testi hataların zayıf bağımlı ve heterojen bir yapıya sahip olabileceğini ileri sürmüştür. PP testi DF testlerine dayanır. Özellikle test istatistiğinin limit dağılımı hataların korelasyon yapısına bağlıdır (Göktaş, Pekmezci ve Bozkurt, 2019, 15).

Phillips-Perron (PP) testinin hipotezleri ise şu şekildedir;

H_0 : Birim kök vardır ve seri durağan değildir.

Ha: Birim kök yoktur ve seri durağandır.

Ekonomik büyüme, enflasyon ve işsizlik değişkenlerinin durağan olup olmadıklarının tespiti için Phillips-Perron (PP) birim kök testi uygulanmıştır.

Tablo 14’te PP testi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 14. Phillips- Perron (PP) Test Sonuçları

Değişkenler	PP
LSUE	1.922345 [18] (n)
LHIO	0.168930[13] (n)
LTUFE	7.244582 [4] (n)
D1LSUE	-29.75209 *** [18] (n)
D1LHIO	-5.562095 *** [18] (n)
D1LTUFE	-10.24902 *** [18] (s)

NOT: (t+s)= trend ve sabitli model, (s)= sabitli model, (n)=trendsiz ve sabitsiz model
[] =PP testinde bant genişliği, (PP testinde bant genişliği Newey- West metoduyla ölçülmüştür),
L= Doğal logaritması alınmış seri, D1= Birinci dereceden farkı alınmış seri.
***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini temsil etmektedir.

Serilerin durağanlık durumlarının belirlenebilmesi için serilere ait korelogramlar incelenmiş ve incelenen serilerin düzey değerlerinde durağan olmadıkları ancak birinci dereceden farklarının alındığında durağanlaştıkları gözlenmiştir.

Tablo 14’te yer alan PP test sonuçlarına göre, logaritması alınan serilerin birinci farkının alınmasıyla serilerin durağanlaştığı görülmektedir.

3.2.5. Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Uygun gecikme uzunluğunun belirlenebilmesi için model seçim kriterlerinden yararlanılmıştır. Tablo 15’te seçim kriterinin sonuçları görülmektedir. Veriler aylık olduğu için 18 gecikme üzerinden uygun gecikme uzunluğu belirlenmiştir. Burada LR, FPE ve AIC kriterlerinden biri baz alınarak uygun gecikme uzunluğu seçilebilir.

Tablo 15. Uygun Gecikme Uzunluğu Sonuçları

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	987.7325	NA	2.00e-09	-11.51734	-11.46222	-11.49497
1	1058.879	138.9655	9.66e-10	-12.24420	-12.02374	-12.15475
2	1104.736	87.95830	6.28e-10	-12.67527	-12.28945	-12.51872
3	1131.581	50.55053	5.10e-10	-12.88399	-12.33282*	-12.66035
4	1148.602	31.45401	4.64e-10	-12.97780	-12.26128	-12.68707
5	1157.803	16.68089	4.64e-10	-12.98016	-12.09829	-12.62233
6	1179.723	38.96842	3.99e-10	-13.13126	-12.08404	-12.70635
7	1190.320	18.46683	3.92e-10	-13.14994	-11.93737	-12.65793
8	1198.604	14.14670	3.96e-10	-13.14157	-11.76365	-12.58247
9	1211.952	22.32352	3.78e-10	-13.19242	-11.64914	-12.56622
10	1233.300	34.95604	3.28e-10	-13.33684	-11.62822	-12.64355
11	1255.363	35.35354	2.83e-10	-13.48963	-11.61566	-12.72925
12	1272.143	26.29697*	2.59e-10*	-13.58061*	-11.54129	-12.75314*
13	1274.926	4.264264	2.80e-10	-13.50790	-11.30323	-12.61334
14	1280.343	8.110873	2.94e-10	-13.46601	-11.09598	-12.50435
15	1291.471	16.26875	2.89e-10	-13.49089	-10.95551	-12.46214
16	1297.006	7.897300	3.04e-10	-13.45036	-10.74963	-12.35452
17	1305.758	12.18106	3.08e-10	-13.44746	-10.58138	-12.28453
18	1311.680	8.034944	3.23e-10	-13.41146	-10.38003	-12.18144

3.2.6. Vektör Otoregresif (VAR) Analizi

İktisat çalışmalarında bazı olayları açıklayabilmek için tek denklemliler modelleri eksik kalabilmektedir. Çünkü değişkenler arasında çok yönlü ve kompleks bir ilişki bulunabilir. Böyle bir durumda, değişkenler arasındaki çok yönlü ve karmaşık ilişkiyi açıklayabilmek amacıyla genellikle vektör otoregresif model kullanılmaktadır. Vektör otoregresif model, 1980 yılında Sims tarafından geliştirilmiştir (Sarıkovanlık, Koy, Akkaya vd., 2019, 107).

Sims (1980) tarafından geliştirilen model Granger nedensellik testini temel olarak alır ve modelde iki içsel değişken varsa bunların her biri hem kendi hem de diğer içsel değişkenin belli bir zaman kadar ki gecikmeli değerleri ile ilişkilendirir (Ertek, 2000, 404).

Vektör otoregresif model, tek değişkenli zaman serileri modelleri arasında bir tür melez olarak düşünülebilecek regresyon modelidir. Ayrıca VAR modelinde

değişkenler içsel ve dışsal olarak ayrılmadığı için belirlenme sorunu bulunmamaktadır.

İktisadi modellerde, değişkenlerin içsel ve dışsal olarak ayrımının yapılamadığı durumlarda, Vektör otoregresif modeller kullanılmaktadır. VAR modellerinde sistem içerisinde içsel ve dışsal ayrım yapılmaması modelin sıklıkla kullanılmasına neden olmaktadır.

Vektör otoregresif model, tek değişkenli otoregresif (AR) modellerini genelleştiren ekonometrik bir modeldir. Modeldeki tüm değişkenler, model içerisindeki değişkenin kendi gecikmeleri ve diğer tüm değişkenlerin gecikmelerine bağlı olarak, değişkenin gelişimini açıklayan her bir değişken için bir denklemlerle simetrik olarak ele alınmaktadır (Sarıkovanlık, Koy, Akkaya vd., 2019, 107).

VAR modelleri, yapısal model üzerinde herhangi bir kısıtlama yaratmaksızın dinamik ilişkileri verebildiği için, zaman serileri için sıklıkla tercih edilmektedir (Keating, 1990, 454).

En basit model sadece iki değişkeni bulunan (y_{1t} ve y_{2t}) iki değişkenli bir Vektör otoregresif modeldir.

$$y_{1t} = \beta_{10} + \beta_{11}y_{1t-1} + \alpha_{11}y_{2t-1} + v_{1t} \quad (3)$$

$$y_{2t} = \beta_{20} + \beta_{21}y_{2t-1} + \alpha_{21}y_{1t-1} + v_{2t} \quad (4)$$

Veya;

$$\begin{pmatrix} y_{1t} \\ y_{2t} \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} \beta_{10} \\ \beta_{20} \end{pmatrix} + \begin{pmatrix} \beta_{11} & \alpha_{11} \\ \beta_{21} & \alpha_{21} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} y_{1t-1} \\ y_{2t-1} \end{pmatrix} + \begin{pmatrix} v_{1t} \\ v_{2t} \end{pmatrix} \quad (5)$$

$$y_{1t} = \beta_0 + \beta_1 y_{t-1} + v_t \quad (6)$$

Şeklinde ifade edilebilir (Sarıkovanlık, Koy, Akkaya vd., 2019, 108).

VAR modeli oluşturulurken, model içerisinde aşırı değerler içeren serilerin olduğu görülmüştür. Tespit edilen aşırı değerlerin model içerisindeki etkisinin kontrol edilebilmesi için kukla değişkenler kullanılmıştır. Modelde tespit edilen, 2018:5,

2020:4, 2020:5, 2020:6 dönemlerine sırasıyla; Kukla1, Kukla2, Kukla3 ve Kukla4 modelleri eklenerek aşırı değerlerin kontrol edilmesi sağlanmıştır. Bu ise sonuçların tutarlılığını artırmıştır.

Tablo 16. VAR Modeli Sonuçları

	D1LSUE	D1LHIO	D1LTUFE		D1LSUE	D1LHIO	D1LTUFE
D1LSUE(-1)	-0.676447 (0.08353) [-8.09839]	-0.164806 (0.03926) [-4.19739]	-0.031140 (0.01126) [2.76611]	D1LTUFE(-1)	-0.513813 (0.55227) [-0.93036]	0.053542 (0.25960) [0.20624]	0.198313 (0.07443) [2.66434]
D1LSUE(-2)	-0.429350 (0.10506) [-4.08667]	-0.115277 (0.04939) [-2.33423]	0.037958 (0.01416) [2.68072]	D1LTUFE(-2)	0.132567 (0.56632) [0.23408]	0.035445 (0.26621) [0.13315]	-0.145293 (0.07633) [-1.90359]
D1LSUE(-3)	-0.352820 (0.10251) [-3.44179]	-0.090469 (0.04819) [-1.87746]	0.043966 (0.01382) [3.18230]	D1LTUFE(-3)	-0.246209 (0.59345) [-0.41487]	0.373588 (0.27896) [1.33921]	0.029566 (0.07998) [0.36966]
D1LSUE(-4)	-0.302659 (0.09836) [-3.07696]	-0.129162 (0.04624) [-2.79347]	0.038101 (0.01326) [2.87404]	D1LTUFE(-4)	0.711660 (0.58404) [-1.21851]	-0.209311 (0.27454) [-0.76242]	0.113284 (0.07871) [-1.43919]
D1LSUE(-5)	-0.338259 (0.09876) [-3.42507]	-0.148600 (0.04642) [-3.20097]	0.027666 (0.01331) [2.07860]	D1LTUFE(-5)	0.400818 (0.60537) [0.66211]	0.464550 (0.28456) [1.63251]	-0.024328 (0.08159) [-0.29818]
D1LSUE(-6)	-0.384800 (0.09922) [-3.87842]	-0.134599 (0.04664) [-2.88603]	0.027795 (0.01475) [2.07860]	D1LTUFE(-6)	-0.103781 (0.60554) [-0.17139]	-0.424244 (0.28464) [-1.49044]	0.027852 (0.08161) [0.34128]
D1LSUE(-7)	-0.413758 (0.10945) [-3.78018]	-0.163583 (0.05145) [-3.17940]	0.044927 (0.01475) [3.04553]	D1LTUFE(-7)	0.390353 (0.60182) [0.64862]	0.379949 (0.28290) [1.34307]	0.048296 (0.08111) [0.59544]
D1LSUE(-8)	-0.337474 (0.12327) [-2.73760]	-0.134835 (0.05795) [-2.32688]	0.041405 (0.01661) [2.49214]	D1LTUFE(-8)	-1.317526 (0.60256) [-2.18655]	0.174249 (0.28324) [0.61519]	-0.075442 (0.08121) [-0.92898]
D1LSUE(-9)	-0.223628 (0.12227) [-1.82896]	-0.088385 (0.05748) [-1.53780]	0.026276 (0.01648) [1.59454]	D1LTUFE(-9)	0.211410 (0.59651) [0.35441]	0.351138 (0.28040) [1.25227]	0.018015 (0.08039) [0.22408]
D1LSUE(-10)	-0.220515 (0.11412) [-1.93228]	-0.109888 (0.05364) [-2.04843]	0.042555 (0.01538) [2.76678]	D1LTUFE(-10)	-0.924709 (0.58822) [-1.57204]	0.445050 (0.27650) [1.60956]	-0.022951 (0.07928) [-0.28950]
D1LSUE(-11)	-0.229241 (0.10598) [-2.16311]	-0.188835 (0.04982) [-3.79062]	0.016985 (0.01428) [1.18915]	D1LTUFE(-11)	0.852418 (0.57263) [1.48859]	-0.578343 (0.26918) [-2.14857]	0.023224 (0.07718) [0.30092]
D1LSUE(-12)	-0.330816 (0.08333) [3.97000]	-0.147097 (0.03917) [-3.75533]	0.007611 (0.01123) [0.67771]	D1LTUFE(-12)	-0.415497 (0.54695) [-0.75966]	0.239262 (0.25710) [0.93060]	0.099382 (0.07372) [1.34819]

D1LHIO(-1)	-0.856459 (0.17931) [-4.77633]	0.524787 (0.08429) [6.22604]	0.041568 (0.02417) [1.72006]				
D1LHIO(-2)	0.112878 (0.20867) [0.54095]	0.058217 (0.09809) [0.59352]	0.008815 (0.02812) [0.31344]	C	0.038280 (0.01313) [2.91649]	-0.001683 (0.00617) [-0.27285]	0.005127 (0.00177) [2.89809]
D1LHIO(-3)	0.019654 (0.19735) [0.09959]	-0.633066 (0.09277) [-6.82418]	0.026663 (0.02660) [1.00243]	KUKLA 1	0.054889 (0.05721) [0.95935]	-0.006043 (0.02689) [-0.22471]	0.056122 (0.00771) [7.27819]
D1LHIO(-4)	-0.284212 (0.22329) [-1.27284]	0.322616 (0.10496) [3.07366]	0.053055 (0.03009) [1.76299]	KUKLA 2	-0.223952 (0.06516) [-3.43702]	-0.086619 (0.03063) [-2.82802]	0.016681 (0.00878) [1.89954]
D1LHIO(-5)	0.269444 (0.22964) [1.17335]	-0.013426 (0.10794) [-0.12438]	0.034753 (0.03095) [-1.12291]	KUKLA 3	0.279195 (0.06855) [4.07278]	-0.018216 (0.03222) [-0.56530]	0.023012 (0.00924) [2.49078]
D1LHIO(-6)	-0.342048 (0.22240) [-1.53797]	-0.450870 (0.10454) [-4.31275]	-0.012584 (0.02997) [-0.41983]	KUKLA 4	-0.418894 (0.05408) [-7.74583]	-0.001900 (0.02542) [-0.07475]	0.000318 (0.00729) [0.004357]
D1LHIO(-7)	-0.3424094 (0.23050) [-1.40604]	0.143450 (0.10835) [1.32394]	0.035193 (0.03107) [1.13287]	R squared	0.823148	0.827382	0.565537
D1LHIO(-8)	-0.213733 (0.23131) [-0.92399]	-0.107970 (0.10873) [-0.99298]	-0.020860 (0.03118) [-0.66912]	Adj R squared	0.771133	0.776612	0.437754
D1LHIO(-9)	0.343694 (0.22026) [1.56040]	-0.280544 (0.10354) [-2.70960]	0.071702 (0.02969) [2.41540]	S.E. Equation	0.049630	0.023329	0.006689
D1LHIO(-10)	-0.402036 (0.20809) [-1.93207]	0.252765 (0.09781) [2.58413]	-0.016214 (0.02804) [-0.57816]	F statistic	15.82515	16.29668	4.425761
D1LHIO(-11)	0.296897 (0.21315) [1.39293]	0.043380 (0.10019) [-0.43297]	0.001947 (0.02873) [0.06779]	Akaike AIC	-2.968663	-4.478427	-6.976966
D1LHIO(-12)	0.015191 (0.17064) [-0.08902]	0.096390 (0.08021) [1.20167]	0.012974 (0.02300) [-0.56414]	Schwarz SC	-2.232944	-3.742709	-6.241248

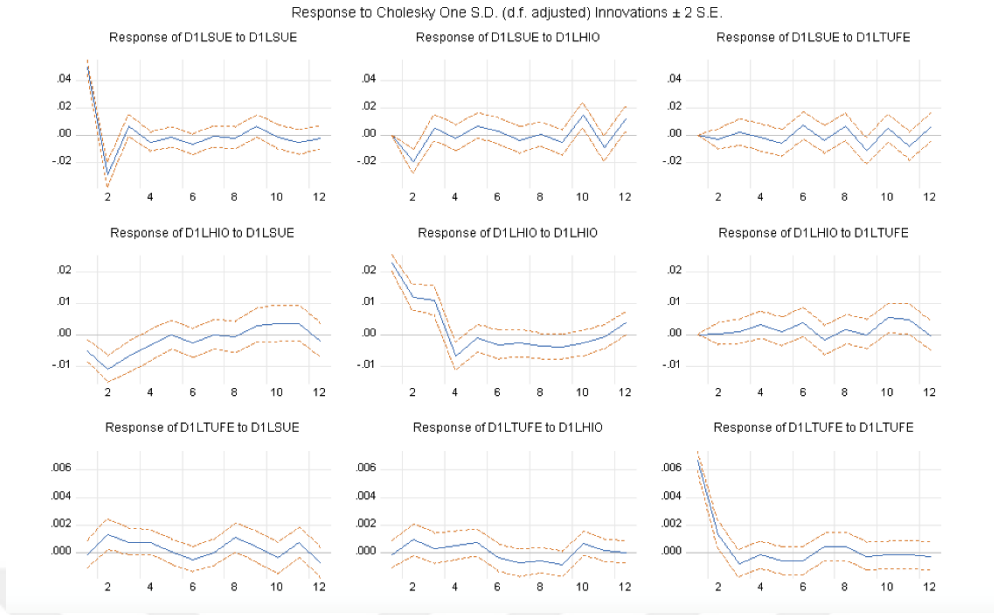
VAR modeli sonuçlarının yorumlanması tek başına pek anlamlı olmayacağından dolayı, Etki-tepki analizi yapılacak ve yapılan iki analizin sonuçlarına göre yorumlar yapılacaktır.

VAR modeline göre bir diğer durum ise şöyledir, VAR literatüründe yaygın olarak belirtilen duruma göre, Sonuçların güvenilir olması modelde kullanılan serilerin durağan olmasına bağlıdır. Modelin bütün halinde durağan olduğu ise modelden elde edilen karakteristik polinomun ters köklerine bakılarak tespit edilebilir (Kayahan ve Hepaktan, 2016,177).

3.2.7. Etki Tepki Analizi

F testi sonuçları, belirli bir değişkenin değerinde meydana gelecek değişiklikleri, model içerisinde bulunan diğer değişkenler üzerinde olumlu ya da olumsuz bir etkisi olup olmadığını veya değişkenin model içerisinde ne kadar çalıştığını varsaymaktadır (Sarıkovanlık vd., 2019, 112).

Etki-tepki sonuçları, model içerisindeki değişkenlerin hepsine şoklar vererek VAR'daki bağımlı değişkenlerin tepkilerini izlemektedir. Bundan dolayı, her bir denklemden ayrı ayrı her bir değişken için, hataya bir birim şok uygulanır ve zaman içerisinde VAR sistemi üzerindeki etkileri not alınır. Bu şekilde bir sistemde g değişkenleri var ise, toplam g^2 etki-tepki üretilebilir. Bunun uygulamada elde edilme biçimi ise VAR modelinin bir VMA olarak ifade edilmesidir (Sarıkovanlık vd., 2019, 112)

Şekil 6. Etki- Tepki Analiz Sonuçları

- D1LSUE’de meydana gelecek bir standart sapmalık şok karşısında, D1LHIO değişkeninin 4. döneme kadar negatif yönlü tepki verdiği, diğer dönemlerde ise tepkilerin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir.
- D1LSUE’de meydana gelecek bir standart sapmalık şok karşısında, D1LTUFE değişkeninin yalnızca ikinci dönemde pozitif ve anlamlı bir tepki verdiği görülmektedir.
- D1LHIO’da meydana gelecek bir standart sapmalık şok karşısında, D1LSUE değişkeninin tepkisi ikinci dönemde negatif yönlü iken bu tepki 10. dönemde pozitive dönmüştür. Diğer dönemlerde ise istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir.
- D1LHIO’da meydana gelecek bir standart sapmalık şok karşısında, D1LTUFE değişkeninin 10. döneme kadar güven aralığının sıfırı içermesinden dolayı tepkinin istatistiksel olarak anlamsız olduğu, 10. dönemden sonrası pozitif yönlü tepki verdiği görülmektedir.
- D1LTUFE’de meydana gelecek bir standart sapmalık şok karşısında, D1LSUE değişkeninin istatistiksel olarak anlamlı bir tepki vermediği görülmektedir.

- D1LTUFE’de meydana gelecek bir standart sapmalık şok karşısında, D1LHIO değişkeninin istatistiksel olarak anlamlı bir tepki vermediği görülmektedir.

Etki-tepki analiz sonuçlarını Okun yasası ve Phillips eğrisi açısından incelediğimizde;

Okun yasasının incelenen dönem içerisinde Türkiye’de geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Okun yasasına göre reel büyüme oranının yüksek olduğu yıllarda işsizlik oranlarının düşeceği, reel büyüme oranının düşük olduğu yıllarda işsizlik oranlarının artacağı belirtilmektedir. D1LSUE ve D1LHIO değişkenleri arasında yaptığımız etki tepki sonuçlarına baktığımızda güven aralığı sınırlarının da dikkate alınması durumunda ilk 4 dönem negatif yönlü tepki verdiği, 4. dönemden sonra istatistiksel olarak anlamsız olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Phillips eğrisi açısından etki tepki analizleri yorumlandığında incelenen dönem içerisinde Phillips eğrisinin Türkiye’de geçerli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Phillips eğrisine göre işsizlik oranı ile enflasyon oranı arasında kısa dönem içerisinde negatif yönlü bir ilişki vardır. İşsizlik oranı düşürülmek isteniyorsa enflasyon oranının yükselmesine izin verilmesi, enflasyon oranı düşürülmek isteniyorsa işsizlik oranının yükselmesine izin verilmesi gerekmektedir. D1LHIO ve D1LTUFE değişkenleri arasında yaptığımız etki tepki sonuçlarına baktığımızda incelenen dönem içerisinde Phillips eğrisinin geçerli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Phillips eğrisi enflasyonla işsizlik arasındaki kısa dönem ilişkisiyi incelediği için etki tepki analizinde tepkinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmekte ve incelenen dönem içerisinde Phillips eğrisinin Türkiye ekonomisinde geçerli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

3.2.8. Çoklu Doğrusal Bağıntı Testi

Regresyon modelinde birden çok bağımsız değişken olduğunda, bağımsız değişkenler arasında korelasyonun düşük olması istenir. Değişkenler arasındaki basit doğrusal korelasyon katsayısı yüksek olduğunda (1’e yakın) çoklu doğrusal bağıntı sorunu olmaktadır. Bu istenmeyen bir durumdur ve bağımsız değişkenlerin gerçekte bağımsız olmadıkları anlamına gelmektedir ve regresyonun hatalı sonuçlar vermesine

sebebe olmaktadır. Bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi analiz eden başlıca yöntemlerden biri, Varyans ayrıştırma faktörüdür. VIF, bir değişkenin regresyondaki standart hataya ne kadar katkıda bulunduğunu ölçer. Önemli bir sorun olduğunda VIF değeri yüksek olacaktır (Sarıkovanlık, vd., 2019, 53).

Korelasyon katsayısı sıfıra yakın olduğunda, VIF yaklaşık 1 değerini alacaktır. Veriler arasında %30 korelasyon olması durumunda VIF: 1,099, %50 korelasyon olması durumunda VIF: 1,333, %70 korelasyon olması durumunda VIF:1,96 olarak hesaplanmaktadır. Genel olarak 1 ile 5 arasında VIF değerleri orta düzey korelasyona sahip olup, çoklu doğrusal bağlantı problemi olmadığı anlamına gelmektedir (Sarıkovanlık, vd., 2019, 54).

Tablo 17. Çoklu Doğrusal Bağını Sonuçları

Değişken	Değişken Katsayısı	Merkezsiz Varyans Enflasyon Faktörü	Mekezli Varyans Enflasyon Faktörü
D1LHIO	0.023507	1.006416	1.005941
D1LTUFE	0.726760	1.777480	1.005941
C	9.82E-05	1.774955	NA

Değerler 1 ile 5 arasında olduğundan dolayı, çoklu doğrusal bağlantı sorunu yoktur.

3.2.9. White Testi

Tahmin edilen VAR modelinde, varyansların tüm gözlemlerde aynı olduğunu, Değişen varyans sorununun olmadığını belirlemek için White değişen varyans testi uygulanmıştır.

Tablo 18. White Testi Sonuçları

Ki- kare	Standart dağılım	Olasılık Değeri	
455.8310	456	0.4934	

Bağımlı	R-kare	F (76,99)	Olasılık	Ki- kare (76)	Olasılık
Res1*res1	0.558835	1.650075	0.0097	98.35493	0.0433
Res2*res2	0.423809	0.958133	0.5746	74.59041	0.5243
Res3*res3	0.451492	1.072232	0.3698	79.46260	0.3705
Res2*res1	0.387116	0.822781	0.8127	68.13242	0.7281
Res3*res1	0.423773	0.957992	0.5749	74.58412	0.5245
Res3*res2	0.329253	0.639429	0.9788	57.94852	0.9387

Tablo 18’de yer alan White testi sonuçlarına bakıldığı zaman olasılık değerinin %5 anlamlılık düzeyinden büyük olduğu ve Ki- kare olasılık değerlerinin de %5 anlamlılık düzeyinden büyük olduğu görülmektedir. Bu durumda %5 anlamlılık düzeyinde, kurulan modelde değişen varyansın olmadığını belirten H0 hipotezi kabul edilir. Bir diğer ifadeyle %5 anlamlılık düzeyinde, modelimizde değişen varyans sorunu olmadığı tespit edilmiştir.

3.2.10. Var Granger Nedensellik Testi

Değişkenler arasındaki bir diğer ekonometrik bağlantı ise nedensellik ilişkisidir. Granger tarafından 1969 yılında geliştirilen Granger nedensellik testi iki değişken arasında zamana bağlı olarak gecikmeli ilişkinin varlığında ilişkinin nedenselliğinin yönünü belirlemek için kullanılır. Granger değişkenler arasındaki nedenselliği gösteren basit bir test geliştirmiştir. Y’nin öngörüsü, X’in geçmiş değerlerinin kullanıldığı durumda X’ in geçmiş değerlerinin kullanılmadığı duruma göre daha başarılı ise (diğer terimler değişmezken) X, Y’nin Granger nedenidir (Sarıkovanlık, vd., 2019, 113).

Granger nedensellik analizi, iki değişken arasında nedensellik ilişkisinin varlığını ve nedensellik ilişkisinin yönünü belirlemektedir. ‘Y’nin öngörüsü, X’ in geçmiş değerleri kullanıldığında, X’ in geçmiş değerleri kullanılmadığı duruma göre daha başarılıysa X, Y’nin Granger nedenidir’ olarak açıklanmaktadır.

Granger nedensellik testi genel olarak aşağıdaki basit bir vektör otoregresyon (VAR) sisteminin tahminine dayanmaktadır.

$$X_t = \sum_{i=1}^p a_i Y_{t-i} + \sum_{j=1}^p \beta_j X_{t-j} + \epsilon_{1t} \quad (7)$$

$$Y_t = \sum_{i=1}^q \gamma_i Y_{t-i} + \sum_{j=1}^q \delta_j X_{t-j} + \epsilon_{2t} \quad (8)$$

Burada hataların ϵ_{1t} ve ϵ_{2t} ilişkisiz olduğu varsayılmaktadır. Değişkenlerin her biri bağımlı değişken olarak modelin sol tarafında yer almaktadır ve kendisi ile diğer değişkenin gecikmeleriyle model kurulmaktadır. X_t 'in Y_t 'ye neden olup olmadığının sorusunda Granger yaklaşımı geçmiş Y_t değerleri ile şu anki Y_t 'nin ne kadarının açıklanabildiği ve bunun yanında X_t 'in gecikmeli değerlerinin eklenmesi ile bu açıklamanın artıp artmadığı araştırılmaktadır (Göktaş vd., 2019, 60).

Aşağıda paylaşılan VAR Granger nedensellik testi sonuçları gösterilmektedir. Bağımlı değişkenin D1LSUE, bağımsız değişkenlerin D1LTUFE ve D1LHIO olarak gösterildiği 3 eşitlik üzerinden yapılan nedensellik sınama sonuçları yer almaktadır.

Tablo 19. Var Granger Nedensellik/Blok Dışsalılık Testi Sonuçları

D1LSUE			
Dışlanmış	Ki-kare	Sd.	Olasılık
D1LHIO	54.60127	12	0.0000
D1LTUFE	11.01994	12	0.5272
Tümü	79.40528	24	0.0000
D1LHIO			
Dışlanmış	Ki-kare	Sd.	Olasılık
D1LSUE	34.27290	12	0.0006
D1LTUFE	18.74720	12	0.0948
Tümü	57.23815	24	0.0002
D1LTUFE			
Dışlanmış	Ki-kare	Sd.	Olasılık
D1LSUE	29.69396	12	0.0031
D1LHIO	23.11216	12	0.0268
Tümü	49.35545	24	0.0017

*Sd, Serbestlik derecesi

Yukarıdaki çıktıda paylaşılan değişkenlerden D1LTUFE (aylık tüketici fiyatları artış oranı) ve D1LHIO'nun (Harmonize edilmiş aylık işsizlik artış oranı) bağımlı değişken olan D1LSUE'nin (aylık sanayi üretim endeksi büyüme oranına) nedeni olup olmadığı sınıanmaktadır ve D1LTUFE ve D1LHIO değişkenlerinin, bağımlı değişken olan D1LSUE'nin üzerinde anlamlı olup olmadığı incelenmektedir.

Burada yokluk hipotezleri tüm bağımsız değişkenler için ayrı ayrı kurulmaktadır.

H_0 : D1LTUFE gecikmeleriyle D1LSUE'nin nedeni değildir.

H_a : D1LTUFE gecikmeleriyle D1LSUE'nin nedenidir.

H_0 : D1LHIO gecikmeleriyle D1LSUE'nin nedeni değildir.

H_a : D1LHIO gecikmeleriyle D1LSUE'nin nedenidir.

H_0 : Tüm bağımsız değişkenler (D1LHIO ve D1LTUFE) gecikmeleriyle büyümenin nedeni değildir.

H_a : Bağımsız değişkenlerden (D1LHIO ve D1LTUFE) en az bir tanesi gecikmeleriyle büyümenin nedenidir.

Tablo yorumlanırken p değeri dikkate alınmakta, $p=0.05$ (%5) den büyükse yokluk hipotezi reddedilememektedir. Verilen bu bilgilere göre D1LHIO ve D1LTUFE'ye ait olasılık değerleri (sırasıyla 0.0000 ve 0.5272) olarak çıkmıştır. D1LHIO'ya ait olasılık değeri $p=0.05$ değerinden küçük olduğundan bu değişkenin D1LSUE'nin nedeni olduğu söylenebilmektedir. Bir başka ifade ile %5 anlamlılık düzeyinde D1LHIO değişkeninin dışsal olduğu ($prob < 0.05$) söylenebilmektedir. D1LTUFE değişkenine ait olasılık değeri ise $p=0.05$ değerinden büyük olduğundan dolayı D1LSUE'nin nedeni değildir. D1LTUFE ve D1LHIO değişkenlerine ait gecikmeli değerlerin ise D1LSUE üzerinde anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tüm bağımsız değişkenlerin birlikte D1LSUE'ye neden olup olmadığı veya D1LSUE üzerinde anlamlı olup olmadıklarına yönelik yapılan sınamada ise 0.0000 olasılık değeri 0.05 p değerinden küçük olduğundan yokluk hipotezi olan H_0

(Bağımsız değişkenlerden (D1LTUFe ve D1LHIO) en az bir tanesi gecikmeleriyle D1LSUE'nin nedeni değildir), hipotezi reddedilmiş, H_a Bağımsız değişkenlerden (D1LTUFE ve D1LHIO) en az bir tanesi gecikmeleriyle D1LSUE'nin nedenidir hipotezi kabul edilmiştir.

Dolayısıyla D1LHIO değişkeninden D1LSUE'ye doğru bir nedensellik bulunduğu bu değişkenin D1LSUE üzerinde etkili olduğu, D1LTUFE değişkeninden ise D1LSUE'ye doğru bir nedensellik bulunmadığı ve büyüme üzerinde etkili olmadığı söylenebilmektedir.

D1LSUE değişkenine ait test sonuçlarına göre %5 anlamlılık düzeyinde;

H_0 hipotezi D1LHIO için reddedilmiş, H_a kabul edilmiştir.

H_0 : D1LTUFE gecikmeleriyle D1LSUE'nin nedeni değildir.

H_a : D1LHIO gecikmeleriyle D1LSUE'nin nedenidir.

H_a : Bağımsız değişkenlerden (D1LTUFE ve D1LHIO) en az bir tanesi gecikmeleriyle D1LSUE'nin nedenidir.

D1LTUFE değişkenine ait Test sonuçlarına göre %5 anlamlılık düzeyinde

H_0 hipotezi D1LSUE ve D1LHIO dğişkeni için reddedilmiş, H_a kabul edilmiştir.

H_a : D1LSUE gecikmeleriyle D1LTUFE'nin nedenidir.

H_a : D1LHIO gecikmeleriyle D1LTUFE'nin nedenidir.

D1LHIO değişkenine ait test sonuçlarına göre ise %5 anlamlılık düzeyinde;

H_a : D1LSUE gecikmeleriyle D1LHIO'nun nedenidir

H_0 : D1LTUFE gecikmeleriyle D1LHIO'nun nedeni değildir olarak yorumlanabilir.

D1LHIO değişkenine ait test sonuçlarına göre %10 anlamlılık düzeyinde ise ;

H_a : D1LTUFE gecikmeleriyle D1LHIO'nun nedenidir sonucuna ulaşılmaktadır.

Granger nedensellik testi sonuçlarını Okun yasası ve Phillips eğrisi açısından incelediğimizde;

Etki tepki analizi sonuçları ve Granger nedensellik analizi sonuçları bir arada beraberce değerlendirildiğinde, Türkiye’de incelenen dönemde Okun yasasının sağlandığına ilişkin bulgular elde edildiği sonucuna varılmaktadır. Bu bağlamda kısa vadede işsizlik oranları ile büyüme arasında ters yönlü bir ilişkinin varlığı kabul edilmiştir.

Etki tepki analizi sonuçları ve Granger nedensellik analizi sonuçları bir arada beraberce değerlendirildiğinde, Türkiye’de Phillips eğrisinin incelenen dönemde geçerli olmadığına ilişkin bulgular elde edilmiştir. Bu bağlamda D1LHIO ve D1LTUFE arasında D1LHIO’dan D1LTUFE’ye doğru %5 anlamlılık düzeyinde tek yönlü bir ilişki olduğu, %10 anlamlılık düzeyinde ise çift yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Etki- tepki test sonuçlarına göre ise D1LHIO’nun verdiği şoka karşılık, D1LTUFE’nin tepkisinin kısa dönemde istatistiksel olarak anlamlı olmadığı, 10. dönemden sonra ise pozitif yönlü tepki verdiği görülmektedir. Bu sonuca göre, incelenen dönem içerisinde Phillips eğrisinin Türkiye ekonomisinde geçerli olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

VAR modeli oluşturulurken, model içerisinde aşırı değerler içeren serilerin olduğu görülmüştür. Tespit edilen aşırı değerlerin model içerisindeki etkisinin kontrol edilebilmesi için kukla değişkenler kullanılmıştır. Modelde tespit edilen, 2018:5, 2020:4, 2020:5, 2020:6 dönemlerine sırasıyla; Kukla1, Kukla2, Kukla3 ve Kukla4 modelleri eklenerek aşırı değerlerin kontrol edilmesi sağlanmıştır. Bu ise sonuçların tutarlılığını artırmıştır.

3.2.11. Ekonometrik Bulguların Değerlendirilmesi

Enflasyon ve işsizliğin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin incelendiği bu çalışmanın konusunu oluşturan bu kavramların birbirleri ile arasında olan ilişki her zaman için tartışılan önemli konular arasında olmuştur. Bu amaçla değişkenlerin arasındaki ilişkiyi tespit edebilmek amacıyla 2005-01 ve 2020-10 yılları arası enflasyon değişkeni için aylık TÜFE verileri, büyüme için aylık sanayi üretim endeksi verileri, işsizlik için harmonize edilmiş işsizlik oranı verileri kullanılarak değişkenlerin birbiri ile olan ilişkileri incelenmiştir. Bunun için öncelikle tüm verilerin doğal logaritması alınarak değişken isimleri LTUFE, LHIO ve LSUE olarak kısaltılmıştır. Logaritmaları alınan serilerin birinci farklarının alınmasıyla D1LTUFE, D1LHIO ve D1LSUE verileri oluşturulmuştur. Daha sonra serilerin durağan olup olmadıkları tespit edilmiş ve durağan olmayan seriler durağanlaştırılmıştır. Son olarak VAR modeli tahmin edilmiş ve bu yapıdan yararlanılarak etki-tepki analizi ve Granger nedensellik analizi yapılmıştır.

Enflasyon ve işsizliğin, ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin incelendiği çalışmanın sonuçlarına göre, yapılan Granger Nedensellik testi sonucunda %5 anlamlılık düzeyinde değişkenler arasında; D1LSUE ve D1LHIO arasında karşılıklı (Çift yönlü) nedensellik olduğu, D1LTUFE ve D1LSUE arasında D1LSUE'den D1LTUFE'ye doğru tek yönlü nedensellik olduğu, ve D1LHIO ile D1LTUFE arasında D1LHIO'dan D1LTUFE'ye doğru tek yönlü nedensellik olduğu, %10 anlamlılık düzeyinde ise D1LHIO ile D1LTUFE arasında çift yönlü nedensellik olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Etki- tepki analiz sonuçlarına göre, D1LSUE'de meydana gelecek bir standart sapmalık şok karşısında, D1LHIO değişkeninin 4. döneme kadar negatif yönlü tepki verdiği, diğer dönemlerde ise tepkilerin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı,

D1LSUE'de meydana gelecek bir standart sapmalık şok karşısında, D1LTUFE değişkeninin yalnızca ikinci dönemde pozitif ve anlamlı bir tepki verdiği,

D1LHIO’da meydana gelecek bir standart sapmalık şok karşısında, D1LSUE değişkeninin tepkisi ikinci dönemde negatif yönlü iken bu tepki 10. dönemde pozitif dönmüştür. Diğer dönemlerde ise istatistiksel olarak anlamlı olmadığı,

D1LHIO’da meydana gelecek bir standart sapmalık şok karşısında, D1LTUFE değişkeninin 10. döneme kadar güven aralığının sıfırı içermesinden dolayı tepki istatistiksel olarak anlamsız olduğu, 10. dönemden sonrası pozitif yönlü tepki verdiği,

D1LTUFE’de meydana gelecek bir standart sapmalık şok karşısında, D1LSUE değişkeninin istatistiksel olarak anlamlı bir tepki vermediği,

D1LTUFE’de meydana gelecek bir standart sapmalık şok karşısında, D1LHIO değişkeninin istatistiksel olarak anlamlı bir tepki vermediği görülmektedir.

Literatürde yer alan diğer çalışmalardan farklı olarak, aylık verilerle yapılan ve 2018 yılı sonrasını kapsayan, aylık verilerden oluşan ve 3 değişkenden oluşan VAR modeli tahmin edilmiştir. Çalışmamızda diğer çalışmalardan farklı olarak hem Phillips eğrisinin hem de Okun yasasının Türkiye açısından geçerli olup olmadığı incelenmiştir. Diğer çalışmalarda genel olarak Phillips eğrisi Türkiye ekonomisi için geçerli iken, çalışmamızda Phillips eğrisinin geçerli olmadığı, Okun yasasının ise geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmamızın sonuçları, literatürde yer alan çalışmalarla karşılaştırıldığında, büyüme ve işsizlik arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunurken, çalışmamızda onlardan farklı olarak çift yönlü nedensellik bulunmuştur. Etki- tepki analiz sonuçları da bize etkinin yönünün negatif olduğu sonucunu vermiştir.

İşsizlik ve enflasyon arasındaki ilişkide ise enflasyon, işsizlik artışlarına tepki vermezken, işsizliğin enflasyon artışlarına sadece 10 dönem sonra ve beklenenin aksine pozitif tepki verdiği söylenebilmektedir. Bu durum ise Phillips eğrisinin geçerli olmadığına, Granger nedensellik testleri bağlamında işsizlikteki değişimlerin enflasyonda değişime sebep olabildiğine, bu durumun ise incelenen örneklem çerçevesinde bir bağlamda işsizlik ve enflasyon arasındaki ilişkinin negatif olmak yerine pozitif olabileceğine ve hakim durumun bir bağlamda stagflasyon yapısını düşündürdüğü söylenebilmektedir.

Bu bağlamda elde edilen sonuçların Okun yasasını desteklemesine ek olarak Türkiye’de Phillips eğrisinin geçerliliğine ilişkin çalışmalardan önemli farklılaşmalara sahip olduğu görülmektedir.

Çalışmamızın bulguları literatürde değılınlen çalışmalara göre daha güncel bir dönemi içermektedir. Yakın tarihli çalışma ssayısı ise kısıtlıdır. Bu çalışmalar içerisinde, Akiş (2020) Türkiye’de Phillips eğrisinin geçerli olduğu yönünde bulgular içerirken, bizim sonuçlarımız Phillips eğrisinin geçersiz olduğu, buna ek olarak ise stagflasyon yapısına ilişkin özelliklere sahip olduğu yönünde bulguları ile farklılaşmaktadır.

SONUÇ

Türkiye ekonomisi yüksek enflasyon oranları ile ilk olarak 1970’li yıllarda tanışmıştır. 1980’li yılların sonuna gelindiğinde ise gerekli şartlar sağlanmadan serbest bırakılan sermaye hareketleriyle birlikte kendi kendisini besleyen bir enflasyon olgusu meydana gelmiştir. İncelediğimiz dönem içerisinde enflasyonu düşürebilmek amacıyla birçok istikrar paketi uygulanmaya çalışılmış olsa da bu uygulamalar yeterli bir etki yaratamamıştır.

Ekonomik büyüme, gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkeler için gelişimlerini gerçekleştirebilmek için ulaşmaları gereken en önemli olgulardan birini ifade etmektedir. Bu amaca ulaşabilmek amacıyla, ekonomi yapıcılarının en önemli iktisadi hedefleri ekonomik büyüme hedefi olmuştur. Türkiye ekonomisinin büyüme seyrine bakıldığında büyümenin dış olaylara karşı oldukça hassas olduğu ve inişli- çıkışlı bir çizgide seyir ettiği görülmektedir.

Türkiye ekonomisinin ekonomik büyüme ve enflasyon dışında bir diğer önemli sorunu ise yüksek işsizlik oranlarıdır. İncelediğimiz dönem içerisinde inişli- çıkışlı bir çizgide seyreden işsizlik oranları, 2000’li yılların başından itibaren çift haneli rakamlara ulaşmıştır.

Bu çalışmada Türkiye’de ekonomik büyüme, enflasyon ve işsizlik arasındaki ilişkinin belirlenebilmesi amacıyla 2005-01 ve 2020-10 dönemine ait aylık veriler kullanılarak zaman serisi analiz yöntemi uygulanmıştır. Kullanılan değişkenlerden, enflasyon değişkeni için aylık TÜFE verileri, büyüme için aylık sanayi üretim endeksi verileri, işsizlik için harmonize edilmiş işsizlik oranı verileri kullanılarak değişkenlerin birbiri ile olan ilişkileri incelenmiştir. Değişkenlerin incelenebilmesi için VAR modelleri tahmin edilmiş ve bu yapıdan yararlanılarak etki-tepki analizi ve Granger nedensellik analizi kullanılmıştır.

Çalışmamızda D1LTUFE ve D1LSUE arasında yaptığımız Granger Nedensellik testi sonucunda %5 anlamlılık düzeyinde, D1LSUE’den D1LTUFE’ye doğru tek yönlü nedensellik olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

D1LTUFE ve D1LHIO değişkenleri arasında yaptığımız Granger nedensellik analizi sonucunda %5 anlamlılık düzeyinde değişkenler arasında D1LHIO'dan D1LTUFE'ye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu, %10 anlamlılık düzeyinde ise çift yönlü nedensellik olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

D1LSUE ve D1LHIO değişkenleri arasında yaptığımız Granger nedensellik analizi sonucunda ise %5 anlamlılık düzeyinde D1LHIO'dan D1LSUE'ye ve D1LSUE'den D1LHIO'ya doğru çift yönlü bir nedensellik olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bir diğer ifadeyle, Türkiye ekonomisinde D1LHIO, D1LSUE'yi etkileyen faktörlerin içerisinde, D1LSUE de D1LHIO'yu etkileyen faktörlerin içerisinde yer almaktadır. Bu sonuca göre, D1LHIO'nun azalmasının D1LSUE üzerinde pozitif bir etkiye sahip olacağı, D1LHIO'nun artmasının ise D1LSUE üzerinde negatif bir etkiye sahip olacağı beklenen bir durumdur.

Çalışmamızın sonuçları Okun yasası açısından incelenmiştir. Okun yasasına göre işsizlik ve ekonomik büyüme arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Çalışmamızın sonuçları Okun yasası kapsamında değerlendirildiğinde, D1LHIO oranlarının azaltılması için D1LSUE oranının artırılması gerekmektedir. Granger nedensellik analizi sonuçlarına göre, D1LSUE ve D1LHIO değişkenleri arasında karşılıklı olarak nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Bundan dolayı D1LSUE oranı artırılarak D1LHIO oranını düşürmeye çalışmak incelenen dönem içerisinde uygun bir politika olacaktır.

Okun yasasının incelenen dönem içerisinde Türkiye'de geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Okun yasasına göre reel büyüme oranının yüksek olduğu yıllarda işsizlik oranlarının düşeceğini, reel büyüme oranının düşük olduğu yıllarda işsizlik oranlarının artacağını belirtmektedir. D1LSUE ve D1LHIO değişkenleri arasında yaptığımız etki tepki sonuçlarına baktığımızda güven aralığı sınırlarının da dikkate alınması durumunda ilk 4 dönem negatif yönlü tepki verdiği, 4. dönemden sonra istatistiksel olarak anlamsız olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Phillips eğrisi açısından etki tepki analizleri yorumlandığında incelenen dönem içerisinde Phillips eğrisinin Türkiye'de geçerli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Phillips eğrisine göre işsizlik oranı ile enflasyon oranı arasında ters yönlü bir ilişki

vardır. D1LHIO ve D1LTUFE değişkenleri arasında yaptığımız etki tepki sonuçlarına baktığımızda incelenen dönem içerisinde Phillips eğrisinin geçerli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Phillips eğrisi kısa dönem ilişkiyi incelediğı için etki tepki analizinde tepkinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görölmekte ve incelenen dönem içerisinde Phillips eğrisinin Türkiye ekonomisinde geçerli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Analiz sonuçlarına göre incelenen dönem içerisinde Okun yasasının Türkiye’de geçerli olduğı, Phillips eğrisinin ise incelenen dönem içerisinde geçerli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmamızın sonuçlarını diğerkalışmalardan ayıran en önemli fark enflasyon ve işsizlik arasında, enflasyonda 10 ay sonra meydana gelen yükselişin, işsizlik üzerinde yarattığı pozitif yönlü artıştır.

Çalışmamızın sonuçları literatürde yer alan diğerkalışmalar ile karşılaştırıldığında, literatürdeki çalışmalarda büyüme ve işsizlik arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunurken, çalışmamızda onlardan farklı olarak çift yönlü nedensellik bulunmuştur. Etki- tepki analiz sonuçlarıda bize etkinin yönünün negatif olduğı sonucunu vermiştir.

İşsizlik ve enflasyon arasındaki ilişkiye baktığımızda, enflasyonun işsizlik artışlarına tepki vermezken, işsizliğin enflasyon artışlarına sadece 10 dönem sonra ve beklenenin aksine negatif yönlü tepki verdiğı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum incelenen dönem içerisinde Phillips eğrisinin geçerli olmadığı ve Granger nedensellik testleri bağlamında işsizlikteki değişimlerin enflasyonda değişime sebep olabileğiğine, bu durumun ise incelenen örneklem çerçevesinde bir bağlamda işsizlik ve enflasyon arasındaki ilişkinin negatif olmak yerine pozitif olabileceğıne ve hâkim durumun bir bağlamda stagflasyon yapısını düşündürdüğü söylenebilmektedir.

Bu durumda elde edilen sonuçların Okun yasasını desteklemesine ek olarak Türkiye’de Phillips eğrisinin geçerliliğıne ilişkin çalışmalardan önemli farklılaşmalara sahip olduğı görölmektedir.

2005-01 ve 2020-10 dönemine karşılık gelen, aylık TÜFE verileri, aylık sanayi üretim endeksi verileri ve harmonize edilmiş işsizlik oranı verileri kullanılarak değişkenlerin birbiri ile olan ilişkilerini incelediğimiz çalışmamızı ilerleyen

dönemlerde yapılacak çalışmalarda farklı analiz ve veri setleriyle aşağıdaki gibi geliştirilebilir;

- Veri setleri genişletilerek dönem aralığı artırılabilir.
- Döviz kuru, faiz gibi değişkenlerde dahil edilebilir.
- Ekonomik büyümeyi etkileyen diğer değişkenlerinde (Ekonomik büyümenin belirleyicileri) dahil edilebilir.
- Doğrusal olmayan formda enflasyon ve büyüme etkileşimi test edilebilir.
- ÜFE ve Harmonize edilmemiş işsizlik verileri kullanılabilir

KAYNAKÇA

Makale

Akay, H., Aklan, N., Çınar, M., Türkiye Ekonomisinde Ekonomik Büyüme ve İşsizlik, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, Sayı:14, 2016, 209-226

Akış, E., Türkiye’de Enflasyon ile İşsizlik arasındaki ilişki (2005-2020), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitü Dergisi, 2020, Sayı:49, 419

Akyazı, H., Artan, S., Türkiye’de enflasyon- enflasyon belirsizliği ilişkisi ve enflasyon hedeflemesinin enflasyon belirsizliğini azaltmadaki rolü, Bankalar Dergisi, Sayı:48, 2008

Alptekin, U., Türkiye ekonomisinde büyüme- işsizlik ilişkisinin var modeli yardımıyla sınanması (1980-2007), Dumlupınar üniversitesi sosyal bilimler dergisi, Sayı:25, Aralık 2009

Artan, S., Türkiye’de Enflasyon, Enflasyon Belirsizliği ve Büyüme, Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, Sayı:1, 2015

Aydemir, C . "Türkiye’de İşgücü yapısı, İşsizlik ve Kırsal Alan". Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi 27 (2013): 115-138

Aydoğan, E., 1980’den Günümüze Türkiye’de Enflasyon Serüveni, Yönetim ve Ekonomi, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F, Manisa, 2004, Cilt:11, Sayı:1

Barışık, S., Çevik, E., Türkiye’de Okun yasası, Asimetri ilişkisi ve İstihdam yaratmayan Büyüme: Markow- Switching yaklaşımı, Türkiye Cumhuriyeti Hazine ve maliye bakanlığı, Maliye Dergisi, Sayı 159, 2010

Berber, M., Artan, S., Enflasyon ve Ekonomik Büyüme ilişkisi: Türkiye Örneği, Turkish Economic Association, Ankara, Discussion Paper, No:2004/21,

- Berber, M., Artan, S., Türkiye’de Enflasyon – Ekonomik Büyüme İlişkisi: (Teori, Literatür ve Uygulama), Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2010
- Bölükbaş, M., Türkiye’de Ekonomik Büyümenin Enflasyon ve İşsizlik ile ilişkisi: Bölgeler Düzeyinde Bir Araştırma, Tesam Akademi Dergisi, Türkiye Ekonomisi Özel Sayısı, 2019
- BULUTAY, T., (1995), Employment, unemployment and wages in Turkey, ILO, Ankara.
- Bükey, M.,A., Çetin,B., Türkiye’de gelir dağılımına etki eden faktörlerin en küçük karalar yöntemi ile analizi, Maliye araştırmaları Dergisi, Sayı:1, Mart 2017
- Büyükkakın, T., Erarslan, C., Enflasyon hedeflemesi ve Türkiye’de uygulanabilirliğinin değerlendirilmesi, Kocaeli üniversitesi, Sosyal bilimler enstitü dergisi, Sayı:8, 2004, 18-37
- Büyükkakın, T., Phillips eğrisi: Yarım yüzyıllardır bitmeyen tartışma, İstanbul üniversitesi Siyasal bilimler fakültesi dergisi, Sayı:39, Ekim 2008, 133-159
- Büyükkakın, T., "Yeni Keynesyen İktisat mı, Yeni Neo-Klasik Sentez mi?". Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (2007): 22-36
- Çetintaş, H., Türkiye’de Enflasyon ve Büyüme, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Sayı:28, 2011
- Demir, O., Durgun durum büyümeden içsel büyümeye, Cumhuriyet üniversitesi İktisadi ve idari bilimler dergisi, Cilt:3, Sayı:1, 2002
- Demirgil, H., Okun yasasının Türkiye için geçerliliğine dair ampirik bir çalışma, Alanya işletme fakültesi dergisi, 2010, 139-151
- Ertüzün, T., Prof. Ülgener’in İktisadi kalkınma yaklaşımı, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, C.43, İstanbul, 1987

- Göçer, İ., Okun yasası: Türkiye üzerine bir uygulama, Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2015, Yıl:1, Cilt:1, Sayı:1
- Göçer, İ., Phillips eğrisi Türkiye’de geçerli mi? Yapısal kırılmalı bir ekonometrik bir analiz, Aydın iktisat fakültesi dergisi, cilt:1, sayı:1, 2018, 59
- Güven, E., Ayvaz, Y., Türkiye’de enflasyon ve işsizlik arasındaki ilişki: Zaman serileri analizi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:13, 2016
- Haslag, Joseph, H., “Output, Growth, Welfare, and Inflation: A Survey”, Federal Reserve Bank of Dallas ECONOMIC REVIEW SECOND QUARTER, 1997
- Kabadayı, B., Türkiye Konjonktür Dalgalanmaları ve Rejim Değişim Analizi, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Cilt:9, Sayı:19, 2013
- Kanca, C., O., Türkiye’de işsizlik ve iktisadi büyüme arasındaki nedenselliğin Ampirik bir analizi, Ç.Ü Sosyal bilimler enstitüsü Dergisi, Cilt:21, Sayı:2, 2012
- Karabulut, Ş., Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Enflasyon İlişkisi, Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, Sayı:6, 2019, 171-184
- Karaçar, Z., Özer, H., Saraç, B., T., Enflasyon ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye ekonomisi üzerine ekonometrik bir uygulama (1988-2007), Niğde üniversitesi, İİBF Dergisi, Sayı:4, 2011,29-44
- Kartal, M., Bankaların Finans sektöründeki önemi, Finansal iktisat dergisi, 2018
- Kayahan, L., Hepaktan, E., Türkiye’de Elektronik ticaret hacmini etkileyen faktörlere ilişkin var analizi (2005-2017), Ardahan üniversitesi İİBF dergisi, sayı:4, Ardahan, 2016
- Keating, John, W., ‘Identifying VAR models under rational expectations’ Journal of monetary economics 25, 2000, 454

- Kılıçbay, Ahmet, “Türk Ekonomisinde Enflasyonun Anatomisi”, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Yayını, No:3274-507, İstanbul: 1984, s.45
- Kızılğöl, Ö., Türkiye’de Büyüme Oranı ile İşsizlik Oranı Arasındaki İlişki, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, Sayı:4, 2006, 54-69
- Kibritçioğlu, A., (2002), “Causes of Inflation in Turkey: A Literature Survey with Special Reference to Theories of Inflation, Inflation and Disinflation in Turkey”, Eds. A. Kibritçioğlu, L. Rittenberg ve F. Selçuk, Ashgate Publishing Limited, Aldershot, Hampshire, England içinde, 43-76.
- Kolsuz, G., Yeldan, E., 1980 sonrası Türkiye’de büyümenin kaynaklarının araştırılması, Çalışma ve Toplum, Sayı:1, 2014, 49-66
- Korkmaz, S., Yılğör, M.,2001 Krizinden Sonra Türkiye’de Büyüme ve İstihdam Arasındaki İlişki, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, Sayı:8, 2010, 169-176
- Kökocak, K., Arslan, İ., Türk Ekonomisinin Büyümesine Enflasyonun Maliyeti Boyutu (1982-2005), Mevzuat Dergisi, Yıl:9, Sayı:108, Aralık 2006
- Köse, Z., Türk sosyal bilimler araştırmaları dergisi, Hasan kalyoncu üniversitesi, Cilt:1, Sayı:1, Nisan 2016
- Mankiw, Gregory (1990). “A Quick Refresher Course in Macroeconomics.” Journal of Economic Literature. Vol. 28. No. 4. December
- Mehmet Öztürk, “Birinci Körfez Savaşı’ndan (1990-1991)–11 Eylül Sürecine ABD’nin Irak Politikası ve Bunun Türk Amerikan İlişkilerine Etkileri”, Akademik Bakış Dergisi, Sayı 19, Mart 2010, s. 17.
- Özcan, B., ELİŞMEKTE OLAN EKONOMİLERDE ENFLASYONUN BELİRLEYENLERİ: DİNAMİK PANEL VERİ ANALİZİ, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 15, Sayı 1, 2014

- Özçelik, Ö., Uslu, N., Ekonomik Büyüme, İşsizlik ve Enflasyon arasındaki ilişkinin var modeli ile analizi: Türkiye örneği (2007-2014), Ekev akademi dergisi yıl:21-sayı:69, 2014
- Özer, M., Çitfçi, N., AR-GE tabanlı içsel büyüme modelleri ve AR-GE harcamalarının Ekonomik büyüme üzerine etkisi: OECD ülkeleri panel veri analizi, Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2019, sayı 8, 219-240.
- Özlen Hiç B., Ayşen Hiç G., NEO-KLASİK İKTİSAT ve NEO-KLASİK SENTEZ, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Haziran 2014 Cilt 16 Sayı 1 (259-280)
- Özsağır, A., Düünden bugüne büyümenin dinamiği, Kmu İİBF Dergisi, Yıl:10, Sayı:14, Haziran 2008
- Öztürk, S., Sezen, S., Ekonomik Büyüme ile İşsizlik Arasındaki İlişkinin Analizi: Türkiye Örneği, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2018
- Phillips. A.,W., (1954) ‘Stabilization Policy in a closed Economy’ Economic Journal, June
- Şentürk, M., Akbaş, Y., İşsizlik-Enflasyon ve ekonomik büyüme arasındaki karşılıklı ilişkinin değerlendirilmesi: Türkiye örneği, Yaşar üniversitesi dergisi, İzmir, 2014
- Taban, S., Şengür, M ., Türkiye’de Enflasyonun kaynağının belirlenmesine yönelik Ekonometrik bir Analiz, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi ,2016
- TAKIM, A. (2010). TÜRKİYE'DE EKONOMİK BÜYÜME İLE İŞSİZLİK ARASINDAKİ İLİŞKİ: GRANGER NEDENSELLİK TESTİ. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (27).
- Tomanbay, M . (2017). John Maynard Keynes’in Yaşamı ve İktisadi Düşüncesinin Gelişimi . Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6 (11) , 7-16

- Topcu, E., Enflasyon Oranı- Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, SBE Dergisi, Nevşehir, 2017
- Topcu, M., İşsizlik ve Enflasyon oranları Arasındaki Nedensellik ilişkisi: G8 ülkeleri örneği, Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2011
- Uçan, O., Çebe, G., 2008 Krizi Öncesi ve Sonrası Türkiye’de Ekonomik Büyüme, İşsizlik ve Enflasyon İlişkisi, Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2018
- Uslu, H., İstihdam yaratmayan ekonomik büyüme Türkiye için Okun yasası çerçevesinde ekonometrik bir analiz, Optimum ekonomi ve yönetim bilimleri dergisi 2020, 116
- Uygun, U., Yardımcıoğlu, F., Türkiye’de İşsizlik ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Eşbütünleşme Analizi: 1988-2014, Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2017
- Uysal, D., Alptekin, V., Türkiye Ekonomisinde Büyüme- İşsizlik ilişkisinin VAR Modeli yardımıyla sınanması (1980-2007), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2015
- Yapraklı, S., Enflasyon ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Türkiye için eş bütünleşme ve nedensellik analizi, Atatürk Üniversitesi Sosyal bilimler enstitüsü dergisi, Sayı:10 2007, 287-301
- Yılmaz, G. Ö., Türkiye Ekonomisinde Büyüme ile İşsizlik oranları arasındaki nedensellik ilişkisi, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik dergisi, Sayı:2, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2005
- Yüceol, H., Türk ekonomisinde Büyüme ve İşsizlik ilişkisinin dinamikleri, Mersin üniversitesi, İktisadi ve idari bilimler fakültesi, İktisat- işletme ve Finans dergisi, Mersin, 2006

Yüksel, S., Rusya ekonomisinde Büyüme, İşsizlik ve Enflasyon arasındaki nedensellik ilişkileri, Finans politik& Ekonomik yorumlar dergisi, cilt:53-sayı:614, 2016

Zeren, F , Kılınç Savrul, B., Kadınların İşgücüne Katılım Oranı, Ekonomik Büyüme, İşsizlik Oranı ve Kentleşme Oranı Arasındaki Saklı Koentegrasyon İlişkisinin Araştırılması. Yönetim Bilimleri Dergisi, 87-103, 2018

Kitap

- Brian, S., Howard. R., Modern Makroekonomi, Efil Yayınevi, Ankara, 2017
- Bocutoğlu, E., Makro iktisat Teoriler ve Politikalar (13. Baskı), Ekin Basım Yayın Dağıtım, İstanbul, 2016
- Dikkaya, M., Üzümcü, A., Özyakışır, D., Türkiye Ekonomisi Sektörel Yaklaşım, Savaş Yayınevi, Ankara, 2018
- Eğilmez, M., Türkiye Ekonomisi (2.Baskı), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2020
- Ertek, T., Makroekonomiye Giriş (Basından Örneklerle) Genişletilmiş 3. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- Ertek, T., Ekonometriye Giriş, Beta Yayıncılık, 2.baskı, 2000
- Frisch, H., Enflasyon Teorileri (E. Oktay ve A. Yiğidim çev.), Ankara: Elif Matbaacılık, 1989.
- Gök, M., İşgücü ve Kobiler (1.Baskı), Roma Yayınları, Ankara, 2004
- Göktaş, P., Pekmezci, A., Bozkurt, K., Ekonometrik Serilerde Uzun Dönem Eşbütünleşme ve Kısa Dönem Nedensellik, Gazi kitabevi, Ankara, 2019
- Gönel, Doğaner, F., Kalkınma Ekonomisi (2.Baskı), Efil yayınevi, Ankara, 2013
- Hiç, M., Büyüme ve Gelişme ekonomisi (1.Baskı), Filiz kitabevi, İstanbul, 1994
- Kapucu, H., Aydın, M., Şiriner, İ., Marady, F., Çetin, Ü., Politik iktisat ve Adam Smith, Yön Yayınları, İstanbul, 2010
- Kazgan, G., Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2009), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013
- Odabaşı, Y., Yılmaz, Z., Seçilmiş göstergeleriyle Türkiye Ekonomisi, Ekin basım yayın dağıtım, Bursa, 2019
- Orhan, O., Erdoğan, S., Genel Ekonomi, Umuttepe Yayınları, Kocaeli, 2013

Öztürk, İ., Küresel kriz ve Türkiye ekonomisinin dönüşümü, İstanbul Ticaret odası yayınları, İstanbul, 2012

PAYA, M., Para Teorisi ve Para Politikası, Filiz Kitabevi, 2.Baskı, İstanbul-1998

Pınar, A., Maliye Politikası Teori ve Uygulama (7.Baskı), Turhan Kitabevi, Ankara, 2014

Sarıkovanlık, V., Koy, A., Akkaya, M., Yıldırım, H., Kantar, L., Finans Biliminde Ekonometri Uygulamaları, Seçkin yayınevi, Ankara, 2019

Seyitoğlu, H., Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük (2. Baskı), Güzem Can Yayınları, İstanbul, 1994

Taban, S., İktisadi Büyüme Kavram ve Modeller (2.Baskı), Nobel yayın dağıtım, Ankara, 2011

Tezel, Y., İktisadi Büyüme, 1989, Ankara

Unay. C. (1996), Makro Ekonomi, Ekin Kitabevi, İstanbul.

Üzümcü, A., İktisadi büyüme teori model ve Türkiye üzerine gözlemler (1.Baskı), Beta yayınları, İstanbul, 2012

Yıldırım, Kemal ve Karaman, Makro Ekonomi, Eskişehir: Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, Eskişehir 2001

Diğer Kaynaklar

Disk/ Genel iş sendikası kayıt dışı istihdam raporu, Ankara, 2017

Kara, H., Orak, M., Enflasyon Hedeflemesi, İstanbul Ekonomik Tartışmalar Konferansı, İstanbul, 2008

Pektaş, E., Şeker, O., Yılmaz, F., İşsizlik ve Enflasyon Çerçevesinde Phillips Eğrisinin Türkiye Üzerindeki Geçerliliğinin Vektör Otoregresif ve Markov Rejim Değişim Modelleriyle Sınanması, Uluslararası Avrasya Ekonomileri Konferansı, Kıbrıs, 2019

Uğurlu, E., Durağanlık ve Birim kök Sınamaları, Aydın üniversitesi, Ders notları kitapçık 1, Aydın, 2009

Yılğör, M., Duman, E., Öndes, H., AB-15 Ülkeleri İçin Enflasyon ile İşsizlik ve Büyüme Arasındaki ilişki: Panel Veri Analizi, 2. Uluslararası Ekonomi, Finans ve Ekonometri Sempozyumu, Balıkesir, 2018

İnternet Kaynağı

Dedekoca, E., Yeni bir yıl Dönümünde 24 Ocak 1980 Ekonomik kararlarının değerlendirilmesi,2003,

https://www.academia.edu/10463449/YENİ_BİR_YIL_DÖNÜMÜNDE_24_OCAK_1980_EKONOMİK_KARARLARI_NIN_DEĞERLENDİRİLME_Sİ_In_Reference_to_Anniversary_of_the_Resolution_of_January_24_1980_the_evaluation_of_them, 25/02/2020

Eğilmez, M., Enflasyonla Büyüme İlişkisi, 2020,
<http://www.mahfiegilmez.com/2020/09/enflasyonla-buyume-ve-kuculme-turkiye.html>, 06/09/2020

Eğilmez, M., Türkiye'deki Enflasyonun Analizi, 2017,
<https://www.mahfiegilmez.com/2017/05/turkiyedeki-enflasyonun-analizi.html>, 04/04/2021

Kırelli, E., 24 Ocak kararları, <https://turkiye.net/yazarlar/konuk-yazarlar/24-ocak-kararlari/>, 12/02/2020

Öztürk, F., Türkiye ekonomisinin kırıma noktası: 24 Ocak istikrar kararları,2013,
<https://www.dunyabulteni.net/haber-analiz/turkiye-ekonomisinin-kirilma-noktasi-24-ocak-istikrar-kararlari-h244303.html>, 25/02/2020

Soygüzel, H., 1994 Türkiye Ekonomik Krizi ve 5 Nisan Kararları,2017,
<https://www.ilimvemedeniye.com/1994-turkiye-ekonomik-krizi-ve-5-nisan-kararlari.html>, 25/02/2020

TCMB, Türkiye'de enflasyon ve büyüme ilişkisi genel bir değerlendirme, 1999
<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/0e1115ea-f510-4dad-a934-3f80956cfbd8/15enflasyon.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWOKSPACE-0e1115ea-f510-4dad-a934-3f80956cfbd8-m3fBeN1>, 6/02/2020

Türkiye istatistik kurumu, Çocuk işgücü anketi sonuçları 2012,
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13659>, 10/02/2020

Türkiye İstatistik Kurumu, Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları, 2020,
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Child-Labour-Force-Survey-2019-33807>

Tez

- Altan, F., (1996), "Enflasyon-İşsizlik İlişkisi, Türkiye'nin Phillips Eğrisi (1962–1994)", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Ayhan, F., İşsizlik ve İktisadi Büyüme İlişkisinin Türkiye Üzerinde Analize Yönelik Bir Uygulama, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 2008
- Çiftçi, D., Finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisi: Bir genişletilmiş solow büyüme modeli denemesi ve ampirik uygulama, Pamukkale üniversitesi, Sosyal bilimler enstitüsü Doktora tezi, Denizli, 2015
- Daşdemir, M.,A., AB üyesi ülkelerde beşeri sermaye ve ekonomik büyüme ilişkisi: Panel veri analizi, Dokuz eylül üniversitesi Sosyal bilimler enstitüsü ekonometri Anabilim dalı Yüksek lisans tezi. 2008
- Kurnaz, Ö., Türkiye’de Enflasyon ve Büyüme İlişkisi 1987-2006 Dönemi, T.C Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı İktisat Yüksek Lisansı Tezi, Aydın, 2009
- Özden, M., İktisadi Büyüme ve Kalkınma Olgusunda dış ticaretin yeri ve önemi: Türkiye örneği, Yüksek lisans tezi, Namık Kemal üniversitesi Fen bilimleri enstitüsü, Tarım ekonomisi anabilim dalı, Tekirdağ, 2014
- Sarıca, Oğuz, A., Kayıt dışı istihdam ve mücadele yöntemleri, Planlama uzmanlığı tezi,
- Uçan, A., Türkiye’de İşsizlik ve ekonomik Büyüme İlişkisi: 1990-2015 dönemi analizi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir, 2017

